

ISSN (Print)2616-6887
ISSN (Online) 2617-605X

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES.
TURKOLOGY Series

Серия **ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ.**
ТЮРКОЛОГИЯ

№ 4 (129)/2019

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2019
Nur-Sultan, 2019
Нур-Султан, 2019

Бас редакторы: **Нургазина Р.А.**

с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Нечаева Е.Л.**, с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Ахметжанова Л.К.**, т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (халықаралық қатынастар)

Редакция алқасы

- Абжаппарова Б.Ж.** т.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Авдеева О.А. с.ғ.д., доцент, Лойола университеті, Чикаго, АҚШ (саяси ғылымдар)
Азмуханова А.М. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Әбдуалиұлы Б. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Әлібекұлы А. ф.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Әлиева С.К. т.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Барсуков А.М. с.ғ.к., доцент, Сібір басқару институты, ХШЖМҚРА филиалы (саяси ғылымдар)
Бирюков С.В. с.ғ.д., проф., Кемерово мемлекеттік университеті, Кемерово, Ресей (саяси ғылымдар)
Габдулина Б.А. т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Дәркенов К.Г. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Дүйсембекова М.К. с.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдасбекова А.Н. с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Зимони Иштван проф., Сегед университеті, Сегед, Венгрия (түркітану)
Ибраев Ш. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Ирфан Шахзад PhD, Саяси зерттеулер институты, Исламабад, Пәкістан (халықаралық қатынастар)
Каиржанов А.К. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Кайыркен Т.З. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Кожирова С.Б. с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Конқобаев К. ф.ғ.к., проф., Түркі академиясы халықаралық ұйымы, Нұр-Сұлтан (түркітану)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Ланко Д. А. с.ғ.к., доцент, Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей (саяси ғылымдар)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердам университеті, Амстердам, Нидерланды (халықаралық қатынастар)
Мандана Тишеяр PhD, Алламе Табатабаи университеті, Тегеран, Иран (халықаралық қатынастар)
Невская И.А. ф.ғ.к., проф., Гете атындағы университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (түркітану)
Нұрбаев Ж.Е. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Пунит Гаур PhD, проф., Нью-Дели университеті, Нью-Дели, Индия (аймақтану)
Пауло Ботта PhD, проф., Ла-Плата ұлттық университеті, Ла-Плата, Аргентина (саяси ғылымдар)
Рыстина И.С. PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Сейит Али Авджу PhD, Ыылдырыма Бөзюк университеті, Анкара, Түркия (аймақтану)
Сомжүрек Б.Ж. т.ғ.к., доцент, Astana International University, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Тәштемханова Р.М. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Шаймердинова Н.Г. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 307 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген: Ә.С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде тіркелген. 25.05.18 ж. № 17125-Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 25 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-432)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief: **Roza Nurtazina**
Doctor of Political Sciences, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)

Deputy Editor-in-Chief: **Yelena Nechayeva**, Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Deputy Editor-in-Chief: **Leila Akhmetzhanova**, Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)

Editorial board

Bekzhan Abdualiuly	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Bibikhadisha Abzhapparova	Doctor of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Aiman Azmukhanova	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Akzhigit Alibekuly	Can. of Philology, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Saule Aliyeva	Can. of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Ol'ga Avdeeva	Doctor of Political Sci., Assoc.Prof., Loyola University, Chicago, USA (political science)
Aleksandr Barsukov	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., Siberian Institute of Management, Branch of RANEP, Russia (political science)
Sergey Biryukov	Doctor of Political Sci., Prof., Kemerovo State University, Kemerovo, Russia (political science)
Bagysh Gabdulina	Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Kurmangali Darkenov	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Maira Dyussebekova	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Shakir Ibrayev	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Irfan Shahzad	PhD, Institute for Political Studies, Islamabad, Pakistan (international relations)
Abai Kairzhanov	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Tursynkhan Kaiyrken	Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Kadyraly Konkobayev	Can. of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Svetlana Kozhirova	Doctor of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Danagul Kopezhanova	PhD, Assoc. Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Dmitrij Lanko	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., St Peterburg University, Saint Petersburg, Russia (political science)
Laszlo Maracz	PhD, Prof. Amsterdam University, Amsterdam, Netherlands (international relations)
Mandana Tisheyar	PhD, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (international relations)
Irina Nevskaya	PhD, Goethe University, Germany, Frankfurt am Main (turkology)
Zhaslan Nurbayev	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Aigerim Ospanova	PhD, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Punit Gaur	PhD, Prof. University of New Delhi, New Delhi, India (regional studies)
Paulo Botta	PhD, Prof., National University of La Plata, La Plata, Argentina (political science)
Indira Rystina	PhD, L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Seyit Ali Avcu	PhD, Yıldırım Beyazıt University, Ankara Turkey (regional studies)
Baubek Somzhurek	Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Raihan Tashtemkhanova	Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Nurila Shaymerdinova	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Akbota Zholdasbekova	Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Alua Zholdybalina	PhD, Assoc.Prof., Kazakhstan Institute for Strategic Studies, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Zimonyi Istvan	Prof., University of Szeged, Szeged, Hungary (turkology)

Editorial address: 2, Satpayev str., of. 307, Nur-Sultan city, Kazakhstan, 010008.

Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-432). E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Responsible secretary, computer layout: Aliya Zhumatayeva

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 17125-Ж from 25.05.2018

Periodicity: 4 times a year. Circulation: 25 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-432)

Главный редактор: **Нуртазина Р.А.**
д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит. науки)
Зам. главного редактора: **Нечаева Е.Л.**, к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(полит. науки)
Зам. главного редактора: **Ахметжанова Л.К.**, к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан (международные отношения)

Редакционная коллегия

Абдуалиулы Б. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Абжаппарова Б.Ж. д.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Авдеева О. А. д.полит.н., доцент, университет Лойола, Чикаго, США (полит.науки)
Азмуханова А.М. к.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международные отношения)
Алибекулы А. к.ф.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Алиева С.К. к.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ.отношения)
Барсуков А. М. к.полит.н., доцент, Сибирский институт управления – филиал РАНХиГС, Новосибирск, Россия (политические науки)
Бирюков С.В. д.полит.н., проф., Кемеровский государственный университет, Кемерово, Россия (полит. науки)
Габдулина Б.А. к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Даркенов К.Г. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Дюсембекова М.К. к.полит.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Казахстанский институт стратегических исследований, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдасбекова А.Н. к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Зимони Иштван проф., Сегедский университет, Сегед, Венгрия (тюркология)
Ибраев Ш. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Ирфан Шахзад PhD, Институт политических исследований, Исламабад, Пакистан (международ. отношения)
Каиржанов А.К. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Кайыркен Т.З. д.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Кожирова С.Б. д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Конкобаев К. к.ф.н., проф., Международная Тюркская академия, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Ланко Д. А. к.полит.н., доцент, Санкт-Петербургский гос.университет, Санкт-Петербург, Россия (полит.науки)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердамский университет, Амстердам, Нидерланды (международ. отношения)
Мандана Тишеяр PhD, Университет Алламе Табатабаи, Тегеран, Иран (международ. отношения)
Невская И.А. PhD, Гете Университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (тюркология)
Нурбаев Ж.Е. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Пунит Гаур PhD, проф., университет Нью-Дели, Нью-Дели, Индия (регионоведение)
Пауло Ботта PhD, проф., национальный университет Ла-Платы, Ла-Плата, Аргентина (полит.науки)
Рыстина И.С. PhD, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Сейит Али Авджу PhD, университет Йылдырыма Безыта, Турция (регионоведение)
Сомжурек Б.Ж. к.ист.н., доцент, Astana International University, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Таштемханова Р.М. д.ист.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Шаймердинова Н.Г. д.ф.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 307

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: А.С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Серия: ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан

Регистрационное свидетельство № 17125-Ж от 25.05.18 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 25 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31-432)

МАЗМҰНЫ

<i>Алашбаева Ж.Н.</i> Түркі тілдеріндегі жылқыға қатысты паремиялардың этномәдени ерекшеліктері	11
<i>Алкеев А.К., Алкеева Д.С.</i> Су қауіпсіздігін қамтамасыз ету және мемлекетаралық қайшылықтарды еңсеру саласындағы ОАА елдерінің арасындағы ынтымақтастықтың нормативтік-құқықтық базасының ерекшеліктері	17
<i>Ахметова Ж.Н.</i> Түркілердің дүниетанымындағы қасиетті сәукеле	33
<i>Байшолақова Д.К.</i> Орталық Азиядағы аймақтық қауіпсіздік: проблемалар мен қауіптер	39
<i>Ералина Ж.Е.</i> «Бір белдеу - бір жол» коммуникациялық ерекшелігі: контент талдау	45
<i>Жиембаева Г.Т.</i> Түркі қаһармандық эпостарындағы ат қою мотиві	54
<i>Жолдыбалына А.С., Нұрғалиева М.М., Назарбетова Ә.Қ.</i> Қытайдың аналитикалық орталықтары: негізгі даму үрдістері	61
<i>Жұбатова Б.Н., Аубакирова Қ.Қ.</i> Түркі-араб тілдік байланыстары: ортағасырлық лексикографиялық дереккөздердегі түркізмдер	72
<i>Ибрагимова Г.Е., Шаймуратова А-Г.К.</i> Жаһандану кеңістігіндегі трансұлттық корпорациялардың экономикалық барлауы	80
<i>Матвеева Е.В.</i> Ресейдегі азаматтық қоғамды институттандырудың кейбір аспектілері (аймақтық зерттеулер негізінде)	88
<i>Малек М., Азмұханова А.М.</i> «Жаңа Жібек жолы» қытайлық жобасы: Қазақстан, ЕО және Аустрия үшін мүмкіндіктері мен артықшылықтары	96
<i>Рыскулов Т.М., Канатбекқызы А.</i> Ресей және Орталық Азия: өзара тиімді қарым-қатынастарының жаңа форматтары	106
<i>Сан Хун Ан, Калиева Қ.С.</i> Корей қоғамы және ащы тағам: корейліктердің татымды дәмге сүйіспеншілігі	112
<i>Тюлебекова Д.Б., Исабеков Н.С., Раззаренов А.А.</i> Цифрландыру ЕАЭО-дағы интеграциялық үдерістерді тереңдету құралы	117
<i>Шикер Т.П., Бирюков С.В.</i> Терроризм, экстремизм және сепаратизм факторларының Қытай Халық Республикасының ұлттық саясатына әсері	125

CONTENTS

<i>Alashbayeva J.N.</i> Ethnocultural features of paremias in the Turkic languages associated with the concept of “horse”	11
<i>Alkeev A.K., Alkeeva D.S.</i> Features of the regulatory framework for cooperation among the Central Asian countries in ensuring water security and overcoming interstate contradictions	17
<i>Akhmetova Zh.N.</i> Sacred saukele in the world view of Turks	33
<i>Baishulakova D.K.</i> Regional Security in Central Asia: Challenges and Threats	39
<i>Eralina Zh. E.</i> Communicative features of the project “One belt - one way”: content analysis	45
<i>Zhiyembayeva G.T.</i> The motif of naming in Turkish heroic epics	54
<i>Zholdybalina A.S., Nurgaliyeva M.M., Nazarbetova A.K.</i> China think tanks: key development trends	61
<i>Jubatova B.N., Aubakirova K.K.</i> Turkic-arabic language contacts: turkisms in the medieval lexicographical sources	72
<i>Ibragimova G.E., Shaimuratova A-G.K.</i> Competitive Intelligence of transnational corporations in a globalizing space	80
<i>Matveeva E.V.</i> Some aspects of civil society institutionalization in Russia (a case of regional study)	88
<i>Malek M., Azmukhanova A.M.</i> Chances and Challenges for Kazakhstan, the EU and Austria in Chinese project «New Silk Road»	96
<i>Ryskulov T.M., Kanatbekkyzy A.</i> Russia and Central Asia: new formats mutually beneficial relation	106
<i>Sang Hoon An, Kaliyeva K.S.</i> Korean society and spicy food: koreans’ love for the spicy taste	112
<i>Tyulebekova D.B., Issabekov N.S., Razzarenov A.A.</i> Digitalization as a tool to deepen integration processes within the EEU	117
<i>Shiker T.P., Biryukov S.V.</i> The influence of the factors of terrorism, extremism and separatism on the national policy of the People’s Republic of China	125

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Алашбаева Ж.Н.</i> Этнокультурные особенности паремий в тюркских языках, связанных с понятием «лошадь»	11
<i>Алькеев А.К., Алькеева Д.С.</i> Особенности нормативно-правовой базы сотрудничества стран ЦАР в сфере обеспечения водной безопасности и преодоления межгосударственных противоречий	17
<i>Ахметова Ж.Н.</i> Сакральные сэукеле в мировоззрении тюрков	33
<i>Байшулакова Д.К.</i> Региональная безопасность в Центральной Азии: вызовы и угрозы	39
<i>Ералина Ж.Е.</i> Коммуникативные особенности проекта «Один пояс - один путь»: контент-анализ	45
<i>Жиембаева Г.Т.</i> Мотив инициации в тюркских героических эпосах	54
<i>Жолдыбалина А.С., Нурғалиева М.М., Назарбетова А.К.</i> Аналитические центры Китая: основные тенденции развития	61
<i>Джубатова Б.Н., Аубакирова К.К.</i> Тюркско-арабские языковые контакты: тюркизмы в средневековых лексикографических источниках	72
<i>Ибрагимова Г.Е., Шаймуратова А-Г.К.</i> Экономическая разведка (Competitive Intelligence) транснациональных корпораций в глобализирующемся пространстве	80
<i>Матвеева Е.В.</i> Некоторые аспекты институционализации гражданского общества в России (на материалах регионального исследования)	88
<i>Малек М., Азмуханова А.М.</i> Шансы и вызовы для Казахстана, ЕС и Австрии в китайском проекте «Новый Шелковый путь»	96
<i>Рыскулов Т.М., Канатбекқызы А.</i> Россия и Центральная Азия: новые форматы взаимовыгодных отношений	106
<i>Сан Хун Ан, Калиева К.С.</i> Корейское общество и острая еда: любовь корейцев к пряному вкусу	112
<i>Тюлебекова Д.Б., Исабеков Н.С., Раззаренов А.А.</i> Цифровизация как инструмент углубления интеграционных процессов в ЕАЭС	117
<i>Шикер Т.П., Бирюков С.В.</i> Влияние факторов терроризма, экстремизма и сепаратизма на национальную политику Китайской Народной Республики	125

КОЛОНКА РЕДАКТОРА

Год 2019-й канул в историю. Год 2020-й будет ознаменован реализацией нового мегапроекта регионального сотрудничества между Центрально-азиатскими странами и Европейским союзом. Мы все становимся свидетелями того, как евразийская интеграция поднимается на более высокий уровень. В условиях глобального кризиса и санкционных войн к актуальным интеграционным вопросам относится новый стратегический проект «Европейский союз и Центральная Азия: новые возможности для более крепкого партнерства».

В чем состоят преимущества этого мегапроекта для Центральной Азии? Полагаем, что потенциальные возможности данной программы в новом году будут объективно способствовать качеству модернизации и диверсификации экономик, региональной безопасности, качественным параметрам социально-культурного развития и обновлению диалога между Центральной Азией, Европейским союзом и ЕАЭС.

Отметим, что Центральная Азия в современных условиях глобализации приобретает ключевую роль. Этому способствуют богатые природные и человеческие ресурсы, роль диалогового моста между Востоком и Западом с направлением многовекторной политики.

Что представляет из себя новый подход ЕС к сотрудничеству с Центральной Азией и почему это актуально сегодня?

Отношения между Европейским союзом и республиками Центральной Азии были налажены в первые годы независимости пяти «станов». Первый документ о сотрудничестве ЕС и Центральной Азии с постановкой антитеррористических задач, «Стратегии безопасности Европейского союза», был принят в 2003 г. В 2007 г. принят документ «ЕС и Центральная Азия: стратегия нового партнерства», концепция которой выражала интерес Европейского союза к Центральной Азии по вопросам энергетической безопасности.

В период с 2007 по 2010 год Евросоюз планировал открытый доступ к Каспийскому морю и Центральной Азии для импорта газа в Европу (например, по трубопроводу Nabucco). Ожидалось, что Азербайджан, Иран и Туркменистан будут поставлять газ в Европу за счёт сокращения поставок в Россию. Однако этот интерес к энергетическим проектам по Каспию затем снизился, несмотря на то, что Китай начал строительство трубопроводов для импорта газа из Туркменистана.

Стратегия Евросоюза для Центральной Азии в 2011-2013 гг. была связана с политикой Европы в Афганистане. С 2014 года ЕС стал рассматривать свою политику в Центральной Азии сквозь призму напряженности между Россией и Европой.

Почему Центральная Азия важна для Европы? Каковы интересы центрально-азиатских стран в Европе?

Центральная Азия находится между двумя крупными державами: Россией и Китаем. Её «центральное» расположение и история сделали регион известным объектом геополитического стратегического планирования. Хотя инвестиции из Китая и сотрудничество в области безопасности с Россией приветствуются в Центральной Азии, здесь есть большой спрос на альтернативу. Это делает Евросоюз желанным партнером по нескольким причинам:

Во-первых, Евросоюз рассматривается как довольно нейтральный игрок, не имеющий существенного геополитического интереса к Центральной Азии.

Во-вторых, для стран Центральной Азии очевидно, что ЕС планирует оставаться в регионе в долгосрочной перспективе со скромным, но стабильным уровнем инвестиций.

В-третьих, страны Центральной Азии являются молодыми независимыми государствами с особыми идентичностями. Они хотят признания и интеграции в мировое сообщество. На неофициальном уровне Евросоюз может взаимодействовать через соглашения с государствами Центральной Азии.

С интересом Европы приходит и ценностный элемент: ЕС ожидает от Центральной Азии соответствия международным требованиям в области прав человека, эффективного управления и верховенства закона. Отметим, что в современных условиях глобализации ЕС остаётся одним из немногих участников, активно содействующих реализации данных требований.

Стратегия ЕС 2019 года «Европейский союз и Центральная Азия: новые возможности для более крепкого партнерства» состоит из 17 страниц, основывается на двух направлениях:

Первое - это партнерство по обеспечению устойчивого развития и проведение реформ.

Второе – процветание региона посредством экономической модернизации и инвестиции, решение задач в сферах безопасности, энергетики, транспорта и цифровых инновационных технологий, интеграционных процессов в центрально-азиатском регионе.

Анализ данного документа показывает, что ЕС не столько готов активизировать свою деятельность в регионе, сколько делает ставку на общие глобальные и геополитические изменения, которыми нам необходимо воспользоваться для укрепления стратегического партнерства.

Таким образом, новая стратегия Евросоюза в отношении Центральной Азии – это не столько новые идеи, а стратегические и приоритетные задачи ЕС в интересах развития региона как устойчивого, модернизирующегося, экономического и политического субъекта.

Стратегия «Европейский союз и Центральная Азия: новые возможности для более крепкого партнерства» сфокусирована на трех приоритетах, которые взаимосвязаны и дополняют друг друга.

Первый приоритет. Евросоюз намерен наладить «партнерство во имя устойчивости» государств нашего региона. «ЕС будет сотрудничать со странами Центральной Азии в прогнозировании и решении проблем, затрагивающих их социально-экономические цели и безопасность, а также в расширении их возможностей проведения реформ и модернизации», - подчеркивается в предлагаемой стратегии. Особое внимание в этом контексте уделено предотвращению причин насильственного экстремизма и радикализации, борьбе с финансированием терроризма и решению проблемы возвращения боевиков-террористов.

Евросоюз предлагает расширить партнерство в сферах противодействия наркоторговле, кибербезопасности и защиты от гибридных угроз, включая возможность совместной работы в рамках программ по исследованию таких рисков. Кроме того, Брюссель сосредоточится на продвижении демократии, защите прав человека и верховенства закона, достижении целей Парижского климатического соглашения и решении экологических проблем, а также сотрудничестве по вопросам миграции.

В этом контексте важно отметить, что ЕС планирует продолжить поощрение взаимоприемлемых решений по вопросам использования водных ресурсов Центральной Азии. Это будет способствовать присоединению оставшихся стран региона к Конвенции ООН по трансграничным водам, сотрудничеству вокруг Аральского моря и реализации Конвенции о правовом статусе Каспийского моря.

Вторым приоритетом для ЕС является «сотрудничество ради процветания», что подразумевает содействие повышению конкурентоспособности бизнеса, создание здоровой и открытой инвестиционной среды, раскрытие научного потенциала, поддержку вступления оставшихся стран региона во Всемирную торговую организацию.

«ЕС будет содействовать бизнес-диалогу и сотрудничеству с Центральной Азией, в том числе между стартапами и бизнес-инкубаторами. Это поможет создать двусторонние и региональные площадки взаимодействия предпринимательского сообщества, такие как Европейские торговые палаты в странах Центральной Азии», - говорится в документе.

ЕС намерен содействовать странам Центрально-азиатского региона в разработке правил регистрации наименования места происхождения товаров и их охраны, что может

предоставить производителю «регионального бренда» дополнительные конкурентные преимущества.

В новой стратегии ЕС значительное внимание уделено развитию инфраструктуры, которая призвана наладить сообщение между Европой и Центральной Азией. Сотрудничество в этой сфере предполагается сосредоточить главным образом на транспортной, энергетической и цифровой связи.

«Развитие евроазиатских соединений может принести значительные выгоды Центральной Азии за счет улучшения инфраструктуры, диверсификации экономики и интеграции в региональные и глобальные производственные цепочки. ЕС крайне заинтересован в развитии действующих торговых коридоров между Европой и Азией», - отмечают авторы стратегии. Также в будущем следует ожидать увеличение числа участников научно-исследовательских программ ЕС, таких как «Горизонт», «Эразмус+», «Мария Склодовская-Кюри».

Третьим приоритетом значится «интенсивная совместная работа» с целью укрепления политического диалога и расширения участия гражданского общества в принятии решений. В надежде донести до общественности региона преимущества партнерства с Брюсселем Евросоюз намерен усилить публичную дипломатию, иными словами, европейцы усилят информационные кампании в государствах Центральной Азии. Такую работу ЕС намерен проводить через социальные сети и другие «новые коммуникационные технологии». Целевой аудиторией будут: молодежь, лица, формирующие общественное мнение, популярные блогеры, известные гражданские активисты и ученые.

Целесообразно дополнить вышеизложенную информацию следующими сведениями. Объединенная Европа является крупнейшим торговым партнером нашей страны. При этом Казахстан экспортирует товаров в страны Европейского Союза почти в 5 раз больше, чем импортирует оттуда. К примеру, ЕС остается крупнейшим торговым и инвестиционным партнером РК, за девять месяцев текущего года товарооборот составил 23,8 млрд долларов. В первой половине 2019 года объем прямых иностранных инвестиций, привлеченных из ЕС в РК, достиг 5,4 млрд. долларов.

В первую пятерку крупнейших европейских стран-импортеров казахстанской продукции входят: Италия, Нидерланды, Франция, Испания и Румыния. Поэтому сотрудничество с Европейским Союзом является одним из приоритетных направлений Казахстана в контексте глобализации рынков и интеграционных процессов.

*С уважением, главный редактор,
доктор политических наук,
профессор ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нуртазина Р.А.*

XFTAP 16.21.07

Ж. Алашбаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: zhanna_alash@mail.ru)

Түркі тілдеріндегі жылқыға қатысты паремиялардың этномәдени ерекшеліктері

Андатпа. Мақалада түркі халықтарындағы жылқыға қатысты паремиялардың этномәдени ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар жылқыға қатысты паремиялардың этимологиясына ғылыми көзқарастар талданады. Жылқыға қатысты паремиялардың этимологиялық негіздерін зерделеудің маңыздылығын, жылқыны қолға үйрету мәдениетінің түркілерден бастау алатынын лингвистикалық тұрғыдан негіздеудің қажеттілігімен сипатталады. Түркі халықтарын байланыстыратын ортақ тарихты зерделеу, тілдік ұқсастықтарды ажырату, ұғымдар мен ойлардың тұжырымдамасын айқындау жалпытүркілік сананы жаңғыртудың негізі. Біздің терең тарихымыз бен мазмұнды сөздік қорымызды сақтау және құрметтеу біздің болашағымыздың жарқын көрінісі болып табылады. Түркі халықтарындағы жылқы малын қабылдау білімі, тұжырымдамалары мен ерекшеліктері өте ұқсас. Түркі халықтарының жылқы малына деген ерекше сүйіспеншілігін мақал-мәтелдерінен-ақ аңғаруға болады. Себебі ұланғайыр даланың тарихы, мәдениеті, салт-санасы жылқы малымен тығыз байланысты болған. Қазақ халқының жылқыны жеті қазынаның бірі санауының да мәні зор.

Түйін сөздер: Махмұт Қашқари, паремия, жылқы, түркі халықтары, этномәдениет.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-11-16>

Кіріспе. Түркі мақал-мәтелдеріндегі ең көп таралған бейнелердің бірі -жылқы. Өркениеттің дамуына үлес қосып, көшпенді шаруашылықтың ілгері дамуында жылқы жануары ата-бабалар өмірінде ерекше маңызға ие болған. Ол қозғалыс құралы қызметін атқарды, оның еті негізгі азық болды, жылқы терісінен тұрмыстық мақсаттағы түрлі заттар жасалды. Түркілер өркениетіндегі жылқының рөлі туралы Л.П. Потапов: «Использование верхового седла произвело в древности настоящую хозяйственно-техническую революцию в жизни кочевников, стимулировало развитие культуры. Благодаря верховому коню стали расширяться географические познания кочевников в отношении многих больших и отдаленных территорий, устанавливаться контакты с различным населением» [1, 164 б.], - дейді.

Мақсаты. Жылқыға қатысты паремиялардың этномәдени мазмұны арқылы жылқыны қолға үйрету мәдениетінің түркі өркениетіндегі маңызын лингвистикалық тұрғыдан негіздеу. Түркі халықтары дүниетанымындағы жылқыға қатысты ұғымдардың лингвистикалық бірліктерінің ортақ белгілерін анықтау.

Міндеті. Қойылған мақсатқа жету үшін келесі міндеттер шешіледі:

- жылқыға қатысты паремиялардың лексика-семантикалық ерекшеліктерін саралау;
- ескерткіштер тіліндегі жылқыға қатысты паремиялардың функционалдық ерекшеліктерін талдау;
- зерттеу нәтижелері бойынша қорытынды жасау.

Тарихы. Тіл білімінде салыстырмалы-тарихи, салғастырмалы әдістерді қолданып, жылқыға байланысты мақал-мәтелдерді көптеген ғалымдар зерттеді. Солардың қатарында А. Шынар, Ш. Эльчин, А. Хусейн, М. Мерич, М. Муан, Р. Нұр, И. Севюк, Н. Ұшардың, өзбек ғалымы Н. Махмудовтың, қазақ ғалымы М. Бейсенова, Қ. Жұбановтың зерттеу еңбектерін айтуға болады.

М. Қашқари сөздігінде *жылқы* сөзі үйірдегі малдың жалпы атауын білдіреді. А. Щербактың айтуынша «оно обозначало первоначально «табун» и в этом значении ассоциировалось с табунными животными, наиболее важное место среди которых занимало лошадь» дей келе [2,86 б.], Г. Вамберидің (H. Vambery. Die primitive Cultir des tirko-tatarischten Volkes. Jeipzid, с.190) *jilki* сөзі *jil* – жинау, біріктіру етістігінен болуы мүмкін деген пікіріне назар аударуды жөн көреді. Яғни *жылқы* атауы *йығ* – бір жерге жинау мағынасынан туындаған.

Ғалым М. Бейсенованың пікірінше, сөздің негізгі түбірі *йығ* = (жый) болса керек, оған өздік етістігінің жалғауы *-ун* қосылғанда *-ғ* дыбысының кейде түсіп қалатын заңдылығы бойынша *йыун* (2 дауысты дыбыс қатар келіп қолданылмайтын болғандықтан) *йун* болып қысқарады. Көне түркі тілдеріндегі *-т* реликтік көптік жалғауы жалғанып (йунт), ол түбірмен кірігіп, қалыптасып кеткенге ұқсайды. Көне түркі тілдерінде *йығ* деген сөз «бір жерге жинау» деген мағына береді [3,36 б.].

Ә.Т. Қайдар «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» *жұнттай* сөзіне «жылтыр, тақыр, таза, әдемі» деген анықтама берген. *Жұнттай* сөзі әдетте, тығыршықтай семіз, күйлі-қонды малға, көбінесе жылқы малына байланысты айтылады. Ал семіз малдың жүні әрі тықыр, әрі жылтыр болатыны белгілі. Олай болса, *жұнттай* сөзінің төркіні көне түркі тілдерінде ерте замандарда қолданылған юнт (jund) сөзімен байланысты деуге болады. Сонда тіліміздегі салыстыру моделі бойынша (салыстыр: сиырдай, шошқадай семіз, еңгезердей, түйедей, алпамсадай үлкен, титтей, құрттай, т.б.), *жұнттай* сөзі о баста «аттай семіз, аттай күйлі, ат мүшелі» деген мағынада тек атқа байланысты айтылса, одан кейін жалпы малға, адамға байланысты да айтыла бастаған болуы керек», - дейді [4, 95 б.].

Хақас ғалымы О.В. Нарылкованың «Лошадь и ее наименования в хакасском языке» мақаласында жылқыға қатысты атау сөздер талданады. Тува ғалымы В. Даржаның кітабында жылқы малының негізгі түстеріне тоқталған. Онда автор тува халқының жылқы малымен қарым-қатынасын, жылқыға қараудағы ежелгі тәжірибелерін бейнелейді.

Қазақ халқының жылқы малын қастерлеп, көптеп өсіретіні туралы Ресей және Еуропа зерттеушілері Н. Бахметьевтің, С. Вогақтың, А. Гердердің, А. Вилькинстің т.б. еңбектерінде айтылған.

Зерттеу әдістері. Жұмыста зерттеудің тарихи-салыстырмалы, салыстырмалы-сипаттамалы әдістері этнолингвистикалық амал-тәсілдер басшылыққа алынды. Мақал-мәтелдердің семантикалық сабақтастығын түсіндіру үшін баяндау және пікірлерді қорыту әдістері қолданылды.

Нәтижесі/Талқылау. Түбі бір түркі халықтарының тарихын зерттеуде осы уақытқа дейін өзінің құндылығын жоймаған М. Қашқаридың «Диуани лұғат-ит түрік» жазба ескерткішінде жылқы жануарының түркі халықтарындағы басты қызметі айтылады.

Шығармада жылқы малы атауларын *йылқы*, *йунд*, *ат*, *арқун*, *қатыр* сөздерімен де берген. Яғни бұл атаулар жалпы жылқы атауының түрлері ретінде ғана беріледі [5].

Қазақ тілінің сөздігінде *жұнт* деген сөз бар. Ескерткіштер тілінде йунд тұлғасында берілген. Екеуінің де мағынасы жылқы сөзі. Қыпшақ тобына жататын тілдерде ұяң *-д* қатаң *-т*-ға айналады.

Ал *ат* сөзінің басқа түркі тілдерімен салыстырғанда өзіндік мағыналық өзгешелігі бар. Ол піштірілген еркек жылқыны, мініс көлігі ретінде қолданылатын жылқыны ат деп атау.

Елінің тыныштығы мен бостандығы үшін талай қанды ұрыстарды бастан кешірген жауынгерлердің серігі жылқы болып есептелген. Шығармаларда жауынгер қалай мадақталса, оның тұлпары да қатар жырланған.

Ер серігі жайлы оқиғалар осы күнге дейін айтылып келді. Мысалы,

Kuŝ kanatın, er atın (МҚ, 63) `Құс қанатымен, ер атымен`. Жылқының арқасында қашықтықты бағындырған түркі халықтарының мәдени-рухани өрісін байқаймыз. Жылқы

малының арқасында ел арасында байланыс орнап, алыс аймақтарға да билік жүргізген қазақ «Ат – түріктің қанаты» деген. Ал өзге түркі тілдерінде:

қырғ. Ат эрдин канаты `Ат – ер қанаты`;

түрік. *Ati varin ganati var* `Кімнің аты болса, соның қанаты бар` [6,14 б.].

М.Қашқаридың «Диуани лұғат-ат-түрік» жазба ескерткішінде жылқы малы *at, yund, yilki* лексемалары арқылы берілген. Ескерткіште *bu at anda yég* «бұл ат одан жақсы», *ol maña at bağısladı* «ол маған ат бағыштады» (МК,449) түрлерінде келеді. Қазақ түсінігінде аттың арғымақ ат (асыл тұқымды жылқы), белді ат (мініске төзімді ат), бәйге ат (жүйрік ат), бәсіре ат (нағашының үйіне жиендеп келгенде мал ішінен таңдап беретін аты), жарау ат (бабына келген ат), жауқын ат (ірі ат), қазан ат (семіздігі сыртына көрінбейтін ірі жылқы) жасамыс ат (тоғыз-оннан асып қалған ат), мес ат (жуан қарын қара етті жылқы), тарлан ат (мініс ат) т.б. түрлері бар [7, 274 б.].

В.Я. Бутанаев: «имя человека и коня в тюркских языках носит идентичное звучание «ат», ибо в эпической жизни богатырь неразрывно связан со своим конем» [8,124 б.].

Алтай халқының мақал-мәтелдерінде мықты атты тек мықты батыр ғана басқара алады деген бар: *Эр тискини узун деген*, / Ат туйгагы жазу деген [9, 2 б.].

Қазақ тілінде жылқының жасы мен жынысына байланысты құлын (алты айға дейін), жабағы (алты айдан бір жасқа дейін), тай (бір жастан екі жасқа дейін), жыныс ерекшелігіне байланысты еркегін – құнан, дөнен (үш пен төрттің арасында), бесті (бес жасқа толған) деп, ал ұрғашысын құнажын байтал, дөнежін байтал және бие деп әртүрлі аталатыны белгілі. Жеке үйірге ие болмаған құнан, дөнендер сәуірік деп, үйірі бар жылқы түлігінің аталығы айғыр деп аталады. Ал «Диуани лұғат-ит-түрікте» жылқының төлі *kulun* лексемасы арқылы берілген (МК,129). Түркімен және әзірбайжан тілдерінде: *gulun*; татар тілінде: *kolın*; қырғыз және өзбек тілдерінде: *kulun* түрлерінде қолданылады [10,1098 б.].

Қазақ халқында жылқының түсіне байланысты атаулар: Қара жылқы. Сары жылқы. Жирен жылқы (Сыртқы қылшық, түктері бірыңғай сарғыш қызыл). Торы жылқы (тобылғы түстес). Көк жылқы. Қара көк жылқы. Қызыл көк жылқы. Құла жылқы. Ақжал жылқы. Сұр жылқы. Қаракер жылқы. Шабдар жылқы. Ала жылқы. Шұбар жылқы. Бұрыл жылқы. Шаңқан (боз) жылқы. Қылаң жылқы.

М.Қашқари кейіпкердің ішкі жан дүниесін, психологиясын көрсете отырып, адамның сипатын төмендегідей береді:

Kişi alası içtin, yilki alası taştın (МК, 22) `Кіс аласы ішінде, Жылқы аласы сыртында`. Бұл мақал өзі жағымды көрініп, жан дүниесіндегі жамандық пен арамдықты жасыратын сұрқия жандарға бағышталады.

Ежелгі уақыттан бері отбасында ер адамның басты тірегі оның ұлы болды. Ұлдың тууы рудың жалғасуының шарты болды. «Диуани лұғат-ат-түрікте» ұрпақ жалғастығы туралы:

Tay atatsa at tınur, ogul eredhse ata tınur (МК, 246) `Тай ат болса, ат тынар, ұл ержетсе, ата тынар` мақалы арқылы көрсетілген. М.Қашқарида екі жасқа толмаған жылқы төлі *tau* лексемасы арқылы берілген. Қазақ тілінде «Ат тұяғын тай басар», «Тарта жесең тай қалады, қоя жесең қой қалады» мақал-мәтелдері қолданылады.

«Диуани лұғат-ит-түрікте» *Sewünmegil yund ögür adhgır anın, Altun kümüş bulnaban agı tawar* `Сүйінбегін үйір жылқы, айғыр атанға, Алтын-күміс, жібек, тауар алғанға` деп көрсетеді (МК, 215). Бұл жерде М.Қашқари жылқы түлігінің аталығы айғырды *adhır* түрінде береді (МК, 125). Қазақ халқында 3-4 жастағы піштірілмеген айғырларды сәуірік айғыр, алты жаста піштірілгенін азбан айғыр, үйірінде бірнеше ұрғашы жылқылар болатын жасамалы айғырды құтпан айғыр (құт айғыр) деп атайды.

Сонымен қатар, *Keriş yagırı ogulka kalır* (МК, 426) `(аттың) арқасының жауыры ұлға қалар`. Иық-омыртқа буындары түйіске тұс болғандықтан, ол жердің жауыры тез жазылмай-

ды. Бұл мақал сондай жауырдан сақтану керектігін меңзейді. Ал өзге түркі халықтарында, мысалы:

алт.: 1) *Ат ұлзи, чакызы артар, / Адазы ұлзи, уулы артар* `Жылқы құлайды-атқазық қалады` / `Әке өледі – баласы қалады`; 2) *Аданын уулы, / Арғымактын – қулды* `Бала әкесі үшін, / Құлын арғымақ үшін`.

тув.: 1) *Аът йлур – баглаажы артар, / Ада йлур – оғлу артар* `Жылқы құлайды-атқазық қалады` / `Әке өледі – баласы қалады` [11,35 б.].

2) *Аът болуру кулунундан, / Кижжи болуру чажындан* `Құлыннан жылқы өседі`, / `Адам балалық шағынан қалыптасады` [11,36 б.].

3) *Аътты баглап ййредир, / Аныяан сурган ййредир.* – `Жылқыны байлап үйретеді`, / `Жастарға ақыл айтып үйретеді` [11, 50 б.].

Келесі мақал-мәтелдерде батырдың әкесі мен аты туралы айтылады:

Arpasiz at ašumas arkasiz alp šerik sijumas `Арпасыз ат қыр аса алмас, арқасыз (тірексіз) алып шерік бастай алмас` (МҚ, 153 б.). Бұл мақалдың түркі тілдерінде мағынасы жуықтары кездеседі, мысалы: алт.: *Адам бар болуп йон таныдым, / Адым бар болуп йол таныдым* `Әкемнің арқасында елді таныдым, / Атым болғандықтан жолды таныдым` [12, 236 б.]. Мақалдың мағынасы - әкесі Ұлы үшін тәлімгер, оның арқасында ұлы өмірді таниды. Тува халқында да осымен мағыналас мақал берілген: *Ада турда, чон таныыр, / Аът турда, чер кийр* `Әкеммен – елмен таныс, Атыммен – аймақпен танысу` [11, 46 б.].

Қорытынды. Орта ғасыр ескерткіштері тіліндегі мақал-мәтелдер қазіргі түркі тілдеріндегі паремиялогиялық жүйенің негізін құрайды. Түркі өркениетінің ерекше көрсеткіштерінің бірі – жылқыны қолға үйрету мәдениетімен сабақтастықта қалыптасқан паремиялардың семантикалық уәжі, лексикалық сипаты, этномәдени мазмұны жалпытүркілік дүниетанымның ортақтығын айқындайды. Ескерткіштер тіліндегі мақал-мәтелдердің қазіргі түркі тілдерінде де ешбір өзгеріссіз немесе аздаған өзгерістерімен қолданыста болуы, алғашқы мән-мағынасын жоғалтпауы жалпытүркілік тілдік сананың беріктігінің көрінісі.

Жылқыға қатысты мақал-мәтелдер түркі паремияларының архаикалық қабатына жатады. Олардың пайда болу уақыты мен контекстін айқындау жалпыадамзат өркениетіндегі түркі мәдениетінің орнын анықтаумен ұласады.

Әдебиеттер тізімі

1. Потапов Л.П. Особенности материальной культуры казахов, обусловленные кочевым образом жизни. // МАЭ АН СССР, т.12, М., 1949. - 258 с.
2. Щербак А.М. Названия домашних и диких животных в тюркских языках // Историческое развитие лексики тюркских языков. – Москва: Издательство Академии наук СССР, 1961. – 467 с.
3. Бейсенова М.С. М.Қашқаридың «Диуани лұғат ит-түрк» еңбегіндегі төрт түлік мал атаулары: ф.ғ.к. дисс. қолжазбасы. 10.02.06. - Алматы, 1997. –170 б.
4. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. – Алматы: Ана тілі, 1998. –304 б.
5. Қашқари М. Диуани лұғат ат-түрік: 3 томдық / М. Қашқари; ауд. А.Қ.Егеубай. –Алматы: Хант, 1997. –591 б.
6. Мусаев К. Лексика тюркских языков сравнительном освещении. – Москва: «Наука», 1975. – 357 с.
7. Наджиб Э.Н. Исследования по истории тюркских языков XI-XIV вв. – Москва: Наука, 1989. – 274 с.
8. Бутанаев В.Я. Традиционные способы ведения скотоводства у хакасов / Вопросы этнографии Хакасии. – Абакан: Изд-во ХГУ им. Н.Ф.Катанова, 1981. – 124 с.
9. Радлов В.В. Образцы народной литературы тюркских племен, живущих в Южной Сибири и Дзунгарской степи. Ч.1. Поднаречия алтайцев, телеутов, черневых и лебединских татар, шорцев и саянцев. – Санкт-Петербург: Издание, 1866. – 419 с.
10. Тоқтабай А. Қазақ жылқысының тарихы. –Алматы: «Алматы кітап» баспасы, 2010. – 1098 б.

11. Хадаханэ М.А., Саган-оол О.К. Тувинские пословицы и поговорки. – Кызыл: Тувинское книжное издательство, 1966. – 175 с.
12. Вербицкий В.И. Алтайские инородцы. Сборник этнографических статей и исследований. – Москва, 1893. – 236 с.

Ж.Н. Алашбаева

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Этнокультурные особенности паремий в тюркских языках, связанных с понятием «лошадь»

Аннотация. В статье рассматриваются этнокультурные особенности паремий, связанных с понятием «лошадь» в труде М.Кашгари. Также анализируются научные подходы к этимологии таких паремий. Важность изучения данных паремий обусловлена тем, что процесс приручения дикой лошади начался у тюркских народов, и доказать это можно лингвистически. Основа возрождения общетюркского сознания – изучение истории, связывающей тюркские народы, дифференциация языковых сходств, определение ключевых концепций. Сохранение и уважение нашей истории и богатого словарного запаса являются одним из залогов нашего будущего. Особенности восприятия лошади у тюркских народов очень похожи. Любовь тюркских народов к лошадям можно заметить в пословицах и поговорках. История, культура, обычаи и традиции необъятной степи неразрывно связаны с лошадью. Казахи относят лошадь к одному из семи сокровищ.

Ключевые слова: М.Кашгари, паремия, конь, тюркские народы, этнокультура.

J.N. Alashbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Ethnocultural features of paremias in the Turkic languages associated with the concept of “horse”

Abstract. The article discusses the ethnocultural features of the horse “horse” in M. Kashkari’s work. Also analyzed the scientific approaches to the etymology of the name of the horse. The duty to study the history linking the Turkic peoples, to distinguish linguistic similarities, to define the concept of concepts and thoughts. Preserving and respecting our deep history and meaningful vocabulary is a vivid manifestation of our future. The knowledge, concepts, and characteristics of the perception of livestock among Turkic peoples are very similar. The love of the Turkic peoples to the horses can be seen in proverbs and sayings. The history, culture, customs, and traditions of the immense steppe are inextricably linked with equestrian of cattle. There is great importance in the parems of the Kazakh people that the horse is one of the seven treasures.

Keywords: M. Kashkari, paremia, horse, Turkic peoples, ethnic culture.

References

1. Potapov L.P. Osobennosti materialnoi kultury kazahov, obuslovlennyye obrazom jizni [Features of the material culture of the Kazakhs, due to the nomadic way of life], Collection of the MAE of the USSR Academy of Sciences, Volume 12, (Moscow, 1948, 258 p.).
2. Sherbak A.M. Nazvanya domashnih i dikih jivotnih v turkskih yazikov [Domestic and wild animal names in Turkic languages] (Publishing House of the USSR Academy of Sciences, Moscow, 1961).
3. Beysenova M.S. M.Qashharydin Dyuani lugat it-turk enbegindegi tort tulik mal ataulari: abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences. 10.02.06. [Names of four livestock in the work of Kashkari M. Diyani lugat-it turk] (Ana tili, Almaty, 1997, 170 p.).
4. Qaydar A. Qazaq tilinin ozekti maseleleri [Actual problems of the Kazakh language] (Ana tili, Almaty, 1998, 304

p.).

5.Kashkari M. Diyani lugat-it turk [Divani lugat-it turk]: In 3 volumes / M. Kashkari ; translated A.K.Egeubay. (Hunt, Almaty,1997, 591 p.).

6.Musayev K. Leksika turkskih iazykov sravnitelnom osveshenii [The vocabulary of the Turkic languages a comparative perspective]. (Science, Moscow, 1975, 357 p.).

7.Najib E.N. Issledovania po istorii turkskskih iazykov XI-XIV vv. [Research on the history of Turkic languages XI-XIV centuries]. (Science, Moscow, 1989, 274 p.).

8.Butanaev V.Y. Traditsionnye sposoby vedenia skotovodstva u hakasov [Traditional methods of cattle breeding in Khakas] (Publishing house of N.F.Katanov HNU, Abakan, 1981, 124 p.).

9.Radlov V.V. Obraztsy narodnoi literatury turkskih plemen, jivushih v Ujnoi Sibiri i Dzungarskoii stepi [Samples of folk literature of Turkic tribes living in southern Siberia and the Dzungarian steppe], Part 1. Podnarechia altaitsev, teleutov, chernevykh i lebedinskiy tatar, shortsev i saiantsev [Podnarechiya Altaians, Teleuts, dark and Lebedinsky Tatars, Shors and Shantsev]. (Izdanie, Sankt-Peterburg, 1866, 419 p.).

10.Toktabay A. Qazaq jylqysynyn tarihy [The history of the Kazakh horse]. (Almaty book publishing house, Almaty, 2010, 1090 p.).

11.Hadahane M.A., Sagan-ool O.K. Tuvinskie poslovitsy i pogovorki [Tuva Proverbs and sayings]. (Tuva publishing house, Kyzyl, 1966, 175 p.).

12.V.I. Verbitsky. Altaiskie inorodtsy. Sbornik etnograficheskikh statei i issledovaniy [The Altai aliens. Collection of ethnographic articles and studies] (Moscow, 1893, 236 p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Алашбаева Ж. – түркітану бөлімінің докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Жанкент көш., 55, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Alashbayeva Zh. – doctorate student of the chair of Turkology, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Jankent str., 55, Nur-Sultan, Kazakhstan.

IRSTI 11.25.91

A.K. Alkeev, D.S. Alkeeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
(E-mail: Alkeev.anuar@mail.ru, alkeeva.danara@mail.ru)

Features of the regulatory framework for cooperation among the Central Asian countries in ensuring water security and overcoming interstate contradictions

Abstract. Having gained independence, the Central Asian countries updated their national security issues, an integral part of which was ensuring water security and establishing multilateral cooperation to overcome the conflict potential in their relations.

The problem of interstate regulation of the water issue has been aggravated by the fact that water security is in close interconnection with the problem of energy and human security in these countries and the region as a whole. At the same time, at the beginning of the practice of joint water use, the newly independent republics did not have a regulatory framework and practical experience in transboundary water distribution and neutralization of disputes and conflicts outside the Soviet institutional and legal framework.

The article therefore discusses interstate relations between the Central Asian countries on the issue of sharing transboundary rivers of the Aral Sea basin. The article presents the hydrography and the percentage of transboundary rivers runoff, and the water relations development dynamics of the above-mentioned countries is considered from 1991 to the present.

The article also provides analysis of the political and legal relationships and the degree of participation of these countries in regional initiatives. It reveals the mechanisms of bilateral and multilateral initiatives, including the principles and directions of the work of the International Fund for saving the Aral Sea and Programs to assist the Aral Sea basin countries as exemplary mechanisms in ensuring social and water-ecological security.

Also, the article shows possible scenarios for the situation in the next 30 years and forecasts the likelihood of destabilization in the region.

The authors conclude that the most productive mechanism for ensuring the region's water, energy and social security remains an integrated approach with the active implementation of the principles of integrated water resources management. The authors are convinced in the need to establish more expanded "network" relations at the inter-state level, as well as at the level of regional, subregional and international organizations and improve legal and institutional structures.

Keywords: integrated use and protection of water resources, ICWC - Interstate Commission for Water Coordination, IFAS - International Fund for saving the Aral Sea, BWO - Basin water management organizations, ASBP-Aral Sea basin program, IWRM - integrated water resources management, mechanism for joint distribution and water use.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-17-32>

Introduction. After the collapse of the Soviet Union, distribution of water resources in the Central Asian republics became an acute issue.

Previously, before 1991, there was a balanced water use system, which provided certain "energy compensations" to those states that are located upstream of the main rivers of the region from the downstream and midstream republics of the Soviet Union in exchange for uninterrupted supplies of water for irrigation and electricity.

However, this system ceased to exist with the independence of the Central Asian republics. The borders between them, previously of administrative nature, became international state borderlines. Large rivers became transboundary, and the issue of water distribution has acquired an international dimension. So, since the 1990s, a "zone of regional tension" has arisen associated with the uneven distribution of water resources between the upstream and downstream states.

Targets and goals. Today, joint diplomatic steps and initiatives are an uncontested option

for resolving crisis in bilateral and multilateral relations between Central Asian countries in matters of regulating water security.

The purpose of this work is to show the significance of the regulatory platform built by these states to overcome political disagreements in resolving the region's water problems. At the same time, we carried out a physical-geographical analysis of water resources, an analysis of bilateral and multilateral agreements, and a review of the interests of actor countries.

History. Starting the study, it is necessary to analyze the current water situation in Central Asia, which causes mutual tension in “hydro-political” relations between the countries in the region.

To carry out such an analysis, we propose to refer to materials provided by the specialist of the Information Center of the Interstate Commission for Water Coordination in Central Asia, Rysbekov Yu. In his work, he provides a detailed description of hydrography, water supply level in Central Asian republics, as well as position of these countries based on availability of water resources and the state of the latter.

At the same time, in order to draw up a more complete picture of the water management status and assess the hydrological potential of the transboundary rivers of the Aral Sea basin and the hydroenergetic potential of the Central Asian countries, we suggest referring to digital data prepared by experts from the Regional Information System on the Use of Water and Land Resources in the Aral Sea Basin (CAWater-IS) and presented in the table below (Figure 1) [1].

The analysis of the data makes it possible to compare the level of water supply of the neighboring countries, assess the degree of their “water dependence” and show the interconnect-edness of water issues with socio-economic policies.

Country	River basin		Total in the Aral Sea basin	
	Syrdarya	Amudarya	km ³	%
Kazakhstan (downstream)	2,516	-	2,516	2,2
Kyrgyzstan (upstream)	27,542	1,654	29,196	25,2
Tajikistan (upstream)	1,005	58,732	59,737	51,5
Turkmenistan(downstream)	-	1,405	1,405	1,2
Uzbekistan (downstream)	5,562	6,791	12,353	10,6
Afghanistan and Iran	-	10,814	10,814	9,3
Total in the Aral Sea basin	36,625	79,396	116,021	100

Figure 1 - Surface water resources of the Aral Sea basin
 (average annual flow, km³ / year). <http://www.cawater-info.net/aral/water.html>

So, according to figure 1, we see that the longest (3019 km) and second largest river basin (219 thousand km²) is the transboundary river Syrdarya, 75.2% of which flows in Kyrgyzstan, crosses 4 republics and flows into the Aral Sea.

As for the more full-flowing (309 thousand km²) Amudarya, the length of which is 2540 km, it begins on the territory of Afghanistan, by the confluence of the Panj and Vakhsh rivers. Its main flow is formed on the territory of Tajikistan (74%), then flowing along the Afghan-Uzbek border, crossing Turkmenistan, it returns to Uzbekistan and flows into the Aral Sea, losing large water reserves along the way, through evaporation and widespread use in irrigation and household needs.

The distribution of the share of wastewater from the Syrdarya and Amudarya rivers is presented in the following Figure 2, which shows the individual share of runoff by country and the share of irrigated land in the region.

Country	Syrdarya (%)	A m u - darya (%)	Total	Irrigated land (thousand hectares)
Kazakhstan (downstream)	6,9	-	6,9	786
Kyrgyzstan (upstream)	75,2	-	75,2	415
Tajikistan (upstream)	2,7	74	76,7	719
Turkmenistan(downstream)	-	2,27	2,27	1714
Uzbekistan (downstream)	15,2	8,5	23,7	4259
Afghanistan and Iran	-	13,9	13,9	-
Total in the Aral Sea basin				

Figure 2 - Formation of drains of the Syrdarya and Amudarya into the Aral Sea basin and the proportion of irrigated land in the region.

Compiled by the authors of the article (digital data retrieved from the info portal <http://www.cawater-info.net/aral/water.html>).

Thus, the average annual flow of all rivers to the Aral Sea basin is 115.6 km³. This volume includes 78.4 km³ of Amudarya drain and 37.14 km³ of Syrdarya runoff [2].

Based on the data above, we see that there is a significant uneven distribution of the runoff across countries and the share of countries in the irrigated lands of the region. Thus, Uzbekistan, occupying the 3rd place in the formation of the total runoff of transboundary rivers, is the leader in terms of the area of land irrigation with these waters, and vice versa Tajikistan, taking the first place in the total runoff is in the penultimate fourth place, in terms of the share of land irrigation. That is, there is a situation when countries that need large amounts of water for irrigation of large sown areas are directly dependent on the policies of the upstream countries, which, having large reserves, prefer to use it for hydropower purposes. At the same time, the irrigation of large crop areas and the cultivation of irrigated agricultural crops (cotton, rice, melons and gourds), on the territory of the downstream states, is somewhat a burden on their scarce water reserves.

It must be understood that the transboundary rivers of the Aral Sea basin represent a single closed system, the state of which determines the socio-ecological well-being of both the Aral Sea and the entire Central Asian region.

Further, in order to find out the reasons and prerequisites for mistrust in resolving water management issues in the mutual relations of Central Asian countries, we turn to the position and policy of each of the states.

First of all, we will present an overview of the downstream countries, that is, those countries on the territory of which transboundary rivers form a minimum percentage of runoff, but which are the “recipients” of water.

In Figure 2, we see that the “water dependence” of countries is formed not only from the runoff volume, but also from the irrigation level, as well as from the volume of consumption and annual use.

By comparing the data presented in the table, we can determine the degree of water dependence of each of the countries.

Kazakhstan. A vulnerable factor for the country’s water security is the uneven provision of internal regions with water for hydro-energy needs and for drinking.

Meanwhile, the “water supply” of southern Kazakhstan and the lower Syrdarya river de-

depends on the work of the Kairakkum (Tajikistan), Toktogul (Kyrgyzstan), Charvak (Uzbekistan) reservoirs and canals passing through the territory of neighboring Uzbekistan.

Taking into account this factor, in 2008, by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev, the National Plan for Integrated Water Resources Management and Improving the Efficiency of Water Use of the Republic of Kazakhstan for 2009–2025 was approved.

In accordance with paragraph 4.7 of the document, the solution of the problem of joint water use in transboundary river basins requires the expansion of cooperation between Kazakhstan and neighboring countries with the aim of a simultaneous transition to integrated water resources management throughout the transboundary basin [3]. Consequently, Kazakhstan's position on water issues is that the solution of all issues on water use should be considered comprehensively and collectively [4].

Uzbekistan. In a similar position of a downstream country is Uzbekistan. Less than 25% of the flow of the Amudarya and Syrdarya is formed in the country, respectively, more than 90% of the water resources used by Uzbekistan are formed in the territory of neighboring states. Most of the large (Naryn, Surkhandarya, Zeravshan, etc.) and small rivers flow through Uzbekistan within the middle and lower reaches.

Important water sources of the Syrdarya river, the waters of the Sokh, Andijan, and Kanasay reservoirs are located on the territory of Kyrgyzstan. The water supply of Bukhara and Navoi regions and up to 70% of the irrigated lands of Kashkadarya region depend on the stable operation of hydraulic facilities located on the territory of Turkmenistan. At the same time, the water supply of the Jizzakh and Syrdarya depends on the work of the Kairakkum hydroelectric complex, and on the flow of the Zeravshan river - Samarkand, Navoi, Kashkadarya and Jizzakh regions. In turn, the Dustlik canal, passing through Uzbekistan, feeds about 130 thousand hectares of land in South Kazakhstan [5].

For 25 years, the Uzbek side has preferred to blame upstream Tajikistan and Kyrgyzstan for the scarcity and uneven use of water resources, emphasizing their role in exacerbating the Aral Sea disaster.

However, the Development Strategy for Uzbekistan for 2017-2021 provides comprehensive reforms in agricultural sector in order to reduce water consumption by increasing the efficiency of water use [6].

Turkmenistan. Regarding the politics of Turkmenistan, the following aspects should be taken into account:

- in the Turkmen territory there are more than half of the water area of the Tuyamuyun hydroelectric complex, supplying the Republic of Karakalpakstan, Khorezm region of Uzbekistan and Dashkhozovuz region of Turkmenistan with water, as well as head water intakes and other infrastructure facilities of the Amu-Bukhara and Karshi machine canals of Uzbekistan. At the same time, drainage waters from the irrigated lands of Kashkadarya, Bukhara and Khorezm regions of Uzbekistan are discharged onto the Turkmen territory.

Given this, the situation has some duality. Firstly, given the climatic conditions and the desert nature of the relief, Turkmenistan, with a total flow of transboundary rivers of only 2.27% and irrigating 1,714 thousand hectares of agricultural crops, is, in our opinion, the most in need for fresh water. Secondly, given the nature of the flow of the Amudarya through Turkmenistan and its return to Uzbekistan, the presence of an extensive system of irrigation canals, Turkmenistan is in the rank of “upper” states in relation to Uzbekistan, depending on the season of the year.

In 2016, the Parliament of Turkmenistan adopted the New Code of Turkmenistan, the basis of which was the accession of Turkmenistan to the UNECE Convention dated 2012. By adopting this code, Turkmenistan takes the obligation to comply with the principles of the Convention when resolving water management issues and cooperating with countries and international organizations in water issues. The most important of these principles is the principle of integrated

water resources management (hereinafter, IWRM) and participation in basin water management organizations (hereinafter, BWO) [7].

Kyrgyzstan. Regarding the positions of the upstream Kyrgyzstan and Tajikistan, it is necessary to take into account their high level of water supply, the increasing potential and the desire of states to generate and export energy by increasing the capacity of hydropower plants, seeing this as an opportunity to strengthen energy security and a promising source of income. So, Kyrgyzstan, on the territory of which more than 75% of the surface runoff of the Aral Sea basin is formed, is interested in the intensive development of its hydropower potential.

According to independent expert Erkin Mateyev, the country has 252 large and medium-sized rivers, and the potential is estimated at 18.5 million kW of power and more than 140-160 billion kWh of electricity. Despite the fact that 94% of the country's total share of electricity in the country is generated by hydroelectric power, hydropower potential is used only by 9 percent [8]. Moreover, Kyrgyzstan proposed to reconsider the mechanisms of mutual agreements with neighboring countries for the use of their hydroelectric facilities in the irrigation regime. For this purpose, proposals were put forward such as to introduce a payment for water as a separate resource of economy or to pay compensation for the maintenance of water infrastructure. [9, p. 97]. Water relations are regulated by the Water Code of the Kyrgyz Republic of January 12, 2005, which also proclaims the IWRM principles [10].

Tajikistan. The republic, which occupies a leading position in the world in terms of the availability of hydropower potential, occupies a special place in the "water hierarchy". Within that, up to 80% of the Amudarya river flow and almost the entire Zarafshan river flow are formed here. The runoff of the Amudarya river is deformed by the Nurek and Rogun reservoirs on the Vakhsh river.

Tajikistan continues to promote the idea of building large hydropower plants on transboundary rivers and intends to actively develop hydropower. Thus, on September 9, 2019, the second Rogun unit of the six planned was launched. After the full commissioning of the hydropower plant, it is expected that it will provide the whole country with cheap energy and will allow exporting it to Afghanistan and Pakistan. These efforts of Tajikistan are synchronized with how Tajikistan actively positions itself in the international arena in environmental matters. Thus, President E. Rahmon launched the International Decade of Action initiative "Water for Sustainable Development, 2018-2028", which was supported by the UN General Assembly, which earlier adopted the relevant resolution on December 21, 2016. This initiative started on March 22, 2018 on the International Water Day.

As for the domestic water policy, on October 9, 2019, at the 15th meeting of the Governing Committee of the National Political Dialogue, the National Water Strategy for the period until 2030 was presented, according to which the water issue is an integral part of national security.

Given the detailed political and geographical characteristics and the current "hydro-political" situation, there remains an urgent need to maintain and deepen the regulatory framework for the integrated management of transboundary water resources in Central Asia.

In this matter, we agree with the previously-mentioned expert Rysbekov Yu., who believes that only the existence of a regulatory framework for interstate cooperation is an effective way to neutralize threats to water security in Central Asia.

Moreover, according to the Director of the Institute of Geography of the Ministry of Education and Science of Kazakhstan, Ahmetkal Medeu, by 2040 the water shortage will be about 15.5 cubic kilometers, that is, the amount of water in the region will be reduced by a third, with the demand growing up to 40%. And here we should take into consideration the fact that out of 8 water basins, 7 are transboundary and Kazakhstan is completely dependent on neighboring countries in that point [11].

These forecasts once again confirm that in matters of transboundary water resources it is necessary to overcome purely state interests and apply a comprehensive integrated basin ap-

proach, as is the practice in Europe, the basis of which are contractual relations.

Research Methods. The theoretical and methodological basis of the study is a combination of approaches developed by political science, history, geography and philosophy.

The article used the historical-political method when considering the dynamics of the water relations development; event analysis to study the state of interstate relations; the analogy method was used to predict a possible scenario for the situation in the region.

The empirical basis of the study is the analysis of official documents and agreements, international and interdepartmental memoranda, official data and reports of interstate water commissions.

Theoretical analysis and understanding of the foreign policy priorities of the CA countries were carried out in accordance with the rules of the methodology and logic of scientific knowledge.

Results / discussion. Regional level of legal cooperation and the practice of joint concessions.

The starting point of the joint contractual relations of the CA countries in rational use of water and energy resources of transboundary rivers (hereinafter referred to as the TBR) and the neutralization of the conflict potential in mutual relations in the field of water use was the Framework Agreement on Cooperation in Joint Management and protection of transboundary water resources, signed in Almaty on February 18, 1992 [12]. Under this agreement, the existing water distribution system, inherited from the Soviet era, was to be maintained until the development of new rules on the basis of international treaties.

This agreement actually created a single body - the Interstate Commission for Water Coordination (hereinafter, ICWC), which makes decisions by consensus, and its executive bodies: Basin water organizations (hereinafter, BWO) “Amudarya” and “Syrdarya”. This agreement was confirmed by the Decision of the Heads of CA states in Kyzylorda on March 26, 1993 and their “Agreement on joint actions to solve the problem of the Aral Sea and its coast, environmental rehabilitation and ensuring the socio-economic development of the Aral Sea”, and later - “Agreement on the Status of the International Fund for saving the Aral Sea and its organizations” dated April 9, 1999. [13].

At the International conference in Nukus (Uzbekistan) on September 20, 1995, the heads of CA states solemnly proclaimed their commitment to the ideas of equality and interstate cooperation on water issues. In the adopted Nukus Declaration, the presidents of the five states of the region reiterated their “commitments for full cooperation at the regional level based on mutual respect, good neighborliness and determination” on the water and energy issue of Central Asia. [14, p. 98].

This was followed by the Bishkek Statement on May 6, 1996, which for the first time recognized the need “to accelerate the development of a new water allocation strategy and economic management practices in water and energy resources use” [15].

The next year, the Kazakh party completed the construction of a sand dam that divided the Aral Sea into two reservoirs. The western, Uzbek, part of the sea was then cut off from the runoff of the Syrdarya and continued to dry out, but the water level in the eastern Kazakhstani part began to rise [16, p. 73].

After the destruction of the dam, in 2003, Kazakhstan, with the support of the World Bank, began construction of a full-fledged dam with a hydraulic shutter to discharge water into the South Aral, in the Uzbek part. The Kokaral dam was commissioned in 2005 and allowed to raise water level to 42 meters of absolute height above sea level: it is 14 meters higher than in the South Aral, but 11 meters lower than in the 1970s.

Among other agreements, the 1998 Agreement on the Shared Use of Water and Energy Resources of the Syrdarya Basin should be mentioned. This agreement had the potential to consolidate equitable use of resources. But the conflict potential between the basin states was espe-

cially great here, because Kyrgyzstan has the capability to regulate most of the Naryn runoff, and hence the Syrdarya [17, p. 8].

By signing this agreement, the countries developed a mutually beneficial water use mechanism, the rules of which were as follows: Kyrgyzstan committed to discharge most of the water in summer, in exchange for the obligation of the plain republics to supply Kyrgyzstan with electricity in winter.

So, Uzbekistan has committed to supply natural gas, and Kazakhstan - coal and fuel. The number of deliveries is negotiated annually. However, the Agreement is unstable and is often violated by all parties. Periodically, interruptions in energy supplies to Kyrgyzstan occur. The Kyrgyz government, without guarantees for energy supplies, begins to use the Toktogul reservoir on the Naryn River, a tributary of the Syrdarya in energy generation mode rather than with irrigation purposes. This means that Kyrgyzstan discharges water from the reservoir in winter. In turn, these actions cause the destruction of dams and flooding of agricultural land in the “lower” countries and the shortage of water needed for irrigation in summer.

Under these conditions, Kazakhstan was forced to build the Koksaray reservoir and a counter-regulator in 2011 to deal with floods along the Syrdarya River in South Kazakhstan and Kyzylorda regions.

An important mechanism of “water diplomacy” may become the creation and operation of the Water and Energy Consortium in Central Asia” (hereinafter referred to as the WEC in Central Asia), the need for which was emphasized back in 1998, at the time of signing the “Agreement on Cooperation in the Field of Environmental Protection and rational nature management”. WEC CA can become a universal mechanism for resolving water management issues and reducing confrontation on the most sensitive issues. However, disputes over “shares” in the consortium, unwillingness to compromise, low level of trust and regional political rivalry impede the implementation of this project.

It is noteworthy that at the Summit of the heads of founder states of the International Fund for saving the Aral Sea (hereinafter, IFAS), which was held in Turkmenistan in 2018, the First President of Kazakhstan N. Nazarbayev proposed to re-create the international water and energy consortium in Central Asia, as well as improve the organizational structure and its contractual legal base.

Also, it is assumed that the “Framework Convention on Environmental Protection for Sustainable Development in Central Asia” adopted on November 23, 2006 in Ashgabat, containing a number of principles and significant provisions regarding water resources will be of great importance for international legal regulation of these issues.

At present, the Convention is not signed by all parties and is awaiting signature by the remaining countries of the region.

The practice of bilateral cooperation. Intraregional level. An important bilateral agreement regulating water management relations and preventing the emergence of threats to water security is the Kyrgyz-Kazakhstani Agreement on the Use of the Waters of the Chu and Talas Rivers signed in 2000. In accordance with this agreement, the Kazakhstani side is to partly compensate Kyrgyzstan the costs of maintaining the interstate water infrastructure. This agreement is valid up to date; it regulates the costs of maintaining hydraulic structures on the Chu and Talas rivers, and is evaluated by both parties as exemplary.

To solve problems associated with the unsatisfactory implementation of the Kazakh-Kyrgyz-Uzbek agreement in 1998, Kazakhstan took the initiative to create Syrdarya Water and Energy Consortium. In December 2001, Kazakhstan and Kyrgyzstan signed a preliminary agreement to create the consortium, but Uzbekistan refused to join.

In June 2001, the Kyrgyz parliament passed a law concerning the collection of fees from countries that use Kyrgyz water resources. According to this document, the Kyrgyz government was to require water consumers to participate in the financing of Kyrgyz waterworks. The law was

perceived with irritation in Uzbekistan and Kazakhstan [18, p. 74]. Subsequently, Bishkek softened its initial position, limiting itself to requiring payments from countries located downstream of rivers passing through Kyrgyz territories only for water passing through Kyrgyz reservoirs and canals.

In March 2002, Uzbekistan, on the basis of the agreement with Kyrgyzstan, undertook an obligation to partly cover the costs of operating the Toktogul reservoir in exchange for a guarantee of water supply during the irrigation period.

The activities, significance and prospects of IFAS in strengthening water, environmental and social security. A certain understanding and practical approach to the problem in the early 1990s led the countries of the region to take important timely initiatives.

Together with the decision to create an interstate body for water management of the ICWC in Central Asia, the parties formed the International Fund for saving the Aral Sea in 1993, the founders of which were all five Central Asian republics.

The objectives of IFAS were the financing of joint projects and programs for the environmental improvement of the Aral Sea basin and raising the level of social status of the region's population. Over the period of operation of IFAS and its organizations, they have become an effective platform for "water diplomacy" and the elaboration of bilateral and multilateral documents. A number of treaties and agreements on cooperation in the field of water allocation, joint management, use and protection of water resources in the region have been adopted. In December 2008, IFAS received observer status at the UN [19].

IFAS is trying to achieve its goals and objectives by implementing the provisions of "the Aral Sea Basin Programs" (hereinafter, the ASBP). As of 2019, three Aral Sea Basin Programs were implemented and the ASBP-4 is being developed.

The first ASBP-1 was called the "Program of concrete actions to improve the environmental situation in the Aral Sea basin for the next 3-5 years, taking into account the socio-economic development of the region" and was approved on January 11, 1994 in Nukus.

More detailed information on the implementation of projects, areas of work, financing and the results of all three ASBP programs is available on the information portal of the IFAS Executive Directorate in Kazakhstan [20].

The next, ASBP-2, adopted on August 28, 2003, identified the main priorities in improving the environmental and socio-economic situation in the region for the period from 2003 to 2009. The Program included 14 priority areas [21].

On December 9, 2010, at the coordination conference organized by the IFAS Executive Committee, the Third Aral Sea Basin Program for 2011-2015 (ASBP-3) was approved. Its main goal was to improve the living conditions of the peoples in the region by applying the principles of IWRM, developing mechanisms for integrated use of resources and protecting the environment. The program covered four areas: integrated water resources management, environmental, socio-economic, improvement of institutional and legal mechanisms [22].

On January 30, 2018, the IFAS Board decided to develop the ASBP-4. To date, preparatory work is carried out by the regional working groups which have combined the efforts of IFAS, ICWC CA, "Cross-Border Resource Management", the Interstate Commission for Sustainable Development (ICSD), the German Society for International Cooperation (GIZ), the project of the EU "Nexus in Central Asia", implemented jointly with the Regional Environmental Center for Central Asia (CAREC) and other authorized structures from all 5 Central Asian states, national experts and international partners.

Thus, the activities of IFAS and its partners in the implementation of the ASBP projects are the most effective mechanisms capable of uniting the efforts of the entire Central Asian "five" and their partners on the water issue in the Aral Sea basin.

As of 2019, the work of the first three ASBPs has been completed, but the tasks have been partially implemented. In more detail, the results of the large-scale work on water resources and

the ecology of Central Asia are presented in the Report on the IFAS activity on their information portal [23].

The ASBP-4 project is expected to cover the period until 2030, complete unfinished projects, strengthen the political, legal and institutional component and become part of global efforts to implement the commitments of the Paris Agreement on Climate Change and the UN Sustainable Development Concept.

In general, the vigorous activity of the participants of all three previous ASBPs over the past 27 years and the prospects for common efforts within the framework of the PABM-4 will contribute to the implementation of the initial stage of “water diplomacy” in Central Asia and the development of the Central Asian Water Strategy.

It is expected that the Strategy will form the basis of the UN Global Water Strategy to unite and ensure water, energy and food security in Central Asia, without harming the ecosystem.

Factors hindering water security in the region. Melting glaciers and desertification as a result of rising temperatures.

Since the mid-20th century, the average temperature in the southern part of Central Asia has increased by 0.5 ° C, which provoked the melting of glaciers and depletion of water reserves and raised the issue of desertification. The vulnerability factor of the economies of the region from climatic conditions is that the well-being of the population is highly dependent on agricultural income. According to forecasts, grain yields may decline by 37% by 2030, and countries have high aridity indicators [24].

Reduction of water resources. This factor is important both for water and energy security in the region. As noted above, 90% of hydropower production in Tajikistan and Kyrgyzstan depends on water resources. By 2050, the water flow in the Syrdarya basin may decrease by 2-5%, and in the Amudarya basin by 10-15%, which will worsen the water shortage [25].

Population growth. According to the ICWC, in 1990 the total population of the region was 33.7 million people. According to the Institute of Demography of the Higher School of Economics, as of January 1, 2019, the population of the region reached 73.3 million people [26]. The total population growth in 2019, in comparison with 1990, amounted to more than 39 million people. Moreover, according to the UN estimates, an increase in population up to 82 million people is expected by 2030 [27].

Under these conditions, today there is a sharp decline in the specific water supply in the region, the rate of which has decreased over the past forty years from 8.4 thousand m³ / year per person to 2.5 thousand m³ / year and continues to decline.

According to ICWC forecasts, by 2040 water availability may drop to a critical level of 1.5 thousand cubic meters per year per person, due to increased consumption and growth of economies and population in the region [28].

The factor of Afghanistan. The transboundary rivers Panj and Amudarya are located in the northern part of the country. Thus, the Amudarya originates in Afghanistan through the confluence of the Panj (60%) and Vakhsh (40%) rivers and flows along the northern border of Afghanistan with Tajikistan and Turkmenistan at length of more than 1,125 km, then continuing its route of 1,415 km along the desert terrain of Uzbekistan and Turkmenistan, the river flows into the Aral.

Also, the Murghab and Tedjen rivers belonging to the Aral Sea basin begin in Afghanistan. The military conflict with the USSR and all subsequent conflicts caused enormous damage to agriculture and led to the desolation of the entire irrigation system and Afghanistan for long fell out of the negotiation space of the Central Asian countries and mutually beneficial water use.

In case of establishing irrigation system and plans to create hydropower facilities, Afghanistan will actively use the potential of water in the upper part of the rivers. Only for irrigation, the claims of the Islamic Republic on the Panj runoff will amount to 3.3 km³ per year or 11.6% of the annual runoff of this river [29, p. 61].

With the fall of the Taliban regime, the international community, represented by the United

Nations and Western countries began to pay attention to water management issues and assist the civil administration of H.Karzai in restoring irrigation. A national plan for the restoration and development of irrigation was drawn up and projects began to be funded. By 2008, the Government had prepared two documents defining the position of Afghanistan in relation to transboundary water issues: “Afghanistan’s Transboundary Water Policy” and “National Water Security Strategy”.

This document indicated that neighboring countries, without consulting with Afghanistan as a source of water in the upper reaches, increase water consumption, which may cause potential conflicts on the northern border of the country due to the importance of water-intensive industries such as cotton growing. It is noteworthy that in 2009 Afghanistan adopted the Law on Water, in which it paid special attention to IWRM [30, p.4].

Moreover, in 2014 the authorities of Afghanistan proposed to draw a new agreement with the Central Asian countries on the division of the Amudarya waters, which the neighbors did not accept. Despite this, international financial institutions are ready to finance the restoration of agriculture and the construction of hydrotechnical facilities within the Amudarya basin. Under these conditions, an increase in water consumption may reach 3-4 thousand cubic meters per year per person. Given the launch on September 9, 2019, 2 units of the Rogun HPP in Tajikistan and the prospects for the construction of four more units, it is expected that with the start of the implementation of the projects on the Afghan side, the situation will get even worse.

So, in addition to complex interstate problems in inter-sectoral interaction between the countries concerning water resources, there are also changing natural, climatic and social conditions, as well as the Afghan factor. In the future, with passive approach to resolving the above-mentioned problems, it may bring to an even more complicated geopolitical situation, and vice versa, they can become a platform for joined efforts and mutually beneficial cooperation, an example of which are several bilateral regional agreements, IFAS activities and implementation of the obligations undertaken within the framework of the UN initiatives.

Conclusion. Forecasts and scenarios for the development of the situation in the region and proposals for overcoming crises.

So, in the region today there is an ambiguous situation regarding the regulation of water use and the formation of mechanisms that can take on the role of a stabilizer in interstate relations and a guarantor of water security in the region.

In order to assess the degree of protection of the population of the Aral Sea basin within international standards, we turn to the 2013 UN Document “Water Security and the Global Water Agenda”. The document has the following definition: “water security is the ability of the population to have sustainable access to an adequate amount of acceptable water quality to maintain livelihoods, human well-being and socio-economic development ...” [31, p. 4].

Taking into account political and geographical characteristics of the transboundary rivers of the Aral Sea basin, the set of established “hydro-political” and energy interests, the presence of imperfect legal practice of interstate and regional cooperation, the activation of traditional and new challenges mentioned above, the presence of the Afghanistan factor, it is fair to say that water security in Central Asian republics undergoes tremendous pressure and requires detailed attention and an integrated approach at all levels (local, state, interstate, basin, inter-regional and within the UN). Delay in the decision and the lack of desire for consensus on these issues is fraught with their aggravation and a decrease in general level of regional and international security.

The basis for such judgments in our opinion is the established order of things and the conclusions made in the report “Global Water Security” prepared by the US CIA. It indicates, in particular, that in the next thirty years, problems around water resources in the Amudarya basin may lead to “an increase in regional tensions for water”. In the next ten years, the likelihood of using water resources as a weapon or the realization of terrorist goals will grow” [32]

With the vulnerability of water resources to expected climate changes, the absence of clear agreed regional mechanisms for joint water use and environmental protection, taking into account

future factors, it can be assumed that the above forecasts can come true if certain actions are not taken to prevent such scenarios.

Thus, we have formulated some provisions that will help formulate approaches and implement a block of comprehensive measures that will strengthen water-energy and regional security in Central Asia:

1. To constantly improve and use institutional and legal framework that responds to challenges in a timely manner;
2. To promote successful and quality work of regional and subregional institutions and agreements. The basis of such interstate cooperation today are the 1992 “Agreement on cooperation in the field of joint management, use and protection of water resources”, the 1998 intergovernmental “Agreement on the use of water and energy resources of the Syrdarya river basin”;
3. To formulate, in agreement with partners, a clear national policy taking into consideration the interests of the entire population of the Aral Sea basin, expressed in statements, decrees of the heads of states, in bilateral and multilateral agreements;
4. To maintain a positive work experience and improve organizational structure and legal framework of IFAS;
5. To develop and implement the ASBP-4, elaborated until 2030, taking into account the experience of the first three ASBP programs from 1994 to 2015;
6. To improve the legal activity of ICWC, increase the number of its participants from the energy sector and environmental organizations;
7. To implement a policy of digitalization, public awareness, automation, improving the accuracy of the runoff and strengthening the control of its accounting, as the main tools to increase the availability of water in the region;
8. To actively cooperate with international organizations and programs within the UN and other regional organizations and accede to international conventions.
9. To study and incorporate the European experience in integrated water resources management as part of the implementation of the principle of integrated water resources management.

Integrated water resources management at the regional level, based on common interests and principles of IWRM, synchronized with a similar approach at the national level and compliance with the national laws of the countries in the region, will contribute to the proper management of water, land, energy and other resources, including human resources.

Список литературы

1. Поверхностные водные ресурсы бассейна Аральского моря (среднегодовой сток, км³/год) // Региональная информационная система по использованию водно-земельных ресурсов в бассейне Аральского моря [Электрон. ресурс]. - 2019.- URL: <http://www.cawater-info.net/arak/water.htm> (дата обращения: 8.12.2019).
2. Ибатуллин С. Проблемы бассейна Аральского моря и значение регионального сотрудничества [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/SPECA/documents/ecf/2010/AralSea.pdf> (дата обращения: 8.12.2019).
3. Как в Казахстане обстоят дела с водным вопросом [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <https://kursiv.kz/news/ekonomika/2019-02/kak-v-kazakhstane-obstoyat-dela-s-vodnym-voprosom> (дата обращения: 9.12.2019).
4. Казахстан озвучил позицию по водному вопросу в Центральной Азии [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: https://www.inform.kz/ru/kazakhstan-ozvuchil-poziciyu-po-vodnomu-voprosu-v-central-noy-azii_a3507789 (дата обращения: 8.12.2019).
5. Рысбеков Ю.Х. Трансграничные водные ресурсы Центральной Азии: политические и правовые аспекты бесконфликтного использования. Научно-информационный центр МКБК [Электрон. ресурс]. - URL: <http://cawater-info.net/reta/documents/pdf/rysbekov280405.pdf> (дата обращения: 8.12.2019).
6. Персинг У. Узбекистан и Таджикистан - катализаторы регионального сотрудничества в сфере водопользования [Электрон. ресурс]. - 2018. - URL: <https://russian.eurasianet.org/node/65131> (дата обращения: 9.12.2019).

7. Водный кодекс Республики Туркменистан [Электрон. ресурс]. – 2018. - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38999429#pos=159;-184 (дата обращения: 9.12.2019).
8. Матеев Э.Мнение: Малые ГЭС как альтернатива для Кыргызстана [Электрон. ресурс]. – 2018. - URL: <https://knews.kg/2018/12/11/mnenie-malye-ges-kak-alternativa-dlya-kyrgyzstana/> (дата обращения: 9.12.2019).
9. Жильцов С., Бименова А. Политика стран ЦА в области использования водных ресурсов трансграничных рек // Центральная Азия и Кавказ. – 2015. – Т.18. Выпуск 1.- С. 90-100.
10. Водный Кодекс Кыргызстана от 12 января 2005 года №8. В редакции от 30 июля 2019 года №107 [Электрон. ресурс]. – 2019. - URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1605?cl=ru-ru> (дата обращения: 9.12.2019)
11. Кризис водных ресурсов: количество воды в ЦА сократится на треть [Электрон. ресурс]. – 2019. URL: <https://24.kz/ru/news/social/item/339017-krizis-vodnykh-resursov-kolichestvo-vody-v-tsa-sokratitsya-na-tret> (дата обращения: 9.12.2019).
12. Алматинское Соглашение о сотрудничестве в области совместного управления и охраны трансграничных водных ресурсов от 18 февраля 1992 года [Электрон. ресурс]. – 1992. - URL: http://www.icwc-aral.uz/contacts_ru.htm (дата обращения: 9.12.2019).
13. Соглашение о совместных действиях по решению проблемы Аральского моря и Приаралья, экологическому оздоровлению и обеспечению социально-экономического развития Аральского региона. [Электрон. ресурс]. – 1993. – URL: http://www.icwc-aral.uz/statute13_ru.htm (дата обращения: 9.12.2019).
14. Сидорова Л. Государства Центральной Азии: проблемы совместного использования трансграничных водных ресурсов //Центральная Азия и Кавказ. - 2008. - № 1 (55). - С.98-104.
15. Вопросы межгосударственного водораспределения [Электрон. ресурс]. – 2019. – URL.: http://www.cawater.info.net/bk/water_land_resources_use/docs/interstate_water.html (дата обращения: 9.12.2019).
16. Международные отношения в Центральной Азии. Под редакцией Богатурова А.Д. - М.: Аспект Пресс. – 2011. – 550 с.
17. Эшмент Б. Распределение водных ресурсов в Центральной Азии. Исследование. – Алм.: Фонд им. Фридриха Эберта. - 2011. – 27 с.
18. Богатуров А., Дундич А., Троицкий Е. Центральная Азия: «отложенный нейтралитет» и международные отношения в 2000-х годах. Очерки текущей политики. – М.: НОФМО, 2010. – 104 с.
19. Ибатуллин С. Проблемы Бассейна Аральского моря и значение регионального сотрудничества [Электрон. ресурс]. – 2010. - URL: <https://www.unesco.org/fileadmin/DAM/SPECA/documents/ecf/2010/AralSea.pdf> (дата обращения: 10.12.2019).
20. ПБАМ-1. [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://www.ifas.kz/ru/page/pbam-1> (дата обращения: 10.12.2019)
21. Вторая Программа бассейна Аральского моря была разработана в соответствии с Решением Глав Государств в Душанбе 6 октября 2002 года [Электрон. ресурс]. – 2019. – URL: <https://aral.uz/wp/asp/asp2/> (дата обращения: 10.12.2019).
22. Что такое ПБАМ-3. [Электрон. ресурс]. – 2016. - URL: <http://ru-ec-ifas.waterunites-ca.org/main/192-dokument-pbam-3-s-predlozheniyami-i-zamechaniyami-stran-ca.html> (дата обращения: 10.12.2019).
23. Отчет о деятельности МСФА 2013-2016. [Электрон. ресурс]. – 2016. - URL: http://www.cawater-info.net/library/rus/ifas/report_ifas.pdf (дата обращения: 10.12.2019).
24. Почему Казахстан рискует потерять 7 миллион тонн зерна в год. [Электрон. ресурс]. – 2010. - URL: https://forbes.kz//process/expertise/pochemu_kazahstan_mojet_teryat_7 mln_tonn_zerna_v_god/ (дата обращения: 10.12.2019).
25. Центральная Азия может понести масштабные потери из-за изменения климата. [Электрон. ресурс]. – 2019. - URL: <https://eadaily.com/ru/news/2019/06/26/centralnaya-aziya-mozhet-ponesti-masshtabnye-poteri-iz-za-izmeneniya-klimata> (дата обращения: 10.12.2019)
26. 15 новых независимых государств. Численность населения на начало года, 1950-2019. [Электрон. ресурс]. – 2019. - URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_por.php (дата обращения: 10.12.2019).
27. Демография Центральной Азии к 2100 году (инфографика) [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://saanetwork.org/archives/10783> (дата обращения: 11.12.2019).
28. Просто добавь воды: воды в Центральной Азии всем может не хватить [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://ru.sputniknews.kz/economy/20171123/3843115/prosto-dobav-vody-v-centralnoj-azii-vsem-mozhet-ne-hvatit.html> (дата обращения: 10.12.2019).
29. Зонн И.С., Жильцов С.С., Семенов А.В., Костяной А.Г. Водная политика Афганистана в Центральной Азии // Вестник Московского университета имени С.Ю.Витте. - 2018. - Серия1. Экономика и управление. №3(26). - С.54 – 66.

30. Кинг М., Стюртеваген Б. Эффективное использование водных ресурсов Афганистана [Электрон. ресурс]. – 2010. - URL: http://amudaryabasin.net/sites/amudaryabasin.net/files/resources/Afghanistan_Water.pdf (дата обращения: 12.12.2019).
31. «Безопасность водоснабжения и Глобальная повестка дня в области водных ресурсов» [Электрон. ресурс]. – 2019. - URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/water/> (дата обращения: 12.12.2019).
32. Томберг И. Энергетика Центральной Азии: проблемы и перспективы. [Электрон. ресурс]. – 2012. - URL: https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/energetika_tsentralnoy-azii-problemy-i-perspektivy/ (дата обращения: 13.12.2019).

А.К. Алькеев, Д.С. Алькеева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Особенности нормативно-правовой базы сотрудничества стран ЦАР в сфере обеспечения водной безопасности и преодоления межгосударственных противоречий

Аннотация. Получив независимость, страны Центральной Азии обновили свои вопросы национальной безопасности, неотъемлемой частью которых было обеспечение водной безопасности и установление многостороннего сотрудничества для преодоления конфликтного потенциала в их отношениях.

Проблема межгосударственного регулирования водной проблемы усугубляется тем фактом, что водная безопасность тесно связана с проблемой энергетики и безопасности человека в этих странах и регионе в целом. В то же время, в начале практики совместного водопользования у новых независимых республик не было нормативно-правовой базы и практического опыта по трансграничному водораспределению и нейтрализации споров и конфликтов за пределами советской институциональной и правовой базы. Поэтому в статье рассматриваются межгосударственные отношения между странами Центральной Азии по вопросу совместного использования трансграничных рек бассейна Аральского моря. В статье представлена гидрография и процент стока трансграничных рек, а также динамика развития водных отношений в указанных странах с 1991 г. по настоящее время.

Также приводится анализ политических и правовых отношений и степени участия этих стран в региональных инициативах. Раскрываются механизмы двусторонних и многосторонних инициатив, в том числе принципы и направления работы Международного фонда спасения Арала и Программы оказания помощи странам бассейна Аральского моря в качестве образцовых механизмов обеспечения социальной и водно-экологической безопасности. Показаны возможные сценарии развития ситуации на ближайшие 30 лет и прогнозируется вероятность дестабилизации в регионе.

Авторы приходят к выводу, что наиболее продуктивным механизмом обеспечения водной, энергетической и социальной безопасности региона остается комплексный подход с активным внедрением принципов комплексного управления водными ресурсами. Авторы убеждены в необходимости установления более расширенных «сетевых» отношений на межгосударственном уровне, а также на уровне региональных, субрегиональных и международных организаций и совершенствования правовых и институциональных структур.

Ключевые слова: комплексное использование и охрана водных ресурсов, МКВК - Межгосударственная координационная водохозяйственная комиссия, МФСА - Международный фонд спасения Арала, БВО - Бассейновые водохозяйственные организации, Программа ПБАМ - бассейн Аральского моря, ИУВР - интегрированное управление водными ресурсами, механизм для совместного распределения и водопользования.

А.К. Алкеев, Д.С. Алкеева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Су қауіпсіздігін қамтамасыз ету және мемлекетаралық қайшылықтарды еңсеру саласындағы ОАА елдерінің арасындағы ынтымақтастықтың нормативтік-құқықтық базасының ерекшеліктері

Аңдатпа. Тәуелсіздік алғаннан кейін Орталық Азия елдері өздерінің ұлттық қауіпсіздігі мәселелерін жаңарта бастады, олардың ажырамас бөлігі судағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қатынастардағы қақтығыстық әлеуетті еңсеру үшін көпжақты ынтымақтастық орнату болды.

Су проблемасын мемлекетаралық реттеу проблемасы су қауіпсіздігі осы елдерде және тұтастай алғанда аймақтағы энергетикалық және адам қауіпсіздігі проблемасымен тығыз байланысты екендігімен күрделене түседі. Сонымен бірге, суды бірлесіп пайдалану тәжірибесінің басында жаңа тәуелсіз республикаларда нормативтік-құқықтық база және кеңестік институционалдық-құқықтық шеңберден тыс жерлердегі судың таралуы және даулар мен жанжалдарды бейтараптандыру тәжірибесі болмады.

Сондықтан мақалада Арал теңізі бассейнінің трансшекаралық өзендерін бөлу мәселесі бойынша Орталық Азия елдері арасындағы мемлекетаралық қатынастар талқыланады. Мақалада трансшекаралық өзендер ағысының гидрографиясы мен пайызы, сондай-ақ 1991 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін аталған елдердегі су қатынастарының даму динамикасы көрсетілген.

Мақалада сондай-ақ саяси және құқықтық қатынастардың талдауы және осы елдердің аймақтық бастамаларға қатысу деңгейі көрсетілген. Әлеуметтік және су-экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің үлгі тетіктері ретінде Аралды құтқарудың халықаралық қорының және Арал теңізі бассейні елдеріне көмек көрсету бағдарламасының қағидаттары мен бағыттарын қоса алғанда, екіжақты және көпжақты бастамалардың тетіктері ашылды. Мақалада сондай-ақ алдағы 30 жылдағы жағдайдың мүмкін болатын сценарийлері көрсетілген және аймақта тұрақсыздық ықтималдығы туралы айтылған.

Авторлар аймақтағы су, энергетикалық және әлеуметтік қауіпсіздікті қамтамасыз етудің ең тиімді механизмі су ресурстарын кешенді басқару қағидаттарын белсенді іске асырумен интеграцияланған тәсіл болып қала береді деген қорытындыға келді. Авторлар мемлекетаралық деңгейде, сондай-ақ аймақтық, субөңірлік және халықаралық ұйымдар деңгейінде «желілік» қатынастарды кеңейту және құқықтық және институционалдық құрылымдарды жетілдіру қажеттілігіне сенімді.

Түйін сөздер: су ресурстарын кешенді пайдалану және қорғау, СВСБ - Мемлекетаралық координациялық су комиссиясы, ХҚЕС - Аралды құтқарудың халықаралық қоры, ВВО - бассейндік су ұйымдары, АСБП-Арал бассейні бағдарламасы, СРБМ - су ресурстарын біріктірілген басқару, суды бірлесіп бөлу және пайдалану тетігі.

References

1. Poverhnostnyie vodnyie resursyi basseyna Aralskogo morya (srednegodovoy stok, km³/god), Regionalnaya informatsionnaya sistema po ispolzovaniyu vodno-zemelnyih resursov v basseyne Aralskogo morya. [Surface water resources of the Aral Sea basin (average annual flow, km³ / year)] - 2019 [Electronic resource]. Available at: <http://www.cawater-info.net/aryl/water.htm> (accessed: 8.12.2019).
2. Ibatullin S. Problemyi basseyna Aralskogo morya i znachenie regionalnogo sotrudnichestva [The problems of the Aral Sea basin and the importance of regional cooperation] [Electronic resource]. Available at: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/SPECA/documents/ecf/2010/AralSea.pdf> (accessed 8.12.2019).
3. Kak v Kazahstane obstoyat dela s vodnyim voprosom? [How are water issues in Kazakhstan?] [Electronic resource]. - 2019. Available at: <https://kursiv.kz/news/ekonomika/2019-02/kak-v-kazahstane-obstoyat-dela-s-vodnym-voprosom> (accessed: 9.12.2019).
4. Kazahstan ozvuchil pozitsiyu po vodnomu voprosu v Tsentralnoy Azii [Kazakhstan voiced position on water issue in Central Asia] [Electronic resource] - 2019. Available at: https://www.inform.kz/ru/kazahstan-ozvuchil-pozitsiyu-po-vodnomu-voprosu-v-central-noy-azii_a3507789 (accessed: 8.12.2019).
5. Rysibekov Yu.H. Transgranichnyie vodnyie resursyi Tsentralnoy Azii: politicheskie i pravovyye aspektyi beskonfliktnogo ispolzovaniya. Nauchno-informatsionnyiy tsentr MKVK [Transboundary water resources of Central Asia: political and legal aspects of conflict-free use. ICWC Scientific Information Center] [Electronic resource]. Available at: <http://cawater-info.net/reta/documents/pdf/rysibekov280405.pdf> (accessed: 8.12.2019).

6. Persing U. Uzbekistan i Tadjikistan - katalizatoryi regionalnogo sotrudnichestva v sfere vodopolzovaniya [Uzbekistan and Tajikistan - catalysts for regional cooperation in the field of water use] [Electronic resource] – 2018. Available at: <https://russian.eurasianet.org/node/65131> (accessed: 9.12.2019).
7. Vodniy kodeks Respubliki Turkmenistan [Water Code of the Republic of Turkmenistan] [Electronic resource] – 2018. Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38999429#pos=159;-184 (accessed: 9.12.2019).
8. Mateev E. Mnenie: Malyie GES kak alternativa dlya Kyrgyzstana [Opinion: Small hydropower plants as an alternative for Kyrgyzstan] [Electronic resource] – 2018. Available at: <https://knews.kg/2018/12/11/mnenie-malye-ges-kak-alternativa-dlya-kyrgyzstana/> (accessed: 9.12.2019).
9. Zhiltsov S., Bimenova A. Politika stran TsA v oblasti ispolzovaniya vodnykh resursov transgranichnykh rek [Central Asian countries' policy in the use of water resources of transboundary rivers], *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz* [Central Asia and the Caucasus], 1 (18), 90-100 (2015).
10. Vodniy Kodeks Kyrgyzstana ot 12 yanvarya 2005 goda [Water Code of Kyrgyzstan dated January 12, 2005] #8. V redaktsii ot 30 iyulya 2019 goda #107 [Electronic resource]. – 2019. Available at: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1605?cl=ru-ru> (accessed: 9.12.2019).
11. Krizis vodnykh resursov: kolichestvo vody v TsA sokratitsya na tret [Water resources crisis: the amount of water in Central Asia will be reduced by a third] [Electronic resource] – 2019. Available at: <https://24.kz/ru/news/social/item/339017-krizis-vodnykh-resursov-kolichestvo-vody-v-tsa-sokratitsya-na-tret> (accessed: 9.12.2019).
12. Almatinskoe Soglashenie o sotrudnichestve v oblasti sovместnogo upravleniya i ohrany transgranichnykh vodnykh resursov ot 18 fevralya 1992 goda [Almaty Agreement on cooperation in the field of joint management and protection of transboundary water resources dated February 18, 1992] [Electronic resource] – 1992. Available at: http://www.icwc-arak.uz/contacts_ru.htm (accessed: 9.12.2019).
13. Soglashenie o sovместnykh deystviyakh po resheniyu problemy Aralskogo morya i Priaralya, ekologicheskomu ozdorovleniyu i obespecheniyu sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya Aralskogo regiona. [Agreement on joint actions in solving the problem of the Aral Sea and its coast, environmental rehabilitation and socio-economic development of the Aral region] [Electronic resource] – 1993. Available at: http://www.icwc-arak.uz/statute13_ru.htm (accessed: 9.12.2019).
14. Sidorova L. Gosudarstva Tsentralnoy Azii: problemy sovместnogo ispolzovaniya transgranichnykh vodnykh resursov [Central Asian states: problems of joint use of transboundary water resources], *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*. [Central Asia and the Caucasus], 1 (55), 98-104 (2008).
15. Voprosy mezhgosudarstvennogo vodoraspredeleniya [Issues of interstate water distribution] [Electronic resource] – 2019. Available at: http://www.cawater.info.net/bk/water_land_resources_use/docs/interstate_water.html (accessed: 9.12.2019).
16. Mezhdunarodnyie otnosheniya v Tsentralnoy Azii [International relations in Central Asia]. Edited by A. Bogatirov] (Aspekt Press, Moscow, 2011, 550 p.).
17. Eshment B. Raspredelenie vodnykh resursov v Tsentralnoy Azii [Water distribution in Central Asia] Research (Friedrich Ebert Fund, Almaty, 2011, 27 p.).
18. Bogaturov A., Dundich A., Troitskiy E. Tsentralnaya Aziya: «otlozhennyiy neytralitet» i mezhdunarodnyie otnosheniya v 2000-h godakh [Central Asia: “Deferred Neutrality” and International Relations in the 2000s.] *Ocherki tekushey politiki* [Essays on current politics.] (NOFMO, Moscow, 2010, 104 p.).
19. Ibatullin S. Problemy Basseyna Aralskogo morya i znachenie regionalnogo sotrudnichestva [The problems of the Aral Sea Basin and the importance of regional cooperation] [Electronic resource]. – 2010. Available at: <https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/SPECA/documents/ecf/2010/AralSea.pdf> (accessed: 10.12.2019).
20. PBAM-1. [ASBP-1] [Electronic resource] - 2019. Available at: <http://www.ifas.kz/ru/page/pbam-1> (accessed: 10.12.2019).
21. Vtoraya Programma basseyna Aralskogo morya byla razrabotana v sootvetstvii s Resheniem Glav Gosudarstv v Dushanbe 6 oktyabrya 2002 goda [The second Aral Sea Basin Program was developed in accordance with the Decision of the Heads of State in Dushanbe on October 6, 2002] [Electronic resource] – 2019. Available at: <https://arak.uz/wp/asbp/asbp2/> (accessed: 10.12.2019).
22. Chto takoe PBAM-3? [What is ASBP-3?] [Electronic resource] – 2016. Available at: <http://ru-ec-ifas.waterunites-ca.org/main/192-dokument-pbam-3-s-predlozheniyami-i-zamechaniyami-stran-ca.html> (accessed: 10.12.2019).
23. Otchet o deyatelnosti MSFA 2013-2016. [IFRS 2013-2016 Report]. [Electronic resource] – 2016. Available at: http://www.cawater-info.net/library/rus/ifas/report_ifas.pdf (accessed: 10.12.2019).
24. Pochemu Kazahstan riskuet teryat 7 million tonn zerna v god. [Why Kazakhstan risks losing 7 million tons of grain per year] [Electronic resource] – 2010. Available at: https://forbes.kz/process/expertise/pochemu_kazahstan_

mojet_teryat_7 mln_tonn_zerna_v_god/ (accessed: 10.12.2019).

25. Tsentralnaya Aziya mozhnet ponesti masshtabnyie poteri iz-za izmeneniya klimata. [Central Asia can suffer massive losses due to climate change.] [Electronic resource] – 2019. Available at: <https://eadaily.com/ru/news/2019/06/26/centralnaya-aziya-mozhet-ponesti-masshtabnyie-poteri-iz-za-izmeneniya-klimata> (accessed: 10.12.2019).

26. 15 novyih nezavisimyyih gosudarstv. Chislennost naseleniya na nachalo goda, 1950-2019. [15 new independent states. Population at the beginning of the year, 1950-2019] [Electronic resource]. – 2019. Available at: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_pop.php (accessed: 10.12.2019).

27. Demografiya Tsentralnoy Azii k 2100 godu (infografika) [Demographics of Central Asia by 2100 (infographic)] [Electronic resource]. – 2017. Available at: <https://caa-network.org/archives/10783> (accessed: 11.12.2019).

28. Prosto dobav vodyi: vodyi v Tsentralnoy Azii vsem mozhnet ne hvatit [Just add water: water in Central Asia may not be enough for everyone]. [Electronic resource] – 2017. Available at: <https://ru.sputniknews.kz/economy/20171123/3843115/prosto-dobav-vody-v-centralnoj-azii-vsem-mozhet-ne-hvatit.html> (accessed: 10.12.2019).

29. Zonn I.S., Zhiltsov S.S., Semenov A.V., Kostyanoy A.G. Vodnaya politika Afganistana v Tsentralnoy Azii [Afghanistan Water Policy in Central Asia], Bulletin of S.U.Witte Moscow University, Series “Economics and Management”, 3 (26), 54 – 66 (2018).

30. King M., Styurtevagen B. Effektivnoe ispolzovanie vodnyih resursov Afganistana [Efficient use of water resources in Afghanistan]. [Electronic resource] – 2010. Available at: http://amudaryabasin.net/sites/amudaryabasin.net/files/resources/Afghanistan_Water.pdf (accessed: 12.12.2019).

31. «Bezopasnost vodosnabzheniya i Globalnaya povestka dnya v oblasti vodnyih resursov» [Water Security and the Global Water Agenda]. [Electronic resource] – 2019. Available at: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/water/> (accessed: 12.12.2019).

32. Tomberg I. Energetika Tsentralnoy Azii: problemy i perspektivy. [Energy of Central Asia: problems and prospects]. [Electronic resource] – 2012. Available at: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/energetika-tsentralnoy-azii-problemy-i-perspektivy/> (accessed: 13.12.2019).

Information about authors:

Алькеев А.К. - Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің халықаралық қатынастар кафедрасының 3 курс докторанты, Қ. Сәтпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Алькеева Д.С. - Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің саясаттану кафедрасының 1 курс докторанты, А.Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Alkeyev A.K. – 3rd-year PhD student of the International Relational Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, K. Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Alkeyeva D.S. -1st-year PhD student of the Political science Department at L.N. Gumilyov Eurasian National University, A. Yanushkevich str.,6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 03.61.91

Ж.Н.Ахметова

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: janishka_91@mail.ru)

Сакральный саукеле в мировоззрении тюрков

Аннотация. Важной составляющей культуры любого этноса являются традиции и обычаи, которые в свою очередь являются константами, берущее свое начало в глубокой древности, и некоторые элементы сохранились и в наши дни. Как известно, казахи являются частью тюркского суперэтноса со своей своеобразной культурой. Одной из важнейших составляющих этого народа является почитание и глубокое уважение старших, а также соблюдение обычаев и традиций. Так, обряды, связанные со свадьбой, относятся к обрядовой культуре казахов. Свадебный обряд у казахов является многоэтапным и своеобразным, отличающимся от обрядов других тюркских народов. Существует ряд обрядов, которые необходимо провести до свадьбы, во время этого обряда и после его окончания. Большое значение имеет национальный свадебный костюм, в особенности, свадебный головной убор, который носит название саукеле. Саукеле представляет собой высокую конусообразную шапку, богато украшенную различными драгоценными или полудрагоценными камнями, вышивкой. В настоящей статье рассматривается сакральный смысл саукеле. В ходе исследования были выявлены особенности имплицитного мышления, сакральный смысл которого отразился на данном головном уборе казахского этноса.

Ключевые слова: саукеле, обрядовая культура, сакральный смысл обряда, казахи.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-33-38>

Введение. Традиции и обычаи являются частью культуры любого народа, посредством которых он отличается от других этносов. В них вырисовывается национальная картина мира, в которой представлены особенные черты, характерные лишь тому или иному народу. Как известно, традиции и обычаи являются наиболее устойчивой особенностью поведения народа и берут свое начало в глубокой древности. Специфичная тюркская культура, с определенными традициями в большей степени сохранила свой первоначальный вид. Глубокое и уважительное почитание старшего поколения особенно характерно для данной культуры, также важное место занимают обряды, связанные с рождением ребенка, со свадьбой, а также с погребальными обрядами, зависящие от принадлежности к той или иной религии.

Что понимается под традициями и обычаями? Ю.В.Чернявская в своей работе отмечает, что «обычай — это стереотипизированный способ поведения, который воспроизводится в определенном обществе или социальной группе и является привычным для его членов» [1, 123 стр.]. Мы можем отметить, что обычаи для общества и народа являются некой ценностью и занимают важное место в его жизни. Вместе с обычаями основу культуры какого-либо этноса составляют традиции. Традиции Ю.В.Чернявская определяет так: «Слово «традиция» происходит от лат. *traditio* ('передача') и имеет, казалось бы, вполне очевидный эксплицитный смысл. Традиция - это элементы социального и культурного наследия, передающиеся от предков к потомкам и сохраняющиеся в этносах, в обществах, а также в социальных группах в течение длительного времени. Это определенные общественные установления, нормы поведения, ценности, идеи, обряды и обычаи» [1, 125 стр.]. Исходя из этих тезисов, мы считаем, что традиции и обычаи являются важной составляющей частью любого социума, а также элементом культурного наследия, который в течение продолжительного времени, почти не изменяясь, передается последующим

поколениям.

Традиции и обычаи для тюркского общества, вместе с социальной направленностью, являются неким «заветом» от предков. Как было отмечено выше, для представителей тюркских народов почитание старших и предков является важнейшим элементом их культуры.

Рассмотрим традиции тюркских народов на примере казахского народа, который вел кочевой (полукочевой и оседлый) образ жизни. История казахов берет свое начало со становления Казахского ханства. В 1465 году на основе единой этнической общности в долине рек Чу и Таласа сложилось феодальное государство – Казахское ханство. Народы кочевых племен нового ханства стали именоваться казахами [2, 302 стр.]. Казахы – потомки древнего тюркского народа, сохранившие элементы тюркской культуры, вместе с тем они имеют свои особые черты, к примеру, наличие некоторых особенностей, связанных с тремя жузами (родами) – Старшим, Средним и Младшим, свойственно только казахам. [2, 312 стр.].

Обряды и традиции, связанные с рождением, свадьбой, захоронениями, занимают важное место в культуре казахов. Напомним, что эти обычаи и обряды возникли во времена «присваивающего» хозяйства, то есть в первобытную эпоху. Об этом свидетельствуют такие историки, как А.Х.Маргулан, Х.А.Аргынбаев, М.С.Муканов, которые считают, что «казахскому этносу присуща общность основных элементов материальной и духовной культуры, быта, обычаев и традиций, элементов процесса производства [3, 3 стр.]. В данной работе мы более подробно остановимся на свадебном обряде и на всем, что связано с ним.

Свадебный головной убор «саукеле». Свадебные торжества являются одними из самых значительных событий в жизни каждого человека, что же касается казахов, то свадьба, которая на казахском языке звучит как «той», - это событие, которое происходит в несколько этапов, и требует выполнения множества различных обрядов. Свадебный обряд, а также все традиции связанные с ним, берут свое начало в древности и сохранились с незначительными модификациями и в наши дни. Мужская и женская свадебная одежда отличались от повседневной, большое значение придавалось наряду невесты, в особенности ее головному убору.

Приступая к описанию свадебной традиции казахов, следует отметить его многоэтапность, так как свадьба у казахов занимает довольно продолжительное время. В своей работе Ж.К. Каракузова и М.Ш.Хасанов отмечают, что той (свадьба) начинался с того, что в аул невесты приезжал сам жених с родственниками, они привозили «шашу», скот для тоя, для родителей невесты – верхнюю одежду, родственникам – костюмы, а также коржын, в котором были сложены сладости [4,69 стр.]. Казахы уделяют особое внимание различным дарам, которые они преподносят новоиспеченным родственникам во время сватовства и свадебного торжества. После свадьбы девушку провожали из дома, происходил обряд «кызды аттандыру» (буквально «сажание девушки на коня»), после чего она пела свою прощальную песню и прощалась с родственниками [4, 70 стр.]. Учитывая предназначение данной песни, содержание песни было минорным, более того, она сопровождалась плачем невесты. Как было отмечено выше, казахи придавали большое значение различным украшениям, в связи с этим имеется обряд «сырға салу» («надевание серег»). Этот обряд связан с мифологическими представлениями об акте Первотворения: они связывают два мира – тот (прошлый) и этот (настоящий) [4, 71 стр.].

Как было отмечено выше, главным элементом свадебного обряда является свадебный костюм, в особенности, головной убор невесты. Для казахов саукеле имело особое сакральное значение. Существовали различные вариации головных уборов, для них был свойственен определенный период ношения: во время свадьбы, после свадьбы, до рождения ребенка и др.

Саукеле, как следует из перевода названия (сау – «солнечный, красивый», келе –

«голова»), – это не просто головной убор, а женский свадебный головной убор у казахов [5]. И так, мы можем выделить необычность и красоту этого убора, так как уже в названии заложен сакральный солярный смысл, что подтверждается некоторыми петроглифами (солярными знаками), обнаруженными на территории Великой степи.

Как отмечает А.Х.Маргулан: *«Саукеле – это высокая, до 70 см, шапка в виде конуса, чаще усеченного, основой его являлся белый войлок, обшитый тканью – бархатом, сукном, атласом и т.д. Снизу шапочку оторачивали чаще всего полоской меха выдры. Спереди она украшалась рядом кораллов, бус и серебряных бляшек. Обязательным дополнением к саукеле были длинные подвески, прикрепляемые по бокам убора, достигающие до пояса девушки».* Саукеле было принято носить женщинам со дня свадьбы до рождения первого ребенка [6, 7 стр.]. Таким образом, мы видим, что саукеле имеет необычную форму, как можно богаче украшается, по материалам, из которых был изготовлен саукеле, по его украшениям можно было судить о социальном статусе девушки и ее семьи.

Саукеле являлся довольно дорогостоящим изделием, так как для его изготовления требовались непростые материалы и виды украшений, а также сам убор был довольно большого размера, учитывая его длину в 70 см. Девушки из небогатых семей использовали более дешевые виды материалов, например, сукно, что касается украшений, то применяли различные виды бисера, бахромы. В свою очередь для девушек из богатых семей данный головной убор делали максимально изысканным. Стоимость дорогих саукеле не уступала стоимости богатой юрты.

Конусовидная форма головного убора придает данному изделию необычность, вместе с тем она несет в себе определенную информацию, сквозь призму которой мы можем осмыслить некоторое мироощущение тюркских народов. Казахи, которые являются одними из выходцев тюркских народов, придают большое значение обычаям и традициям, в связи с этим не удивительно, что существует ряд традиций, связанных с ношением саукеле. Обряд так и называется *«саукеле кигізу»*, что дословно переводится как «надевание саукеле». Традиция «саукеле кигізу» занимает особое место. Саукеле – это не только самый дорогой убор среди предметов женской одежды, он также служит символом новой жизни. Это память о беззаботной жизни девушки и наступлении новой, семейной жизни. Поэтому «саукеле кигізу» для невесты – особо значимый, торжественный обряд. На данный обряд приглашают сватов и свах. Дают бата («благословение»). В саукеле невеста смотрится особенно нарядной, неповторимой, поэтому всем хочется увидеть это. За саукеле на невесте дают также *коримдик (кәрімдік)* (подарок) и *байгазы* (подарок за обновку) [7,60 стр.]. Таким образом, саукеле знаменует собой переход девушки из одного мира в другой, он имеет некий священный смысл.

Определенный смысл имеют конусообразная форма головного убора, его высота. Исследователи уже давно обратили внимание на некоторое сходство казахского саукеле с головными уборами саков (так называли в персидских источниках скифов), живших в V-III вв. до н.э. Среди саков, занимавших определенные территории Средней Азии и Казахстана, имелись племена, именовавшиеся «тиграхауда» (носящие остроконечные шапки) [5]. В данном случае можно провести некую этническую параллель.

Вместе с тем интересной представляется форма головного убора. Как было указано выше, саукеле являлся символом новой жизни, а также мостом, соединяющим миры прошлого и настоящего. Здесь следует упомянуть о мировоззрении тюрков. Исследовательница Н. Шаймердинова в своем труде пишет: *«В понимании средневекового человека макрокосмос (мир, Вселенная) состоял из трех миров: верхнего, среднего, нижнего. Верхний мир считался местопребыванием Богов, средний мир представлял землю, на которой обитали все живые существа, в том числе и человек, и нижний мир ассоциировался с царством мертвых и хтонических демонов. Верхний мир – это Небо, средний мир – Земля и нижний мир то, что находится под Землей – темнота, провал, глубина»* [8,56 стр.]. Данное миро-

понимание тюрков довольно ярко отражено в текстах Орхонских памятников. В качестве примера приведем отрывки из текста в честь Кюль-Тегина: *Когда были сотворены наверху всемогущий Тенгри, внизу бурая земля, между ними были сотворены сыны человеческие* [9, 186 стр.].

Итак, мы видим, что в представлении тюрков мир состоит из трех частей. Тюрки разделяли все на три части. Они считали, что каждое тело на свете состоит трех частей. В частности, в тюркской мифологии мир состоит из трех измерений; человек состоит из тела, костей и души [10, 24 стр.]. Что характерно, саукеле также можно условно разделить на три части по внешнему виду.

Выводы. Традиции и обычаи в жизни казахов занимают важнейшее место. Как известно, основные традиции связаны с рождением ребенка, свадьбой и смертью. Свадьба у казахов является событием, требующего пышного торжества, проводящегося в несколько этапов, в течение которого дарится огромное количество различных подарков.

Национальный свадебный костюм, в частности, свадебный наряд девушек отличался своей уникальностью, наличием различных украшений на нем. Учитывая особенности культуры казахов, большое внимание уделялось социальному положению, свадебные наряды зажиточных и небогатых людей значительно отличались. Основное отличие заключалось в материалах, из которого изготавливался наряд, и в украшениях.

Одним из главных элементов свадебного наряда был головной убор невесты «саукеле», конусообразная шапка высотой в 70 см. На его изготовление требовались огромное количество времени, дорогие виды материала, такие, как бархат, велюр и др., драгоценные камни, такие, как жемчуг, рубин и др., изготовлением данного убора занимались самые искусные мастера.

Существует ряд обрядов, связанных с ношением данного убора. Одним из них является обряд «саукеле кигізу». Он являлся священным для девушки, так как после она вступала в новую для нее жизнь, тем самым саукеле символизировал собой начало новой жизни, а также связывал разные миры.

В мировоззрении тюркских народов существовало понятие, что мир состоял из трех уровней: верхнего, среднего и нижнего. Данное видение мира нашло свое отражение в культуре тюркских народов, в частности, саукеле, соединяет различные миры, т.е. прежнюю жизнь девушки и предстоящую, неизведанную, новую жизнь. Таким образом, в мировоззрении тюрков саукеле имело сакральное значение.

Список литературы

- 1.Чернявская Ю.В. Народная культура и национальные традиции. - Минск, 1998.- 180 с.
- 2.Джаксыбаев С.И. Об этногенезе казахского ханства.- Павлодар: ЭКО, 2011. - 371 с.
- 3.Козыбаев М.К., Аргынбаев Х.А., Муканов М.С. Казахи. Историко-этнографическое исследование.- Алматы: Казахстан, 1995.- 352 с.
- 4.Каракузова Ж.К., Хасанов М.Ш. Космос казахской культуры.- Алматы: Евразия, 1993.- 78 с.
- 5.Женский свадебный головной убор: от саков через тысячелетия к казахам. (Мир одного предмета). Официальный сайт музея «Кунсткамера» [Электронный ресурс]. - URL:<http://web1.kunstkamera.ru/exhibition/saukele/saukele.htm> (дата обращения: 05.09.2019).
- 6.Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Резьба по дереву и кости. Художественная обработка металла и тиснение по коже. Том 3. - Алматы: Өнер, 1994.- 249 с.
6. Каиржанов А.К. Palaeoturcica: Знак и семантика. Миф и культура. – Ростов-на-Дону: Альтаир, 2018. – С.112-131.
- 7.Шаймердинова Н.Ж., Авакова Р.А. Страна изучаемого языка: Республика Казахстан: этнос. Культура: уч.пособие, изд-е 2 / Н.Ж.Шаймердинова, Р.А Авакова.- М.: ТЕЗАУРУС, 2010.- 200 с.

8. Шаймердинова Н. Репрезентация в языке древнетюркской картины мира: учебное пособие / Н. Шаймердинова. - Астана: Арман-ПВ, 2009. - 252 с.
9. Жолдасбеков М.Ж., Сарткожаулы К. Атлас Орхонских памятников. - Астана: Күлтегін, 2006. - 360 с.
10. Журакузиев Н.И. Представления древних тюрков о мироздании (на примере памятника в честь Кюль-Теги-на и памятника с Элегеша) // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение – 2012. - № 2. - Вып. 62. - С. 24.
11. Джанибеков У. Казахский костюм. Альбом. - Алма-Ата: Онер, 1996. - 192 с.
12. Безертинов Р.Н. Древнетюркское мировоззрение Тэнгрианство: уч. пособие / Р.Н. Безертинов. - Казань: РИЦ «Школа», 2006. - 164 с.
13. Гумилев Л.Н. Дрение тюрки. - М.: Наука, 1967. - 507 с.
14. Сейдембек А. Мир казахов. Этнокультурологическое переосмысление: уч. пособие / А. Сейдембек. - Алматы: Рауан, 2001. - 576 с.
15. Оразбаева Н.А. Народное декоративно-прикладное искусство казахов. - Ленинград: Аврора, 1970. - 207 с.

Ж.Н. Ахметова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Түркілердің дүниетанымындағы қасиетті сәукеле

Аңдатпа. Кез-келген этностың мәдени құрылымы ретінде біздің уақытқа дейін сақталып, ежелгі заманнан келе жатқан әр елдің салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын атап өтуге болады. Қазақ елі түркі суперэтностының ажырамас бір бөлшегі, өзінің қайталанбас мәдени элементі бар екені бәрімізге мәлім. Сондай бір элементтерінің бірі, үлкендерді сыйлау, салт-дәстүрлерді орындау, сақтау. Қазақтардың үйлену салты басқа түркі халықтарына қарағанда, көп сатылы және ерекше болып келеді. Тойға дейін, тойдың өтуі кезінде, және мерекелік шараның аяталуы барысында орындалатын әдет-ғұрыптар бар. Үйлену тойына арналған киімге де ерекше мән берілген, үйлену салтының басты элементі, әсіресе сәукеле атауына ие болған бас киім.

Сәукеле – конус тәріздес және ұзын болып келеді, айрықша сәнді әшекейлермен және қымбат маталармен тігілген. Бұл бас киім қазақ халқы үшін, ерекше киелі, мән-мағынасы зор деп айтуға толық келеді. Осы мақалада сәукеленің қасиеті мен құпиясы туралы зерттеулер мен көзқарастар баян етіледі. Зерттеу барысында, қазақ этностының бас киімге деген құрметі мен қасиетіне мән бергендігі туралы имплицитті ойлауы анықталды.

Түйін сөздер: сәукеле, салтанатты мәдениет, салт-дәстүрлердің қасиетті мағынасы, қазақтар.

Zh.N. Akhmetova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Sacred saukele in the world view of Turks

Abstract. An important component of the culture of any ethnic group are traditions and customs, which in turn are constants, originating in ancient times and some elements have been preserved to the present day. It is known that the Kazakhs are part of the Turkic superethnos, with its own unique culture. One of the most important characteristics of this people is their reverence and deep respect for elders, as well as observance of customs and traditions. Thus, the rituals associated with the wedding belong to the ritual culture of the Kazakhs. Wedding ceremony of Kazakh people is a multi-stage and original ritual, different from other Turkic peoples. There are a number of ceremonies that must be performed before, during and after the wedding ceremony. An important role is assigned to the national wedding costume – an important element of the wedding ceremony, in particular, one of the most important and extraordinary in its meaning is the wedding headdress, which is called saukele. Saukele - is a high, conical hat, richly decorated with various precious stones and embroidered with expensive and special materials, inherent only for this headdress. This headdress keeps the profound sacred meaning that Kazakh people have given to it. This article discusses and explores the sacred meaning of saukele. The study revealed the features of implicit thinking, the sacred meaning of which is reflected in the headdress of the Kazakh ethnic group.

Keywords: saukele, ritual culture, sacred meaning of the ceremony, Kazakhs.

References

1. Chernjavskaja Ju. V. Narodnaja kul'tura i nacional'nye tradicii [Folk culture and national traditions] (Minsk, 1998).
2. Dzhaksybaev S.I. Ob jetnogeneze kazahskogo khanstva [On the ethnogenesis of the Kazakh Khanate] (JEKO, Pavlodar, 2011).
3. Kozybaev M.K., Argynbayev Kh.A., Mukanov M.S. Kazakhi. Istoriko-jetnograficheskoe issledovanie [Kazakhs. Historical and Ethnographic Research] (Kazakhstan, Almaty, 1995).
4. Karakuzova Zh.K., Khasanov M.Sh. Kosmos kazakhskoj kul'tury [Cosmos of Kazakh culture] (Evrazija, Almaty, 1993).
5. Zhenskij svadebnyj golovnoj ubor: ot sakov cherez tysjacheletija k kazakham (Mir odnogo predmeta) [Women's wedding headdress: from Sakas through the millennia to the Kazakhs. (The world of one subject)]. Available at: <http://web1.kunstkamera.ru/exhibition/saukele/saukele.htm> (accessed: 05.09.2019).
6. Margulan A.Kh. Kazakhskoe narodnoe prikladnoe iskusstvo. Rez'ba poderevu i kosti. Hudozhestvennaja obrabotka metalla i tisnenie po kozhe [Kazakh folk arts and crafts. Wood and bone carving. Art processing of metal and leather tool] (Oner, Almaty, 1994).
7. Shajmerdinova N.Zh., Avakova R.A. Strana izuchaemogo jazyka: Respublika Kazakhstan: jetnos. Kul'tura: uchebnoe posobie, izd-e 2 [Country of the language studied: Republic of Kazakhstan: ethnos. Culture] (TEZAURUS, Moscow, 2010).
8. Shajmerdinova N. Rezentacija v jazyke drevnetjurkskoj kartiny mira: uchebnoe posobie [Representation in the language of the ancient Turkic world view] (Arman-PV, Astana, 2009).
9. Zholdasbekov M.Zh., Sartozhauy K. Atlas Orkhonskikh pamjatnikov [Atlas of Orkhon monuments] (Kultegin, Astana, 2006).
10. Zhurakuziev N.I. Predsatvlenija drevnikh tjurok o mirozdanii (na primere pamjatnika v chest' Kjul'-Tegina i pamjatnika s Jelegesha) [The ideas of the ancient Turks about the universe (on the example of a monument in honor of Kul-Tegin and a monument from Elegesh), Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta [Bulletin of Chelyabinsk State University], (2)(62), 24 (2012).
11. Džhanibekov U. Kazakhskij kostjum. Al'bom. [Kazakh costume. Album] (Oner, Almaty, 1996).
12. Bezertinov R.N. Drevnetjurkskoe mirovozzrenie Tjengrianstvo: uchebnoe posobie [Ancient Turkic world-view Tengrianism] (RIC Shkola, Kazan', 2006).
13. Gumilev L.N. Drevnie tjurki [Ancient Turks] (Nauka, Moscow, 1967).
14. Sejdembek A. Mir kazakhov. Jetnokul'turologicheskoe pereosmyslenie: uchebnoe posobie [World of Kazakh's. Ethnocultural rethinking] (Rauan, Almaty, 2001).
15. Orazbaeva N.A. Narodnoe dekorativno-prikladnoe iskusstvo kazakhov [Folk-decorative art of the Kazakh's] (Avrora, Leningrad, 1970).

Сведения об авторе:

Ахметова Ж.Н. – түркітану кафедрасының «8D021200 – Түркітану» мамандығы бойынша 2 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Akhmetova Zh.N. – 2nd-year PhD student of the specialty «8D021200 - Turkology», Department of Turkology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 04.51.41

Д.К. Байшулакова

*Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан,
Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: baishulakova_din@mail.ru)*

Региональная безопасность в Центральной Азии: вызовы и угрозы

Аннотация. Анализ военно-политической обстановки в Центральной Азии показывает, что прямая военная угроза в краткосрочной и среднесрочной перспективе представляется маловероятной. На передний план выступают проблемы террористических угроз, активность экстремистских группировок религиозного толка, усиливающийся наркотрафик из Афганистана и другие, что в свою очередь объясняет актуальность освещаемой темы.

В статье рассматриваются вопросы региональной безопасности в Центральной Азии, а также пути взаимодействия государств региона в рамках Организации Договора о коллективной безопасности и Шанхайской организации сотрудничества.

Ключевые слова: Центральная Азия, региональная безопасность, ОДКБ, ШОС.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-39-44>

Центрально-Азиатский (ЦА) регион занимает особое место в системе региональной безопасности ОДКБ и ШОС. Он считается одним из богатейших регионов мира, обладающим большими запасами нефти, газа и других полезных ископаемых, а также большим гидроэнергетическим ресурсом. Данный потенциал способен превратить его в центр смещения глобальных процессов и место геополитического противостояния.

Политика государств ЦА часто оказывается неадекватной возникшим вызовам и реагирует на них с опозданием, что позволяет судить о ее малой эффективности. Возможности центральноазиатских государств адекватно ответить на внешние угрозы неодинаковы. К тому же государства по-разному оценивают вызовы безопасности, и придерживаются слабо совместимых друг с другом подходов к ее обеспечению [1, 70 стр.]. В регионе имеется множество внутренних проблем. Причем внутренние факторы – самые сложные, поскольку основные проблемы развития этих государств невозможно преодолеть, лишь укрепляя безопасность и (или) военную мощь [2, 62 стр.].

Проблемная обстановка в регионе характеризуется:

- присутствием и наращиванием своего потенциала экстремистских группировок террористического толка;

- сохранением противоречий и неопределенности, которые приходят из ряда других регионов – неурегулированная приграничная ситуация индийско-пакистанского вопроса, фактор «талибанизации» Пакистана, накал обстановки вокруг Ирана, Северной Кореи;

- тлеющими военными конфликтами в сопредельном регионе (Афганистан), главной опасностью остается значительный рост афганского наркотрафика в направлении Восточной и Западной Европы;

- неурегулированностью административно-территориальных границ между новыми государствами Центральной Азии;

- военным присутствием третьих государств и некоторых международных организаций в зоне (регионе) ответственности Организации договора о коллективной безопасности (ОДКБ) и Шанхайской Организации Сотрудничества (ШОС), прежде всего активной военной деятельностью США и НАТО, созданием военной инфраструктуры на внешних грани-

цах региона;

- и, наконец, «наличием внутренних противоречий в регионе, подпитываемых неперекрещивающимися и порой взаимоисключающими влияниями извне» [3, 4 стр.].

К зоне конфликта в Центральной Азии еще следует отнести «цветные революции». Под термином «цветные революции» собраны воедино совершенно разные по своему содержанию события. Общим является только одно - «...попытка подменить настоящие и действительно насущные изменения силовым, неконституционным захватом власти и косметическими, по сути, реформами в политической сфере» [4, 435 стр.].

Основным побудителем «цветных революций» является слабость государственного устройства страны, которая ясно видится политическими конкурентами, желающими воспользоваться этим случаем. В Кыргызстане революция фактически была спланирована, когда обозначился вакуум власти, когда ранее считавшийся самым большим демократом Аскар Акаев отказался баллотироваться на следующий срок, но при этом не назначил себе преемника [5, 259 стр.].

На наш взгляд, не следует всякую попытку смены того или иного режима, сопровождающуюся мародерством и грабежами, называть революцией и тем более демократической. Поступать так – значит, поощрять самые низменные инстинкты толпы и способствовать установлению не демократии, а охлократии в ее наиболее крайних проявлениях (формах).

Не следует руководствоваться западными мерками при оценке политической системы Центрально-Азиатских государств, упускать из виду особенности страны и региона.

В условиях ЦА чрезвычайно сложно соизмерять и синхронизировать политические и социально-экономические реформы. Ни в коем случае нельзя искусственно подталкивать процессы политической модернизации в таком регионе, как ЦА. «Демократию нельзя объявить, ее можно лишь выстрадать» [6, 2 стр.].

Указанные обстоятельства требуют наращивания потенциала коллективных усилий в рамках ОДКБ и ШОС в формировании пространства безопасности в Центрально-Азиатском регионе.

Сегодня требуется максимально тесное сотрудничество между ОДКБ и ШОС, которое будет выражаться в четком разграничении полномочий, в становлении и укреплении стабильности в Центральной Азии, особенно на южных ее рубежах.

В сентябре 2007 года между Республикой Таджикистан и Кыргызской Республикой был подписан протокол о сотрудничестве в решении всех сложных вопросов, связанных с границей.

Республика Таджикистан имеет общую протяженную внешнюю границу с Исламской Республикой Афганистан (ИРА). С 2005 года охрана данного участка государственной границы осуществляется Таджикистаном самостоятельно. Данный участок границы считается одним из самых сложных. Горные и труднодоступные места участка границы не оборудованы должным образом.

Во внутренней политике Правительство Республики Таджикистан исходит из того, что динамика развития страны зависит от готовности противостоять новым вызовам и угрозам, в том числе международному терроризму, экстремизму, контрабанде наркотиков, транснациональной организованной преступности и высокому уровню бедности. Следует отметить, что Таджикистан строит свою стратегию с учетом объективной необходимости создания единой системы региональной безопасности.

Как государство, одно из первых столкнувшееся с международным терроризмом и экстремизмом, Таджикистан и сегодня играет ощутимую роль в противодействии распространению международной террористической угрозы на другие страны Центрально-Азиатского региона.

Контрабанда наркотиков из Афганистана, являясь источником финансовой подпитки международного терроризма, экстремизма и транснациональной преступности, представляет собой одну из главных угроз миру и стабильности в Центральной Азии,

Республика Таджикистан, которая сама не является производителем наркотиков, ввиду своего геополитического положения и полуторатысячной протяженностью своей границы с Афганистаном, является одной из транзитных стран на пути распространения наркотиков по северному маршруту Центральная Азия-Россия-Европа.

Таджикистан присоединился ко всем конвенциям Организации Объединенных Наций о наркотиках и активно участвует в программах борьбы с ними. При поддержке ООН в стране с 1999 года создано и активно действует Агентство по контролю за наркотиками при Президенте Республики Таджикистан, которое, получив международное признание, является одной из эффективных антинаркотических служб мира. В настоящее время доля Таджикистана в изъятии наркотиков в Центральной Азии составляет 70 %, и по этому показателю он занимает третье место в мире, а по СНГ – первое [7].

Негативным фактором для Таджикистана в связи с безопасностью в стране остается соседство с Афганистаном. Несмотря на усилия правительства этой страны (ИРА) и международной антитеррористической коалиции, политическая ситуация здесь характеризуется как нестабильная и сложная. Нерешенность десятилетиями копившихся проблем в стране делает ее привлекательной для развертывания деятельности международной террористической сети.

На руках у населения Афганистана имеется огромное количество незаконного оружия. В связи с этим крайне необходимой для всех государств-членов ОДКБ и ШОС представляется координация и объединение любых усилий, направленных на послевоенное восстановление и обустройство Афганистана, поддержку его правительства по возрождению экономики, укреплению государственных структур, обеспечению мира и стабильности.

С учетом сохраняющейся нестабильной военно-политической обстановки в Афганистане и увеличения производства наркотиков в этой стране, ОДКБ и ШОС целесообразно усилить координацию совместных оперативно-профилактических мероприятий в перекрытии наркоканалов в сопредельных с Таджикистаном государствах. В первоочередном порядке необходимо принятие мер по поэтапному укреплению ресурсного и кадрового обеспечения пограничной безопасности, а также оказанию помощи в подготовке кадров для других силовых министерств и ведомств государства.

Определенную актуальность для стран ЦАР имеют проблемы, связанные с незаконной миграцией. В связи с этим активно отрабатываются механизмы взаимодействия компетентных органов по пресечению деятельности трансграничных организованных преступных групп и правонарушений на миграционных направлениях.

На основе этого следует отметить, что вопросам пограничной безопасности следует уделить более значительное внимание, особенно это касается ШОС как приграничного союза.

Следует оказывать всяческую финансовую помощь Таджикистану со стороны государств-участников ОДКБ и ШОС по вопросам противодействия наркоагрессии и незаконному обороту наркотиков, вести работу на двухсторонней основе между участниками данных организаций, развивать информационное взаимодействие с другими компетентными органами государства по противодействию незаконному обороту наркотических средств и интегрированию данной деятельности в рамках СНГ.

По вопросам борьбы с терроризмом, экстремизмом, незаконным оборотом наркотических средств и оружия государствам-участникам ОДКБ и ШОС в первую очередь требуется содействовать установлению контактов органов безопасности и специальных служб Республики Таджикистан и Республики Узбекистан, а также рассмотреть вопросы

оказания помощи Государственному комитету национальной безопасности Республики Таджикистан в подготовке кадров для пограничных войск в военных, профессиональных, образовательных учреждениях в странах ОДКБ, в которых имеются подобные заведения.

Считать безальтернативным дальнейшее укрепление многостороннего сотрудничества в рамках ОДКБ, требующего от государств – членов ЦАР дополнительных усилий в продвижении военно–политической интеграции, ее дальнейшем углублении, в том числе и на новых для ОДКБ направлениях.

Продолжить работу по созданию в формате ОДКБ интегрированных военных систем ПВО, управления и связи, информационно-разведывательной системы, механизма стратегического планирования применения сил и средств системы коллективной безопасности.

Страны ЦАР многое объединяет, и в то же время многое разъединяет. Внутреннюю конфликтную ситуацию невозможно решить военными действиями и силовыми решениями. Данный вопрос охватывает не только военную сферу, но и экономическую, социальную, культурную и другие.

Здесь и должно проявить себя ОДКБ и ШОС - в роли миротворца. Как нам видится, ШОС обладает более сильными рычагами политической власти, нежели ОДКБ. Например, в ШОС ведутся регулярные встречи на уровне Генеральных прокуроров, Верховных судей и других руководителей спецслужб. ОДКБ в свою очередь могло бы обеспечить военную компоненту в формировании безопасности для ЦАР.

При этом ОДКБ и ШОС в первую очередь должны учитывать тот факт, что Центральная Азия – это новый геополитический регион, не до конца сформировавшийся, и он все еще ищет свое место в общем глобальном пространстве. Отсюда и множество проблем и противоречий, которые препятствуют полноценному развитию ОДКБ и ШОС и всей системы региональной безопасности в целом.

Таким образом, для общей пользы как государств региона, так и указанных выше структур, было бы важно добиваться в действиях большей предсказуемости и прозрачности, большего учета коллективных интересов региональных государств, реализуемых в формате ОДКБ-ШОС.

После распада СССР возникла так называемая геополитическая недооформленность в странах Центральной Азии. И как нам видится, именно ОДКБ и ШОС сегодня должны играть важную роль в построении стабильного и процветающего пространства Центральной Азии.

Список литературы

1. Кожамкулов Т.А., Байзакова К.И. Проблемы безопасности в Каспийско-Центрально-Азиатском регионе и позиции внешних акторов // Безопасность и региональное сотрудничество / Отв. ред. Ашимбаев М.С. - Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2004.
2. Giragosian R., McDermott R.N. U.S. Military Engagement in Central Asia: «Great Game» or «Great Gain»? // Central Asia and the Caucasus. - 2004. - № 4. - p. 62-72.
3. Н.Омаров. Центральная Азия на пороге XXI века: новые измерения безопасности // Нур. Алматы. - 2003. - № 3. - С. 4-5.
4. Шайхутдинов М.Е. Геополитика, глобалистика и теория национальной безопасности: методологические и прикладные аспекты. Павлодар: Институт геополитических исследований и международных отношений Казахстанско-Российского университета, ЭКО, 2005.
5. Звягельская И.Д. Факторы нестабильности на постсоветском пространстве (Центральная Азия и Кавказ) // Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии / Под руководством и с предисловием А.В. Торкунова. - М.: МГИМО, 2007.
6. Назарбаев Н. Демократию нельзя объявить, ее можно лишь выстрадать // Казахстанская правда. 1 февраля 2003 г.

7. Постановление об итогах деятельности группы депутатов-членов постоянных комиссий ПА ОДКБ по изучению военно-политической обстановки в Центральном Азиатском регионе коллективной безопасности. Совет ПА ОДКБ. 31 октября 2007 года.

Д.К.Байшолақова

*Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

Орталық Азиядағы аймақтық қауіпсіздік: проблемалар мен қауіптер

Аңдатпа. Орта Азиядағы әскери-саяси жағдайды талдау қысқа мерзімді және орта мерзімді перспективада тікелей әскери қауіп төндіруі мүмкін емес екенін көрсетеді. Террористік қауіп-қатер, діни сипаттағы экстремистік топтардың белсенділігі, Ауғанстаннан есірткі тасымалы мен басқа да мәселелер күн тәртібіне шығады, бұл өз кезегінде қарастырылған тақырыптың өзектілігін түсіндіреді.

Мақалада Орталық Азиядағы аймақтық қауіпсіздік мәселелері, сондай-ақ Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы мен Шанхай ынтымақтастық ұйымы аясындағы аймақ мемлекеттерінің өзара әрекеттесу жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: Орталық Азия, аймақтық қауіпсіздік, ҰҚШҰ, ШЫҰ.

D.K. Baishulakova

*Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Regional Security in Central Asia: Challenges and Threats

Abstract: An analysis of the military-political situation in Central Asia shows that a direct military threat in the short and medium term is unlikely. The problems of terrorist threats, the activity of extremist groups of a religious nature, the growing drug trafficking from Afghanistan and others come to the fore, which in turn explains the relevance of the topic covered.

The article discusses the issues of regional security in Central Asia, as well as ways of interaction between the states of the region in the framework of the Collective Security Treaty Organization and the Shanghai Cooperation Organization.

Keywords: Central Asia, regional security, CSTO, SCO.

References

1. Kozhamkulov T.A., Bayzakova K.I. Problemy bezopasnosti v Kaspijsko-Central'no-Aziatskom regione i pozicii vneshnih aktorov] [Security problems in the Caspian-Central Asian region and the position of external actors], Bezopasnost' i regional'noe sotrudnichestvo [Security and regional cooperation]. Executive editor Ashimbaev M.S. (KISS under the President of the Republic of Kazakhstan, Almaty, 2004).
2. Giragosian R., McDermott R.N. U.S. Military Engagement in Central Asia: "Great Game" or "Great Gain"? Central Asia and the Caucasus, 4, p. 62- 72 (2004).
3. N. Omarov. Central'naja Azija na poroge XXI veka: novye izmerenija bezopasnosti [Central Asia on the threshold of the 21st century: new dimensions of security], Nur. Almaty, 2, 4-5 (2003).
4. Shaikhutdinov M.E. Geopolitika, globalistika i teoriya nacional'noj bezopasnosti: metodologicheskie i prikladnye aspekty [Geopolitics, global studies and the theory of national security: methodological and applied aspects] (Institute of Geopolitical Research and International Relations of the Kazakh-Russian University, Pavlodar: ECO, 2005).

5. Zvyagelskaya I.D. Faktory nestabil'nosti na postsovetskom prostranstve (Central'naja Azija i Kavkaz) [Instability Factors in the Post-Soviet Space (Central Asia and the Caucasus)], Jenergeticheskie izmerenija mezhdunarodnyh otnoshenij i bezopasnosti v Vostochnoj Azii [Energy Dimensions of International Relations and Security in East Asia] Under the guidance and with the preface A.V. Torkunova (MGIMO, Moscow, 2007).
6. Nazarbayev N. Demokratiju nel'zja ob#javit', ee mozhno lish' vystradat' [Democracy cannot be declared, it can only be suffered], Kazhstanskaja pravda [Kazakh truth], February 1, 2003.
7. Postanovlenie ob itogah dejatel'nosti gruppy deputatov-chlenov postojannyh komissij PA ODKB po izucheniju voenno-politicheskoj obstanovki v Central'no-Aziatskom regione kollektivnoj bezopasnosti [The resolution on the results of the activities of the group of deputies members of the standing committees of the PA CSTO on the study of the military-political situation in the Central Asian region of collective security]. Council of the PA CSTO, October 31, 2007.

Сведения об авторе:

Байшулакова Д.К. – докторант Института дипломатии, Академия государственного управления при Президенте РК, Нур-Султан, Казахстан.

Bayshulakova D.K. - doctoral candidate at the Institute of Diplomacy, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 11.01.11

Ж.Е. Ералина

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: Eralina_z@mail.ru)

**«Бір белдеу - бір жол» коммуникациялық ерекшелігі:
контент талдау**

Аңдатпа. Мақалада әлемнің бұқаралық ақпарат құралдарындағы Қытайдың «Бір белдеу-бір жол» жобасы туралы жарияланған материалдарға шолу жасалады. Мәселен, Қытай, Америка, Еуропа, Азия елдерінің ең беделді ақпарат көздеріндегі аталмыш жоба жайлы контентті бір бірімен салыстыру арқылы, қоғамдағы көзқарастардың соншалық сан-алуандығына көз жеткізіледі. Мақалада келтірілген бұқаралық ақпарат құралдарындағы түрлі пікірлерге қарап жобаның қаншалықты қолдауға ие болғанын немесе сынға ұшырағанын бағамдау қиын емес. Біз әлемнің белді ақпарат құралдарындағы бірнеше мақаланың ішінен ең маңызды деген ой-пікірлерді беру арқылы, сол қоғамдағы аталмыш жобаға деген қалыптасқан қоғамдық көзқарасты оқырманға жеткізуді мақсат тұттық.

Түйін сөздер: «Бір белдеу - бір жол», Жаңа жібек жолы, бұқаралық ақпарат құралдары, басылым, газет, журнал, телеарна, интернет, экономика.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-45-53>

Кіріспе. Қазіргідей технология қарыштап дамыған уақытта ақпаратқа деген көзқарасты да басқа қырынан саралап қарауға тура келеді. Себебі ақпараттың бүгінгідей қол жетімділігі мен оның таратылу жиілігі адам сенгісіз өзгеріске ұшырауда. Сондықтан бұқаралық ақпарат құралдары тек ақпарат беріп қана қоймай, қоғамды реттеп, тұрақтандырып отыруда, қоғамдық ой-сананың өсіп-жетіуінде барынша үлкен ықпалға ие. Жалпы кез келген оқиғаның оның үлкен, кішілігіне қарамай қоғамға жетіп, көпшілік тарапынан өз бағасын алуына ақпарат құралдарының әсері зор. Сондай елеулі оқиғалардың бірі осыдан 6 жыл бұрын қолға алынған Қытайдың батыс пен Африка елдеріне Азия арқылы өтетін құрлық және теңіз сауда жолын салу жоспары. Бұл жоба «Бір белдеу-бір жол» деп аталады. Аталмыш жоспардың әлемнің ақпарат құралдарында талқылану деңгейін қарап, оны қай елде қалай қабылдағанына анық көз жеткізе аламыз.

Мақсаты мен міндеттері. Әлемдік деңгейдегі саяси оқиғалардың шетелдік ақпарат құралдарында талқылану деңгейін саралау. Шетел бұқаралық ақпарат құралдарындағы саяси медиаконтенттің берілу, жеткізілу тәсілдерін анықтау. «Бір белдеу-бір жол» мегажобасының әлемдік ақпарат құралдарында берілген материалдардың контекстінде қалыптасқан қоғамдық пікірді анықтау.

Қытайдағы ең бір ықпалды басылымдардың бірі «Женмин Жибао» Қытай коммунистік партиясы орталық комитетінің ресми газеті мәліметтеріне сүйенсек 2014 жылдың 1 қаңтарынан 2018 жылдың 27 ақпанына дейін газет бетінде 8 мың материал осы «Бір белдеу-бір жол» жобасына арналған. Басылымның ұйымдастыруымен жылда әлемнің бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері Бейжіңде бас қосып, аталмыш жобаның жүзеге асу үдерісін талқылайды. Мәселен 2018 жылы қазан айында өткен «Бір белдеу-бір жол» - бірлескен құрылыс, ортақ пайдалану, ынтымақтастық және өзара ұтыс» деген тақырыпта медиа-форумға әлемнің 60 елінің 150 журналисі қатысқан. Форум барысында сөз алған «Рейтер» ақпарат агенттігінің өкілі Джонасон Лефф Жаңа жібек жолын салу соңғы жылдардағы ең айтулы оқиға дей келіп, ойын былай түйіндеді: «XXI ғасырдың Жібек жолын салу алдағы жылдарда да еш маңызы жоғалмайтын, өміршең оқиға болмақ, бұл жоба мемлекеттер арасындағы экономикалық ынтымақтастықты арттырады және экономикалық

трансұлттық және аймақаралық байланысты орнықтыратын айтулы фактор». Ал «Блумберг» ақпарат агенттігінің бас редакторы Давид Меррит аталмыш форумда, «...«Бір белдеу, бір жол» жобасын салу Батысқа да Шығысқа да сауда мен инвестиция салуда үлкен мүмкіндік әкеледі», - дей келіп, сөзін былай деп түйді. - «Қытай бүкіл әлем нарығы үшін өте маңызды ел. Блумберг те алдағы уақытта Қытаймен тәжірибе амасуда бар күшін салады» [1]. «Бір белдеу-бір жол» жобасының имиджін қалыптастыруда ауқымды бас қосуларды өткізудің маңыздылығы алдағы уақытта жобаның табысты іске асуына ықпал етпей қоймайды.

Қытайдағы тағы бір ірі басылым «Хуаньцю шибао» Жаңа жібек жолы жобасына қатысты материалдарды жариялау жағынан Қытайда көшбастап тұрған газеттердің қатарында. Басылым 2014-2015 жылдары бұл мегатранспорттық жобаны жүзеге асыруға арналған мақалаларды жиі беріп тұрды, ал 2015 жылы 12 желтоқсанда басылымның интернет сайтында жобаға арналып «Бір белдеу-бір жол» деген баған құрылып, жобаға қатысты тақырыптардың барлығы осы жерде тұрақты түрде шығып тұратын болды. Аталмыш баған «Нұсқалар, Халықаралық пікірлер», «БАҚ-қа шолу», «Қалалардағы өмір», «Еркін экономикалық аумақтағы қызметтер», «Индустрия», «Үлкен форумдар туралы ақпараттық есептер» сынды 9 айдардан тұрады. Аталмыш айдарларды жүргізетін журналистер өз материалдарында ішкі және сыртқы аудиторияның мүдделерін тегіс қамтуға тырысатынын байқауға болады. Мәселен, Қытай мен Ресейдің ынтықтастығы туралы жарық көрген материалда автор былай дейді: «Ресей мен Қытай - бір бірімен көрші екі алып ел, олар даму мен қауіпсіздік тұрғысынан бірін бірі толықтырады. Қытай халқында: «Алыстағы туыстан, қасындағы көршің артық» деген мақал бар» [2]. Қытай басылымдарындағы жобаға арналған материалдардың көбінде Қытай мен жақын және алыс шетелдер арасындағы ынтымақтастық қарым-қатынас, ортақ пайдаға кенелу, біртұтас экономикалық кеңістік құру мәселелері бейтарап немесе өте жағымды контексте сөз болады.

Соңғы жылдарда «Бір белдеу-бір жол» жобасы әлемдік ақпарат құралдарында ең көп қозғалатын мәселелердің біріне айналған. Әсіресе Қытай телеарналарының ішінде телеөнім тарату жағынан көш бастап тұрған CCTV-1 арнасының кешкі «Жаңалықтар» қызметі аталмыш жоба жайлы үздіксіз ақпарат беруден алда тұр. 2014 жылдың 30 қыркүйегінде CCTV арнасында стратегиялық жобаны одан әрі тарату мақсатында арнайы «Бір белдеу - бір жол»: уақыт пен кеңістіктің мыңжылдық тоғысуы» атты телебағдарласын шығарды. Сонымен қатар аталмыш телеарнада «Бір белдеу - бір жол» жобасына көзқарас» атты 7 сериядан тұратын хроникалық деректі фильм түсірілді, фильмде корреспондент Оян Сядань көрермендерге мегажобаның мазмұны мен оның мүмкіндіктерін ашып көрсетеді. Кейін бұл фильм ағылшын тіліне аударылып, CCTV-дан ағылшын тілінде көрсетілді. Деректі фильм арқылы қытай және шетел көрермендеріне «Бір белдеу-бір жол» жобасын жүзеге асырудағы Қытай үкіметінің көлік, жол, мәдениет, энергия, өндіріс, тарих және «Қытайда жасалған» деген брендті іске асырудағы жоспарымен таныстырды. Мәселен, фильмнің бірінші сериясында Қытайдың Қазақстанда салып жатқан халықаралық көлік дәлізі туралы жан-жақты түсіндіріп береді. Бұл дәліз Оңтүстік Қазақстаннан Қытай мен Оңтүстік-Шығыс Азияға жеміс-жидек, көкөніс және басқа да ауылшаруашылығы өнімдерін жеткізудің мерзімін қысқартып, басқа мемлекеттер арасындағы сауда бағасын төмендетеді деп болжанған. Сондай-ақ CCTV арнасы 2015 жылдың 28 ақпанынан бастап аталмыш жобаға арнап көп сериялы «Кеңдік пен ұзындық» атты деректі фильмді жарыққа шығарды. 2016 жылдың 30 қаңтарға дейін шыққан фильмнің 272 саны шықты. Бұл телеөнімдер халыққа «Бір белдеу-бір жол» бастамасын іске асыру аясында болып жатқан процестерді, әсіресе мұның қарапайым азаматтар үшін қандай мүмкіндіктері барын баса тоқталып айтып отырды.

2017 жылы әлемнің беделді бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері қатысқан медиафорумда сөз алған ҚХР Баспасөз, радио, телевидение және кино істері жөніндегі мемлекеттік басқарманың директорының орныбасары болған Тун Ган былай деген болатын:

«Өткеннен бүгінге дейін жеткен бейбіт өмір мен ынтымақтастық, ашықтық, бірлесе білім алу, бірлесе пайдаға кенелу, міне бұлардың бәрі ұрпақтан ұрпаққа тарап келе жатқан құндылықтар. Жібек жолының негізгі мәні де осында жатыр. Ол адамзат өркениетіне прогресс әкелді әрі біз үшін ортақ тарихи және мәдени мұра болып қала бермек» [3].

2013 жылдың 18 желтоқсанында «Шыңжаң-ТВ» арнасы 16 күн бойы «Жаңалықтар» айдарынан ««Жібек жолы» белгісі» атты көпфункционалды жаңалықтар таратып тұрды. Бұл ақпараттардың берілу уақыты күн сайын 20 минуттан болды. Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркіменстан, Пәкістан, Түркия, Ресей, Өзбекстан сияқты жібек жолының бойында орналасқан елдерден және Шыңжаң өлкесінің өзінен және басқа да жобаның құрылысы туралы хабарлар, сұхбаттар беріліп тұрды.

Ал Шэнси қаласының телеарнасынан 2014 жылы «Жібек жолымен саяхат» атты жаңа деректі фильм жарыққа шықты. 3 саны ғана жарық көрген фильмде Сианнан басталатын жібек жолы 8 елді бойлай өтіп, Римге барып тоқтайды. Аталмыш фильмнің ерекшелігі фильмге жұлдыздар да қатысады, бұл көрермен тартудың сәтті тәсіліне баланады.

Қытайдың бұл бастамасында территориясы жағынан жарты әлемді алып жатқан Ресей Федерациясының алатын орны ерекше екені белгілі. Бүкіл әлемнің назарын аударып отырған жоба туралы Ресей бұқаралық ақпарат құралдары да ақпарат таратуда айрықша маңызға ие. Мәселен, күн сайын шығатын «Комерсант» қоғамдық-саяси газетінің 2018 жылдың 16 сәуіріне Қытай мен Ресейдің әлемдегі экономикалық микроклиматты оңтайландыруға ниетті көптеген тәуелсіз мемлекеттердің ғаламдық қауымдастығына бірігу мәселесін қалыптастыру төңірегінде геосаясатқа арналған материал шықты. Мақаланың авторы журналист Владимир Якунин: «Соңғы кездері аймақтар мен территориялардың экономикасын дамыту үшін күшті стимул беретін әлемде көліктік-логистикалық дәліздерде ұлттық транспорттық жүйелердің бірігуі орын алуда. Тиімді қимылдаудың мұндай жолы сервистік қызмет көрсетудің бағасын арзандатады, жұмысты жеделдетеді және трансұлттық жүк тасудағы қауіпсіздік мәселесін жақсартады. Қазірдің өзінде халықаралық көлік дәліздері салынып жатыр, тіпті салынып дайын болғандары да бар. Жаңа жібек жолы экономикалық белдеуінің тұжырымдамасының тиімді жұмыс істетуі үшін Қытайдан шығып Орталық Азия арқылы Таяу Шығысқа және Ресейге, әрі қарай Еуропаға кететін жолдың көліктік және логистикалық инфрақұрылымды дамыту керек, ол үшін Қытай 40\$млрд капиталы бар Жібек жолы қорын құрды» [4].

Ресейдегі мемлекеттік ақпараттық телеарна «Россия 24» арнасы «Бір белдеу-бір жол» жобасы туралы халыққа хабар таратуда ерекше еңбек етіп жатқан телеарналардың бірі. Арнаның тілшілері Қытайдың Үрімші қаласына жиі барып, сол жердегі жобаның жүзеге асу үдерісінен үнемі хабар береді. Өйткені Үрімші қаласының жобаны іске асырудағы маңызы ерекше. Мәселен тауар Қытайдың солтүстік-батысынан Үрімшіге жеткізіледі, Үрімшіден Бейжіңге, одан әрі Қазақстанға жөнелтіледі. Қазақстан арқылы Ресейге, Ресейден Еуропаға жол тартады. «Ресей-24» арнасының тілшілері жүк тасымалдау үдерісін көріп, сол жерден хабар тарату үшін Қазақстанға жиі барады. Бұқаралық ақпарат құралдарына жүргізілген талдау барысында «Бір белдеу-бір жол» жобасы жайлы хабар тарату үлкен мәнге ие, өйткені бұл евразиялық ынтымақтастықты қолдайтын масштабты оқиға. Басылымдарда, телеарналарда, интрнетте жарияланған материалдарға талдау жасау барысында мынадай артықшылықтар байқалған: жоба Ресейдің ТОП-10-ға кіретін басты жаңалықтармен қоса айтылады. Бұл жобаның өте өзекті екенін көрсетеді. Көп жағдайда электронды БАҚ-та және интернетте Ресей ғылым академиясынан саясаттанушыларды шақырып пікірталастар ұйымдастырып жатады. Телеарналардағы аталмыш жобаға арналған сюжеттер мен баспасөздегі материалдардың хронологиясы өте жоғары. Алайда Ресей БАҚ-да Ресей мен Қытайдың арасында ортақ мүддені ғана қозғайтын жағымды жаңалықтар ғана емес, күмән тудыратын шиеленісті пікірлер де орын алып жататыны шындық [5].

АҚШ Қытай үшін аса ірі экономикалық серіктес, екі ел арасындағы тауар алмасу

да өте ауқымды түрде жүріп келеді. Сондықтан Қытайдың бастамасына Американың өз көзқарасы бар. Мәселен АҚШ-тағы ең беделді басылымдардың бірі «Бір белдеу-бір жол» тұжырымдамасы туралы Американың «The New York Times» газеті өзінің объективті түрде пікірін білдіріп отырады. Мәселен, аталмыш газетте шыққан бір мақалада жоба жайлы былай дейді: «Бір белдеу - бір жол» жобасы әсіресе аймақтардағы инфрақұрылымдарды дамыту үшін керек. Мәселен, ҚХР Азия даму банкімен бірлесіп инфрақұрылымға, кедейшілікпен және климаттық өзгерістермен күресуге 1,7 триллион доллар инвестиция салуды жоспарлап отыр». Сонымен қатар басылым «Қытайдың жоспарлаушылары мен жобалаушылары Қытай тауарларын Еуропаға кіргізу мақсатында тағы бір көлік артериясын, яғни Будапешттен Белградқа (Сербия) дейінгі теміржол бағытын картаға түсіруді жалғастырып жатыр» [6]. «The New York Times» бетіндегі тағы бір жарияланымда ҚХР президенті Си Цзиньпиннің 2017 жылы Швейцарияның Давос қаласында болған форумда сөйлеген сөзіне сілтеме бере отырып, былай деп түйіндейді: «Қытай қазіргі замандағы ғаламдық үдерісте ҚХР-ның рөлі ерекше және Қытай әлемдік экономикалық саясатты қалыптастыруда айрықша маңызға ие ел. Қытай үкіметі әлі де әлемдік экономикалық тәртіпке қолжетімді құралдармен ықпал еткісі келеді. Қытай мультиматериализмнің жаңа формасын, жаңа үлгісін орнатпақ және ойын ережесін өзі анықтамақ. Қытай экспортқа шығатын тауарларының көлемін ұлғайтқысы келеді. Еуропа, Азия, Африкамен сауда саттықты нығайту арқылы ғаламдық экономикалық тәптіште көшбасшылық маңызға ие болуды мақсат тұтады. Адам ресурстарын, дайын тауарлар мен шикізат тасымалдауда аса қолайлы көлік дәліздерін салу арқылы экономикалық жағдайда ұпай жинағысы келеді» [7].

Вашингтон қаласында шығатын «The Washington Post» Америкадағы ең ықпалды басылымдардың бірі. Басылым ұлттық саясатқа басымдық береді, сондықтан Қытайдың ғаламдық жобасы да басылым тілшілерінің назарынан тыс қалған емес. Басылымның беделді журналистерінің бірі Джонатан Хиллман (Jonathan Hillman) ғаламдық экономикалық аренадағы ҚХР-ның бұл позициясының артында отаршылық саясат жатқанын айтады [8]. The Nation журналында жарық көрген «Қытайдың Жаңа жібек жолы» деген мақалада Пепе Эскобар: «Бұл жол өте ұзын әрі өте тиімді жол болмақ. Жаңа ғасырдың бұл жобасы соңғы онжылдықтардағы әлемдегі ең алып сауда компаниясы болады. Бүгінгі таңда 90% контейнер саудасы әлі де мұхитта «саяхаттап» жүр, осы мәселені Қытай түбірімен өзгерткісі келеді». Сондай-ақ автор бұл жобаның әлемдегі құрлықтағы контейнерлік тауар тасымалдауда төңкеріс әскелетінін айтады [9]. Журналистиканың негізгі міндеттерінің бірі объективті көзқарас білдіру болса, Американдық электронды бұқаралық ақпарат құралдары барынша объективті көзқарас танытуға тырысады, алайда кейбір материалдарында біржақты пікірлерге жол беріліп жатады. Мәселен, «Bloomberg» сайтында жарияланған «China's New Silk Road Dream» деген мақалада «Бір белдеу - бір жол» жобасы Бейжіңнің экономикалық және стратегиялық мүдделерін әлемге бағыттау үшін жасалған. Бұл тұжырымдамадан батысқа ешқандай да пайда жоқ». Автордың ойынша бұл жоба тек Қытайдың өзі үшін ғана тиімді. Мақаланың соңында: «Америкадағы Derek Scissors кәсіпкерлер институтының ғалымы айтып кеткендей, Қытай бұл тұжырымдама сәтті болуы үшін кез келген сомадағы ақшаны шығындауға әзір. Менің ойымша бұл тек Қытай арманын жүзеге асыратын жоба» деп сөзін түйіндейді [10]. Америкалық ақпарат көздеріндегі аталмыш жобаға қатысты материалдардың басым бөлігінен сыни пікірлерде көп ұшырастыруға болады.

2013 жылы Қытай бастамасын жариялаған күннен бастап жобаны қолдап, қол қойған елдің бірі Пәкістан. Ұлттық қауіпсіздік және шетел істері жөніндегі премьер-министрдің кеңесшісі Сартай Әзиз Қытай бастамасы туралы: «Бір белдеу - бір жол» аймақтың гүлденіп, дамуында революциялық және тарихи қадам болды». [11]. Ал Пәкістанның бұрынғы премьер-министрі Шаукат Азиз: «Қытай-Пәкістан экономикалық дәлізі «Бір белдеу-бір жол» бастамасындағы басты новаторлық жоба, бұл бастама Пәкістандағы кедейлік мәселесін шешуге бірден бір мүмкіндік» [12]. Пәкістан «Бір белдеу - бір жол» жобасын

елдегі экономикалық және басқа да көптеген проблемаларды шешуде таптырмас мүмкіндік ретінде қарап, бұқаралық ақпарат құралдарында үнемі қолдау білдіріп, екі ел арасындағы тиімді қарым-қатынастың репутациясына сыза түсіріп алмауды ойлайды.

Қытай мен Орталық Азияның қазіргі қарым-қатынасы географиялық, саяси, экономикалық және қауіпсіздік факторларымен анықталады. Географиялық тұрғыдан қарасақ Қытай мен Орталық Азия бір біріне көрші. Орталық Азия Қытай арқылы теңізге шыға алады, ал Қытай Орталық Азия арқылы Еуропаға және Батыс Азияға шығады. Ал саяси тұрғыда Қытай мен Орталық Азияның байланысы ежелден келе жатыр. Бүгінгі таңда Қытай мен Орталық Азияның біршама ұлттық және халықаралық мәселелерде ортақ көзқарастарын байқауға болады, және бұл елдердің арасында тиімді саяси қатынас қалыптасты. Ал экономикалық тұрғыдан Қытай мен Орталық Азия елдерінің ынтымақтастығын арттыруда түрлі басымдықтардың бары рас. Егер қауіпсіздің тұрғысынан қарайтын болсақ Қытай мен Орталық Азия орталық мүддеге ие. Этникалық-сепаратистік қозғалыстар, діни экстремистік және трансұлттық қылмыстардың қаупі, терроризм және аймақтық шиеленістер екі ел арасында ортақ мәселе болып табылады. Орталық Азия мен Қытайдың батыс аудандарындағы тұрақтылық екі жақ үшін аса маңызды. Алайда Қытай мен Орталық Азияның арасындағы мыңжылдықтар бойғы сауда мен мәдени байланысқа қарамастан екі ел арасындағы тең дәрежедегі және екі жаққа да тиімді қарым-қатынас Орталық Азия елдерінің толық тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін басталды. Соңғы он жылда Қытай мен Орталық Азия елдерінде стратегиялық ынтымақтастықтың ХХІ ғасырдағы мықты негізі қалыптасты. Шанхай ынтымақтастық ұйымының құрылуы Қытай мен Орталық Азия елдерінің арасындағы байланысты нығайту үшін жаңа мүмкіндіктер мен жайлы жағдай туғызды. «The Times of Central Asia-ның» жарияланымдарының бірінде: «Бір белдеу - бір жол» концепциясы - бұл Орталық Азияның экономикасын жаңа серпін әкелетін үлкен мүмкіндік. Бұл жоба Орталық Азия елдерін жаңа көп тарапты көлік жүйесімен біріктіреді, әрі Орталық Азияны алыс шетелдермен байланыстырады» [13].

Ал дәл осы «Бір белдеу - бір жол» тұжырымдамасын 2013 жылы Қытай көшбасшысы Си Цзиньпин Қазақстанға келген сапарында алғаш жариялаған болатын. Содан бері Қазақстан бұл жобаны қолдап, бүгінде Қытаймен әр түрлі салада ынтымақтастық қарым-қатынаста. Аталмыш жоба туралы Қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдарында да жиі қозғалады. Мәселен, еліміздің белді газеті Егемен Қазақстан газетінде жарық көрген «Жібек жолы экономикалық белдеуі атты» материалдағы «Қытайдың «Жаңа Жібек жолы» көліктік дәлізін құру туралы стратегиялық бастамасы қазақстандық өнімдер үшін әлемдік нарықтарға жол ашатын және экономикалық табыстар әкелетін нақтылы бағыт болып қалмақ. Біздің пайымымызда көлік дәліздерінің Орталық Азия өңірі арқылы өтетін кез келген нұсқасында Қазақстан транзиттік және логистикалық үдерістердің орталығы болып табылады. Осының өзі де болашақта зор экономикалық нәтижелерге жетуге мүмкіндік беретіні еш күмән тудырмайды» [14]. Қазақстан ақпарат құралдарындағы аталмыш жобаның іске асуына арналған материалдардың басым көпшілігі ақпарат беру сипатта. Алайда 2018 жылдан бастап шыға бастаған орыс тіліндегі «Шелковый путь - ревью» атты журнал ай сайын аталмыш жобаның жүзеге асырылуын жан-жақты талдап түрлі мақалалар беріп тұрады.

Ал Өзбекстан алғашқылардың бірі болып инфрақұрылымдық инвестицияларға арналған Азия инвестиция банкі құруда бастамашыл болды. Өзбекстанның бірінші премьер министрі Рустам Азимов: «Өзбекстанда қытай серіктестіктерімен бірлескен ондаған жоба жүзеге асырылды, олардың стратегиялық мәні бар және олар елдегі құрылымдық реформаға әсер етеді» - дейді. [15].

2013 жылы «Бір белдеу - бір жол» тұжырымдамасы жарияланғаннан кейін көптеген Еуропа елдері Қытаймен ынтысақтастық қарым-қатынас орната бастады. «Financial Times» басылымы Азиядағы аталмыш жоба аясында салынып жатқан инфрақұрылымдардан

фоторепортаждар беріп тұрады. Жалпы Еуропа елдерінің ішінде Жаңа жібек жолы келісіміне алғашқылардың бірі болып қол қойған ел - Венгрия. Венгрияның Сыртқы істер министрі Сийрто Петер «Қытай мен Орталық-Шығыс Еуропаның арасындағы ынтымақтастықтың маңызы зор, Венгрия бұл үрдістің бел ортасында болуға дайын» [16].

«День» украиналық басылымда жарыққа көрген материалда жоба туралы «Бір белдеу - бір жол» жобасының белгілі бір деңгейде табысты жүзеге асуы біріншіден, халықаралық қатынастардың бірыңғай және ұзақ мерзімді жүйені қалыптастырады, яғни Азия, Еуропа және мұхит арасында игіліктері және сауда жолы түзіледі», сондай-ақ автор: «Украина бұл үрдіске ену үшін барлық тиімді ресурстарды пайдалану керек» -дей келіп мақаланың соңында: «...Украинаның жаңа көлік-логистикалық жүйесіне енуі мемлекеттің экономикасының тұрақтануына және оның әлемде бәсекеге қабілетті бола түсуіне ықпал етері сөзсіз» -деп аяқтайды [17].

Қорытынды. ҚХР төрағасы Си Цзиньпин Ежелгі Жібек жолын заманға сай қайта жаңғырту мақсатымен жаңа бастама бастап, оны 2013 жылы қыркүйек айында Қазақстанға келген сапарында мәлімдегені белгілі. Бұл «Жібек жолы экономикалық белдеуі» деп аталатын құрлық және «XXI ғасырдың теңіз жолы» деп аталатын су жолын біріктірген «Бір белдеу - бір жол» масштабты транспорттық жобасы. Жоба жарық көргеннен кейін Қытай үкіметінің алдында аталмыш жобаның мән-мазмұнымен қытай халқын және әлем елдерін таныстыру мәселесі тұрды. Яғни «Бір белдеу - бір жол» жобасын жүзеге асыру мәселесінен бұрын оның жарияланып, аталмыш жоба атауының брендке айналуы өте маңызды болды. Бұл орайда ең маңызды институт бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі аса зор еді. Әсіресе Қытайдағы және шетелдердегі ең танымал, ең беделді деген ақпарат көздерінің орны бөлек болатын, өйткені олар өз медиаконтентінің шынайылығы және маңыздылығы үшін аудитория алдында жауапкершілікті сезіне алатын ақпарат құралдары. Біз әлемнің ең беделді баспасөз, электронды және интернет БАҚ-дағы материалдарға талдау жасай отырып мынандай заңдылықтарға көз жеткіздік, олар: Қытай бастамасы ТОП-10 ең басты жаңалықтардың қатарында, бұл аталмыш жобаға деген қызығушылықтың жоғары екендігін аңғартады.

Әлемдік БАҚ-на шолу жасау барысында ақпарат құралдары ұлттық және үкіметтік мүдделерден бұрын қарапайым халыққа қызмет ету миссиясын ең алдыңғы орынға қоятынын байқау қиын емес, сондықтан «Бір белдеу – бір жол» жобасы жайлы әр бұқаралық ақпарат құралдарының контенті де сан-алуан. Жалпы Қытайдың ақпарат құралдары аталмыш тұжырымдама туралы ақпарат таратуда аса белсенд әрі позитивті. Ал Қытай бастамасына бейтарап көзқарас танытып, қоғамда күмәнді пікір қалыптастырып отырған елдер де жоқ емес. Мәселен Америка ақпарат көздерінде Қытай жобасы туралы материалдардың басым көбі сыни сипатта. Тек АҚШ ғана емес, Жапония мен Оңтүстік Корея елдерінің ақпарат көздері де жобаға деген күмәнді ойларын ашық білдіріп жүр.

«Бір белдеу - бір жол» тұжырымдамасы Азия елдерінде көптеген жобаларды іске асырды, бұл өз кезегінде жергілікті қоғамға оң ықпал етті. Және Азияның экономикасы мен геосаяси жағдайының жақсаруына аталмыш жобаның әсері болғандықтан да Азия елдерінің ақпарат көздеріндегі материалдардың мазмұны Қытай бастамасын қолдады. Мәселен, Пәкістан және басқа да Орталық Азия елдері Қытай бастамасын қолдап, оң көзқарас танытып келеді. Қытай мен Еуропа елдерінің ынтымақтастығы күн санап артуына орай Еуропа БАҚ-да Қытай жобасын қолдау материалдары өте көп.

Кез келген оқиғаның қоғамда өз бағасын алуына, оның тиімді немес зиянды тұстарын таразылауға бұқаралық ақпарат құралдарының атқаратын қызметі орасан зор. Зерттеуде байқағанымыздай «Бір белдеу - бір жол» жобасы әлемдік БАҚ-да ең көп талқыланатын аса ауқымды әрі маңызды тақырыптың біріне айналған.

Әдебиеттер тізімі

1. Форум сотрудничества СМИ «Один пояс, один путь» // Женьминь жибао, 26 августа 2016 года [Электронный ресурс] - URL: <http://www.beltroadforum.com/> (дата обращения: 02.10.2017).
2. Россия и Китай, путь к сотрудничеству // Хуанью шибао. [Электронный ресурс] URL: <https://oversea.huanqiu.com/article/2017-09/11295943.html> (дата обращения: 02.10.2017).
3. Речь Туна Гана. // Женьминь жибао. [Электронный ресурс] - URL: <http://media.people.com.cn/n1/2017/1215/c40606-29709791.html> (дата обращения: 20.12.2017).
4. «Президент ОАО РЖД Владимир Якунин — о будущем глобальных транспортных коридоров и роли России в них». // Коммерсант. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.kommersant.ru/doc/2713881> (дата обращения: 16.04.2018).
5. Великая китайская мечта. Специальный репортаж Александры Суворовой. // Россия 24. [Электронный ресурс] - URL: https://www.youtube.com/watch?v=WOrw1u_U3NY (дата обращения: 16.04.2018).
6. Perlez Jane, & Yufan Huang. Behind China's \$1 Trillion Plan to Shake Up the Economic Order. // The New York Times. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.nytimes.com/2017/05/13/business/china-railway-one-belt-one-road-1-trillion-plan.html> (дата обращения: 16.04.2018).
7. Prasad Eswar. How China Aims to Limit the West's Global Influence. // The New York Times, [Электронный ресурс] - URL: <https://www.nytimes.com/2017/09/01/opinion/china-west-democracy.html> (дата обращения: 16.04.2018).
8. Hillman Jonathan. The Hazards of China's Global Ambitions. // The Washington Post. [Электронный ресурс] - URL: https://www.washingtonpost.com/news/worldpost/wp/2018/02/05/obor-china-asia/?utm_term=.f0109f867a82 (дата обращения: 17.04.2018).
9. Pepe Escobar. China's New Silk Road. // The Nation. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.thenation.com/article/chinas-new-silk-road/> (дата обращения: 18.04.2018).
10. Michael Schuman. China's New Silk Road Dream. // Bloomberg. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-11-25/china-s-new-silk-road-dream> (дата обращения: 19.04.2018).
11. IMADUDDIN 'One Belt, One Road' initiative a revolutionary step: Sartaj. // Business Recorder. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.brecorder.com/2015/04/28/240011/one-belt-one-road-initiative-a-revolutionary-step-sartaj/> (дата обращения: 07.05.2018).
12. FAWAD MAQSOOD. CPEC creates opportunities for eliminating poverty for local people: Shaukat Aziz. // Business Recorder. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.brecorder.com/2018/04/13/411693/cpec-creates-opportunities-for-eliminating-poverty-for-local-people-shaukat-aziz/> (дата обращения: 07.05.2018).
13. Avinoam Idan. China's Belt and Road Initiative: relieving landlocked Central Asia. // The Times of Central Asia. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.timesca.com/index.php/news/26-opinion-head/19716-china-s-belt-and-road-initiative-relieving-landlocked-central-asia> (дата обращения: 10.05.2018).
14. Жібек жолының экономикалық белдеуі // Егемен Қазақстан [Электронды ресурс] 2016 жыл, 17 қыркүйек - URL: <https://egemen.kz/article/105290-zhibek-dgolynynh-ekonomikalyq-beldeui> (дата обращения: 10.05.2018).
15. Uzbek DPM outlines priority directions of cooperation with China. // Uzbekistan Daily. [Электронный ресурс] - URL: <http://www.uzdaily.com/articles-id-32567.htm> (дата обращения: 10.05.2018).
16. Hungary - China cooperation at its best. // Government. [Электронный ресурс] - URL: <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/hungary-china-cooperation-at-its-best> (дата обращения: 10.05.2018).
17. Марзамов В. Один пояс — один путь. // День. [Электронный ресурс] - URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/mirovye-diskussii-odin-royas-odin-put> (дата обращения: 10.05.2018).

Ж.Е. Ералина

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Коммуникативные особенности проекта «Один пояс - один путь»: контент-анализ

Аңдатпа. В статье представлен обзор опубликованных в средствах массовой информации материалов по проекту Китая «Один пояс - один путь». К примеру, сравнивая информацию о данном проекте в наиболее влиятельных изданиях Китая, Европы и Азии, можно убедиться в том, что существует большое количество разнообразных точек зрения. Анализируя данные мнения, не трудно определить, в какой степени реализуется проект и что подвергается критике. Цель авторов статьи - донести до аудитории сложившееся общественное мнение о данном проекте, принимая во внимание наиболее важные мысли из ряда статей в мировых изданиях.

Түйін сөздер: «Один пояс - один путь», Новый шелковый путь, средства массовой информации, издательство, газета, журнал, телеканал, интернет, экономика.

Zh.E. Yeralina

L.N. Gumilov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Communicative features of the project “One belt - one way”: content analysis

Abstract. The article presents an overview of the published materials about the Chinese project «one belt-one road» in the media of the world. For example, in the most prestigious sources of information from China, America, Europe, Asia, comparing the content of this project with each other, convinced that society is quite diverse views. It is not difficult to assess how the project has received support or criticism in the media cited in the article. We aim to convey to the reader the prevailing public point of view to this project in society.

Keywords: one belt, one road, new silk road, media, press, magazine, television, Internet, economy, problem

References

1. Forum sotrudnichestva SMI «Odin pojaz, odin put'» [Media cooperation forum “One belt, one way”] Zhenmin ribao. 2016 - August, 26th [Electronic resource]. Available at: <http://www.beltroadforum.com/> (Accessed: 02.10.2017).
2. Rossiya i Kitaj, put' k sotrudnichestvu [Russia and China, the path to cooperation], Huanqiu Shibao [Electronic resource]. Available at: <https://oversea.huanqiu.com/article/2017-09/11295943.html> (Accessed: 02.10.2017).
3. Rech' Tuna Gana [Speech by Tuna Ghana], Zhen'min' zhibao [People's Daily] [Electronic resource]. Available at: <http://media.people.com.cn/n1/2017/1215/c40606-29709791.html> (Accessed: 20.12. 2017).
4. Prezident OAO RZhD Vladimir Jakunin — o budushhem global'nyh transportnyh koridorov i roli Rossii v nih [The President of Russian Railways, Vladimir Yakunin, on the future of global transport corridors and the role of Russia in them], Kommersant. [Electronic resource]. Available at: <https://www.kommersant.ru/doc/2713881>(Accessed: 16.04.2018).
5. Velikaja kitajskaja mechta. Special'nyj reportazh Aleksandry Suvorovoj [The great Chinese dream. Special report by Alexandra Suvorova], Russia 24. [Electronic resource]. Available at: https://www.youtube.com/watch?v=WOrwlu_U3NY (Accessed: 16. 04. 2018).
6. Perlez Jane, & Yufan Huang. Behind China's \$1 Trillion Plan to Shake Up the Economic Order, The New York Times. [Electronic resource]. Available at: <https://www.nytimes.com/2017/05/13/business/china-railway-one-belt-one-road-1-trillion-plan.html> (Accessed: 16. 04. 2018).
7. Prasad Eswar. How China Aims to Limit the West's Global Influence, The New York Times [Electronic resource]. Available at: <https://www.nytimes.com/2017/09/01/opinion/china-west-democracy.html> (Accessed: 16. 04. 2018).
8. Hillman Jonathan. The Hazards of China's Global Ambitions, The Washington Post.[Electronic resource]. Available at: https://www.washingtonpost.com/news/worldpost/wp/2018/02/05/obor-china-asia/?utm_term=.f0109f867a82

(Accessed:17.04.2018).

9. Pepe Escobar. China's New Silk Road. //The Nation. [Electronic resource]. Available at: <https://www.thenation.com/article/chinas-new-silk-road/> (Accessed:18.04.2018)
10. Michael Schuman.China sNew SilkRoadDream.//Bloomberg.[Electronic resource]. Available at:<https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-11-25/china-s-new-silk-road-dream> (Accessed:19.04.2018)
11. Imaduddin «one belt, one road» initiative revolutionary step: Sartai. // Business Recorder. [Electronic resource]. Available at: <https://www.brecorder.com/2015/04/28/240011/one-belt-one-road-initiative-a-revolutionary-step-Sartaj/>(Accessed: 07.05.2018).
12. FAWAD MAQSOOD. CPEC creates poverty eradication opportunities for local people: Shaukat Aziz, Business Recorder. [Electronic resource]. Available at: Taya-for-local-people-Shaukat Aziz <https://www.brecorder.com/2018/04/13/411693/cpec-creates-opportunities-for-eliminating-pover/>(Accessed: 07.05.2018).
13. Avinoam Idan. China's belt and road initiative: liberating landlocked Central Asia, Central Asian Times. [Electronic resource]. Available at: <https://www.timesca.com/index.php/news/26-opinion-head/19716-china-s-belt-and-road-initiativ-e-relief-landlocked-Central-Asia> (Accessed:10.05.2018).
14. Zhibek zholynyn jekonomikalyk beldeui [Silk Road Economic Zone], Egemen Kazakhstan [elektronny resource] 2016 years, 17 erki <https://egemen.kz/article/105290-zhibek-dgolynynh-ekonomikalyq-beldeui>
15. The Uzbek PDM outlined priority areas of cooperation with China. // Uzbekistan Daily. [Electronic resource] Available at: <http://www.uzdaily.com/articles-id-32567.htm> (Accessed:10.05.2018).
16. Hungarian-Chinese cooperation at its best. //Government. [Electronic resource]. Available at: <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/hungary-china-cooperatio-n-at-its-best> (Accessed:10.05.2018).
- 17.Marmazov V. One belt,one road.// Day. [Electronic resource] Available at: <https://http://day.kyiv.ua/ru/article/mirovye-diskussii/odin-poyas-odin-put> (Accessed: 10.05.2018).

Автор туралы мәлімет:

Ералина Ж.Е. - саясаттану кафедрасының докторанты, журналистика және саясаттану факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нур-Сұлтан, Қазақстан.

Yeralina Zh. - Doctoral Student, Department of Political Science, Faculty of Journalism and Political Science, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 17.71.91

Г.Т. Жиёмбаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: zgulbahram@mail.ru)

Түркі қаһармандық эпостарындағы ат қою мотиві

Аңдатпа. Түркі халықтарының көптеген ғасырлар бойы дамып, қалыптасқан бай фольклорлық мұрасында қаһармандық эпостардың алатын орны ерекше. Халқымыздың тарихымен ғана емес, елдік, ерлік, азаттық рухымен де тамырлас болып келетін қаһармандық эпостарда батырдың дүниеге келуі, ат қою, алғашқы ерлік, тұлпар таңдау т.б. көптеген мотивтер кездеседі. Аталған мақалада солардың бірі - батырға ат қою мотиві қарастырылады.

Түркі халықтарының бала дүниеге келгеннен кейін жасалатын маңызды шараларынан бірі – ат қою рәсімі. Бұл рәсімнің түркі халықтарының қаһармандық эпостарында алатын орны ерекше. Орта Азия және Сібір түркі халықтарының эпостарында ата-анасы, елі зарыға күтіп дүниеге келген балаға кез-келген ат қойылмайды. Эпостарда баланың есімі көбіне ерлігімен, жетістіктерімен байланысты болып келеді.

Түйін сөздер: ат қою мотиві, түркі халықтары, қаһармандық эпостар, батыр, ерлік.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-54-60>

Есім – әлеуметтік тұлғаны ғана емес, мифологиялық күшті де білдіреді. Сол үшін де жаңа туған балаға кез келген бір есім берілмейді, берілген есімнің баланың келешегіне, мінез-құлқына, қоғам ішіндегі орнына және жеңістеріне ықпал ететін символдық ерекшелікке ие болуына үлкен ден қойылады. Ат қою рәсімін эпостардан, аңыздардан, этнографиялық-фольклорлық зерттеулерден көптеп кездестіруге болады.

Ерлік есім беру дәстүрі VII ғасырда тасқа қашап жазылған құнды мұрамыз Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінде де кездеседі. Құтылығ қағанның кенже ұлы Күлтегін батыр он жасында ер есімін алады. Күлтегінге есімді отбасының қорғаушысы, тылсым күштің иесі Ұмай береді. Тылсым күш иелерінің көмегімен жаңа есім беру түсінігі Темучин туралы аңыздарда көрініс тапқан. Темучинге «Шыңғыс» есімін Көк Тәңір берген [1, 59 б.].

Түркілерде бала есімін тек алғашқы ерлігін көрсеткеннен кейін ғана ала алатын болған. Егер ерлік көрсетпесе есімсіз қалып, алғашқы есімін алып жүретін болған. «Қаһарманға ат қою ежелгі салт бойынша үлкен оқиғамен байланысты. Көне эпостарда кейіпкер өсе келе алғашқы ерлік жасағаннан кейін ғана оған рудың ақсақалдары, я болмаса желеп-жебеуші пірлері ат қойған» [2, 88 б.]. Батырға есім жаужүректілігі, қайсар, қайраттылығы, батылдығына қарай қойылған.

Батырлық жырлардың көне үлгісі болып саналатын «Оғызнама» эпосында Оғыз ханның өз есімін өзі қойғандығы белгілі. «Ол уақытта балаға бір жасқа толмай есім қойылмайтын. Қара хан баласы бір жасқа келгеннен кейін елді шақырып үлкен той жасайды. Хан той күні баласын алаңның ортасына әкеліп, бектерге «ұлым бір жасқа келді, оған қандай ат қоясыздар?», дейді. Бектер жауап берместен бұрын бала «менің атым Оғыз» дейді. Тойға келген үлкенді-кішілі халық баланың сөйлегеніне таң қалып «бала өзінің атын өзі қойды, бұдан артық ат болмайды, Оғыз болсын» [3, 38 б.] дейді. Бұл туралы Ә. Марғұлан «Оғыз бен қыпшақтарда, тағы басқа түркі тайпаларында ұлан белгілі сыннан өткенше, бірінші ерлік атын өзі көрсетпейінше – оған ат қойылмаған. Ол 12-14 жасқа дейін шартты атпен жүрген (Боқмұрын, Итпай т.б.). Оғыздың туа сала «өз атын өзі шақырды» деуі – осы бала туу арқылы ол өзінің ерлік атын бірден-ақ шығарды дегенді мегзеу» [4, 57 б.] деген тұжырым жасайды.

«Қорқыт ата» жырында ер балаларға ат қою әдетінен сөз қозғаған бөлімдер бар.

Түркілерде жас жігіт өзінің өнерін, қаһармандығын көрсетпей, есім ала алмайды. «Ол заманда ұл балаға бас кеспесе, қан төкпесе ат қойылмайтын еді» дейді [5, 26 б.]. Жігіт үшін есімсіз қалу төмендету, кемсіту болып саналған. Эпоста батырлар ат алу үшін бастарынан бір оқиға өтсе, кейде олар аңғармай да қалатын кездейсоқ жағдайларда ерлігіне байланысты ат қойылған. Мысалы, «Қорқыт ата» жырында Бұқаш хан аяқ астынан пайда болған қиындықты батылдығымен жеңіп ат алған болса, Ораз жігіттігін көрсету үшін әкесінен аң рәсімін өткізуді сұрайды. Дирсе ханның ұлы достарымен асық ойнап жүргенде сүзеген бір бұқа босап кетеді, басқалары тым-тырақай қашып кетсе де, Дирсе ханның ұлы қашпай жалғыз қалып, бұқамен төбелесіп, оны өлтіреді. Содан кейін оған осы ерлігіне байланысты Бұқаш деген есім беріледі [5, 27 б.]. Бұқаш деген есімнің қойылуы бір жағынан тотеммен байланысты да білдіреді. Қазақ эпосындағы Қобыланды батырдың есімі де анасының қабылан етіне жерік болуынан туындаса керек. «Қорқыт ата» жырында есімді Қорқыт ата қойса, «Оғыз қаған» эпосында Оғыз қаған қояды.

«Алпамыс батыр» жырының өзбек нұсқасында батырдың дүниеге келуіне себепші болған Шаһимардан пір батыр туар тумас келіп атын қойып, батырдың оң жақ иығына нысана қалдырады. Аталған эпизод ғажайып дүниеге келген батырға тойда әулиелердің ат беруі мотивіне мысал бола алады. Қаһармандық эпостарда ат қою көбіне ерлік жасағаннан кейін емес, дүниеге келгенінен кейін қойылып жатады. Алайда «Алпамыш батыр» эпосында пірлер Хакімбек атаған батыр жеті жасына келгенде атасынан қалған жан баласы көтеріп көрмеген он төрт батпан ауырлығындағы қола садақты көтеріп, оғын асқар тауға қарай атып, таудың төбесін ұшырады. Бұл садақты қолдану жер бетінде тек тоқсан батырға ғана нәсіп болған екен. Халық Хакімбекке осы ерлігіне байланысты «алып» дәрежесін береді. Аты да Алпамыш атанады. Батырдың атының Алпамыш болып өзгеруі жігіттік, ерлік көрсетіп ат алу мотивіне мысал бола алады. Батырдың жігіттік көрсетіп ат алуы оның сапарға шығуға дайын екендігін көрсетеді.

«Қобыланды батыр» жырының А. Байтабынұлы нұсқасында зарықтырып Ақмаңдай дүниеге бір ұл мен бір қыз әкелгеннен үш күннен кейін Қыдырбай той қылады. «Сәлдесі қара қазандай» молдалар баланың атын таба алмай отырғанда, Қыдырбайдың тоқсанға келген қойшысы түс көріп, тойға келеді. Қойшы: «Қобдада туған Қобыланды деген ер болсын» [6, 24 б.] деп батырдың атын қояды.

«Қобыланды батыр» жырының Е. Тілеумағамбетұлы нұсқасында балаға ат қоюға аузы иманды молдалар, аузы ұранды қожалар, ақсүйекті төрелер жиылып, «Қара қыпшақ Қобылан болсын» [6, 137 б.] деп атын қояды.

«Манас» эпосында Манасқа да ерекше жағдайда ат қойылады. Манасқа төрт пайғамбар ат қойып, артынан қонақтарға сый-сияпат жасалынып, той өткізіледі. Бұл жерде де балаға есім берген кісінің дәрежесінің жоғары, жасының да үлкендігіне мән беруге болады. Жалпы жасы үлкендердің ат қоюы исламға дейінгі эпостарда да кездеседі.

«Көрұғлы» жырында да батырға ат қойылуында мифологиялық көріністер орын алған. Қазақ нұсқаларында «Көрұғлы» есімі батырдың көрде туылуына байланысты қойылса, түрік нұсқаларында билеушілердің батырдың әкесін соқыр қылуына байланысты «Көрұғлы» лақап есімінің берілгендігі жырланады [7, 10 б.]. Мысалы, Р. Мәзқожаев нұсқасында шілтендер «Кеңесіп, ақылдасып бірлікпенен, баланың атын қойды Көрұғлы деп» жырланса, Ә. Жүргенбаев нұсқасында «Ғайып ерен мен қырық шілтендер жиналып, көрден туған Көрұғлы» деп қояды. Аталған мотив жайлы оңтүстік әзербайжан эпосында «әкесінің көзі соқыр болғандықтан, Көрұғлы атанды» делінеді. Қазақ нұсқаларында «Көрұғлы» есімін батырға Ғайып ерен қырық шілтен, Ғаусыл ағзам сияқты қиял-ғажайып жан иелері қояды.

Түркі халықтарының дәстүрінде есім адамның рухы саналатындықтан, батырға шамандар ат қоятын болған. Уақыт өте шамандардың орнын Ғайып ерен қырық шілтен, Қыдыр ата, Баба түкті шашты Әзиз сияқты пірлер басты. Алайда қазіргі таңда да шамандық

наным-сенімге ие түркі халықтарында батырға атты әлі де шамандар қояды.

Алтай эпостарында батырлардың балалық шақтарына көп тоқталынбайды. Сол себептен де ат қою рәсімін де көп кездестіре бермейміз. Алтай эпостарындағы батырлар туысынан жартылай Тәңір тектес болып келеді. Ат қою рәсімі белгілі бір жасқа келген, қаһармандығын көрсеткен батырларға тән болып келеді. Негізінен Алтай эпостарының ішінен «Маадай Қара», «Ақ Би», «Малчы Мерген» сияқты эпостардан ат қою мотивтерін кездестіреміз.

«Алтын Тайчы» шор эпосында жетпіс жасқа келген Ақ хан аңға шыққанда ұлды болады. Дүниеге келгенінен бір ай өткеннен кейін бала әкесінен өзіне ат қоюын сұрайды. Ақ хан халқын, бектерін шақырып үлкен той жасап, ұлына ат қоюларын сұрайды. Жиылған халық оған әдемі ат таба алмай әуреленеді. Халық тарқағаннан кейін бір ақсақал келіп, былай дейді: «Ақ ханның ұлына, Бурыл атты Алтын Тайчы десін! Бурыл ат шапқан қырда сулар азаймасын. Алтын Тайчы жүрген жерлерде, ел күн кемімесін. Күштілер сені кемсітпесін. Алыптар сені жеңбесін! Таңертең Тәңір Бурыл атты жіберсін. Киімдерімен қаруын Тәңір жіберсін» [8, 93-94 б.]. Ақсақал осы сөздерді айтқаннан кейін көзден ғайып болады.

Шорлардың «Ақ Қаған» эпосында баласыздық зарын тартқан Ақ Қағанға әйелі Алтын Арығ қайғысын жеңілдету үшін аңға шығуға кеңес береді. Ақ Қаған аңнан оралған кезде бір қыз бен бір ер балалы болады [8, 156 б.]. Біраз уақыт өткеннен кейін қыз бауырына «Әй, бауырым! Атаңның жасына дейін жүріп есіміңді қойғызбай қартаясың ба? Бүгін далаға шығып есіміңді қойдыр» [8, 156 б.], - дейді. «Мұны естіген анасы қырық бөлменің түбіне кіріп, ақымақ адам іше алмайтын ала сұр кесеге айран-қымыз толтырып балаға әкеліп береді» [8, 156 б.]. Бала ала кесені алып далаға шығады және көкті жарардай жаңғыртып: «Атымды қоятын адам алдыма келсін! Атымды қоя алмайтын адам жаныма жақындармасын» [8, 156 б.], - деп айқайлайды. Үш күн өткеннен кейін ақ теңіздің жағасынан ала қамысқа сүйенген қарт шығады. Қарт баланың жанына келіп: «Әй, Ақ Қағанның баласы, мына жиналған халықтан сенің атыңды қоятын адам шықпады ма? Мен есіміңді қойсам есімің алысқа бара ма!» [8, 156 б.], - дейді. Бала «Қарт, атымды қойып жібер. Ұлы адамның қойған аты нағыз ат деп естідім» [8, 156], - дейді. Баланың берген сусынын қарт бір демде бітіріп, сақалы ербиіп, мұрны ісігенше еліреді. Қарт «Есім болса есім болсын, есім болмаса жел алсын! Алдымен туған апаның есімін қояйын. Атасы Ақ Қаған, анасы Алтын Арығ аты Алтын Тана болсын! Астыңа мінген атың аттың жақсысы ақ қызыл ат болсын! Ақ қызыл аттың үстіне мінген төмендегі жердей күшті, жоғарыдағы көктей күшті Алтын Тана болсын!» [8, 156 б.], - деп алдымен қыздың атын қояды. Осыдан кейін қарт «Атасы Ақ Қаған, анасы Алтын Арығ, мінген аты ақ сұр ат болсын! Үстіне мінген жігіт Алтын Тайчы болсын. Ақ сұр аттың аспайтын асуы қалмасын, сен, Алтын Тайчының аспайтын асуы қалмасын» [8, 157 б.], -деп балаға ат қояды. Есімін қойғаннан кейін қарт адам есімін қойған батырға дұға қылып, бірден ғайып болады. Қарт адам батырға тек есім қана қоймайды, аты мен қару-жарағын да береді.

Алтайдың «Маадай Қара» қаһармандық эпосында да Көгүдей Мергенге ат бірден қойылмайды. Анасы Алтын Тарға Маадай Қараға «Оған әлі ат қоймадым, Атасының келуін күттім» [9, 371 б.], -дейді. Маадай Қара дұшпаннан қорғау үшін ұлын орманға тастап кеткеннен кейін баланың жанына Алтай иесі қарт кейуана келеді. Көгүдей Мергенге кейуана «Сен Маадай Қараның ұлысың /Өш алу сенің міндетің. / Мінетінің бағалы ат, / Мақтадан сұр желек. / Ер жігітсің сен / Атың Көгүдей Мерген. / Мінетін боз атың су рухынан жаралған, / Өзің Көгүдей Мерген / Тау рухынан жаралғансың» [64, 96 б.], -деп атын қояды. «Алтай иесі» кейуана баланы қараумен, оған есім мен мінетін ат берумен шектелмейді оның өсуіне, батыр болуына көмектеседі.

Алтайлардың «Малчи Мерген» эпосында алты құлақты аттың кедей шопан Малчыға «Малчи Мерген» есімін, өзіне де «қанатты қара ат» деген есімді қойғандығын көреміз [10, 237 б.]. Яғни «Малчи Мергенде» батырға да, өзіне де атты батырдың тұлпары қойғандығын

көруге болады.

«Ақ Би» эпосында Үш Курбустаннан сұрап алған баласы ер жеткен кезінде ата-анасы той жасайды. Әлі аты қойылмаған бала халыққа қарап өзіне сай ат қойған адамға құрмет көрсететінін, жаман ат қойғандардың бастарын шабатындығын айтады. Мұны естіген елдің балаға ат қоюға батылдары жете қоймайды. Балаға ат қойылмаған соң елде қиындықтар басталады. Бір уақыттар қартамыс бір әйел балаға ат қою үшін алдымен ақ қайың ағашына ақ шүберек байлайды. Толған ай болған күні балаға Алтын-Коо деген ат қояды, сонымен қатар мінетін атын да анықтап береді [10, 225 б.]. Алтын Коо қағанның баласы, оны Тәңір Үш Курбустан арқылы отбасына жіберген. Сол себептен де Алтын Коо есімін алған жігітке керемет сенімділік пен елді басқару ерекшелігі дариды. Сонымен қатар, балаға ат қойылмай тұрған кезде елде тынышсыздықтың жайылуы – мән берерлік жайт. Бұдан ат қою рәсімінің текті бір отбасы үшін қаншалықты маңызды екендігін көруге болады.

Тува эпосында Алдай-Буучу қартайған шағында туған баласына есім қою үшін той жасайды. Тойға жиылғандардан ешқайсысы да балаға ат қоя алмайды. Ең соңында 999 жастағы бір әйел келіп Алдай-Буучуның ұлына Хан-Шилги атты Хан-Буудай деген ат қояды [11, 222 б.].

Ежелгі сахаларда да балаға кішкентай кезінде қойылған есім нағыз есім ретінде саналмайтын болған. Нағыз есім садақ атып, жігіттік көрсеткеннен кейін ғана қойылатын болған. Қойылған есім жігіттің мінген атынын түсіне байланысты да берілген. «Қорқыт ата» жырындағы кей кейіпкерлердің есімдері мінген аттарының атымен бірге айтылады. Мысалы, «Қоңыр атты Қазан», «Боз айғырлы Бәйрек». Батырлардың аттарының есімдерімен бірге аталуы Алтай-Енисей эпостарында көптеп кездеседі.

Сонымен қатар, түркі эпостарында кейіпкерлерге есім қойған кезде мінетін атының да таңдалынуы, оған да ат қойылғандығын көреміз. Алдағы уақытта қандай батыр болатындығы берілген атына да байланысты болып келеді.

Тува эпостарында да балаға есімді көбіне ақсақалдар қояды. Сонымен қатар, тұлпардың да ат қойғандығын көреміз. Мысалы, «Ары-Хаан» эпосында ағаш қуысында туған бала мен оның атына көктен түскен Ақ Сарық атты кәрі ат үгіт-насихатын айтып ат қояды [12, 236 б.].

Шорлардың «Алтын Сырық» эпосында перзентсіз Алтын Қағанға үш жаратушының бала беруі, «Каратты Перген» эпосында тоғыз жаратушының ортаңғы әлемге түсіп Каратты Пергенге ат қойғандығы баяндалады [8, 240 б.]. «Алтын Сырық» эпосында Алтын Қағанға баланы да, баланың есімін де Тәңір береді.

Эпостарда батыр батырлығын дәлелдегеннен кейін ғана есім алады. Батырға қойылатын есім киелі болып келетіндіктен қасиетті, киелі пірлер тарапынан қойылады. Батырдың аты аса маңызды саналады. Ол атына заты сай болуы керек. Көптеген эпостарда батыр аты қойылысымен, алыс жолға аттанғандығын көреміз. Түркі эпостарында батырлық көрсеткеннен кейін немесе туғаннан кейін батырларға негізінен пірлер арқылы аты қойылады. Жаратушымен байланысы бар бұл тұлғалардың қойған аттары қасиетті деген пікір қалыптасқан. Ат адамның тағдырына да байланысты. Көне түркі сенімі бойынша ат адамның рухымен үндеседі.

Батыр өзінің ерлігімен батырлығын дәлелдеген соң немесе туғаннан кейін есім берілуі үшін көбіне ат қою рәсімі ұйымдастырылады. Рәсімге қатысқандардан жақсы ат берулерін сұрайды. Алайда ат негізінен кездейсоқ сол жерге келген қасиетті біреулер тарапынан қойылады. «Манас» эпосында Қарахан Манастың ұлы Семетейге ат қою үшін той жасайды және сол жердегілерден жақсы ат қоюларын сұрайды. Алайда жиналғандар ат қоюда қиналады. Сол кезде кездейсоқ пайда болған бір ақсақал Манастың ұлына Семетей деген ат қояды: «Елдің төрт тарапын жиып той жасады, / Қаныкейдің баласына атын қойсын деп / Сол жерге жиылған ақсақалды / Қара сақалға қарады, / Қара сақалды жігітке қарады,

/ Жігіт балаға қарады, / Бала жерді тесіп қарады, / Ат қоя алмады, / Олар үнсіз қалғанда, / Ақ боз атты, / Аса таяқ қолында, / Ақ сақалды бір кісі / Қара ханның алдына, / Жақындап келіп тұрды, / Ақсақал былай деді: Бұл баланың атын / Жиылған жұрты білмесе, / Мен атын қояйын! ...» [13, 623 б.].

Түркі қаһармандық эпостарында батырдың ең басты ерекшелігі – оның батылдығы, күштілігі. Эпостағы мотивтердің басым көпшілігінің осы ерекшеліктердің аясында ұйысып жатқандығын көруге болады. Эпостардан ақылды немесе қулығының арқасында ат алған батырды кездестірмейміз. Халық күткен, халық қалаған батырдың бойындағы ерекшелік ол әрине батырдың батылдығы мен керемет күші саналады.

Ат қою рәсімінің маңызы баланың әлеуметтік статусындағы өзгерістермен тікелей байланысты. Ат алған бала есейген болып саналады. Атсыз баланың рухы, мүмкіндігі, күші, маңызы жоқ саналады. Батыр атқа ие болу үшін аң аулауы, мергендігін көрсете білуі керек. Көне түркілердің дәстүрі бойынша баланың белгілі бір жасқа дейін атсыз немесе уақытша атпен жүргендігін, оған үлкен бір жетістікке жеткен кезде ғана есім берілгендігін көреміз. Эпостардан баланың көрсеткен ерлігі, жетістігі және берілген есімі арасындағы өзара байланысты байқауға болады.

Эпостарда батырлардың есімі түрлі жағдайларда қойылатынын байқадық. Атап айтар болсақ, батырдың аты кейде ашқан балға байланысты қойылады. Мысалы, қалмақ ханы қырғыздарда бір баланың дүниеге келетінін, оның өздеріне дұшпан болатынын, баланың есімінің Манас болатындығын алдын-ала бал ашып біледі. Кейде батыр болатын баланың есімі алақанында жазулы болып дүниеге келеді. Манас алақанында аты жазулы дүниеге келген. Өзіне ат қойылғаннан кейін алақанындағы есімі жоқ болып кетеді. Батырдың әкесі түс көріп аян алу арқылы көптен күткен, зарықтырған баласының дүниеге келетінін, әрі баланың есімін де біледі. Батырдың дүниеге келетіні жайында аян берген дәруіш, ақсақал, Қызыр сияқты демеуші күштер батырдың атын да қояды. Манас эпосының Жүсіп Мамай нұсқасында қалмақтардан құтқару үшін Манастың есімі Чон Жинди (Үлкен жынды) деп қойылады. Қазақ эпосындағы Қобыланды батырдың есімінің қойылуы да бір жағынан тотеммен байланысты білдіреді.

Орта Азия түркі халықтарының эпостарында қаһарманға есімді ғайып ерен қырық шілтен, ғаусыл ағзам т.б. сияқты қиял-ғажайып жан иелері қойса, Сібір түркі халықтарының эпостарында батырлардың әкесі мен анасы адамзат болғанымен қаһарман ерекше жағдайда, Тәңір қабатында өсетіндіктен есімдерінің де Тәңір тарапынан немесе ақсақал, кейуаның араласуымен қойылғандығы байқалады.

Түркі халықтарында баланы қорғау, әлеуметте жақсы адам болуы үшін жасалатын, туғаннан кейінгі маңызды шаралардың бірі ат қою рәсімін қаһармандық эпостардан көптеп кездестіре аламыз. Батырға есімнің қойылуы оның қоғамның тұлғасы болғандығын көрсетеді. Эпостардағы ат қою мотиві ежелгі салт бойынша үлкен оқиғалармен байланысты болып келеді. Батырлардың көбіне өсе келе, алғашқы ерліктерін жасағаннан кейін ғана атқа ие болғандығын, оларға есімді көбіне ру ақсақалдарының немесе ғайып ерен қырық шілтен сияқты көптеген желеп-жебеуші пірлердің, әулие-әмбиелердің ат қойғандықтарын көреміз. Көне сенім бойынша қойылған ат та батырдың ілгерідегі өміріне өз әсерін тигізетін болған.

Әдебиеттер тізімі

1. Әбілғазы. Түрік шежіресі. / Әбілғазы – Алматы: Ана тілі, 1992. – 208 б.
2. Түркі халықтарының фольклоры. Құраст. Ш. Ибраев, С. Бахадырова, Б. Рахымов. – Көкшетау, 2009. – 432 б.
3. Ergin M. Oğuz Kağan Destanı. – İstanbul: MEB yayınları, 1972. – 391 s.
4. Марғұлан Ә. Ежелгі жыр-аңыздар. / Ә. Марғұлан – Алматы: Жазушы, 1985. – 368 б.
5. Қорқыт Ата кітабы / Құрастырған: Т. Қоңыратбаев, Б. Кәрібозұлы. – Астана: Фолиант, 2008. – 608 б.

6. Бабалар сөзі: жүзтомдық. Ред. С. Қосан. – Астана: Фолиант, 2006. - Т. 37. – 544 б.
7. Бабалар сөзі: Жүзтомдық / ред. Б. Әзібаева – Астана: Фолиант, 2008. – Т. 48. – 536 б.
8. Metin E. Şor Kahramanlık Destanları. – Ankara: Akçağ yayınları, 2006. – 488 s.
9. Salahaddin B. Maaday Kara Destanı. – Elazığ: Manas Yayıncılık, 2007. – 589 s.
10. Altay Destanları 1 / hzl. İ. Dilek. – Ankara: TDK yayınları, 2002. – 365 s.
11. Metin E., Aça M. Tıva kahramanlık destanları I. – Ankara: Akçağ yayınları, 2004. - 285 c.
12. Tuva Destanları. / hzl.: E. Arıkoğlu, B. Borbaanay. – Ankara: Öncü Basımevi, 2007. – 581 s.
13. Yıldız N. Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İlgili Tespit ve Tahliller. – Ankara: TDK Yayınları, 1995. – 956 s.

Г.Т. Жиембаева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Мотив инициации в тюркских героических эпосах

Аннотация. Особое место в богатом фольклорном наследии тюркских народов, сформировавшимся за многие века, занимают героические эпосы. В героических эпосах, которые отражают не только историю, но и дух государственности, героизма, свободы, встречаются такие мотивы, как рождение, инициация, первый подвиг батыра, выбор им коня и др. В данной статье рассматривается мотив инициации батыра.

Церемония инициации ребенка после его рождения является особо важной процедурой, и в тюркских героических эпосах она занимает особое место. В эпосах тюркских народов Центральной Азии и Сибири желанному, долгожданному родителями и народом ребенку не положено давать обычное имя. В эпосах имена таких детей связывают с подвигами и достижениями.

Ключевые слова: инициация, тюркские народы, героические эпосы, батыр, подвиг.

G.T. Zhiyembayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

The motif of naming in Turkish heroic epics

Abstract. A special place in the rich folk heritage of the Turkic peoples, formed over many centuries, is occupied by heroic epics. In the heroic epics, which reflect not only the history but also the spirit of nationhood, heroism, freedom, there are such motifs as birth, initiation, the first feat, the selection of the horse of the warrior, etc. this article considers the motive of the initiation of the warrior.

The ceremony of initiation of the child after his birth is a particularly important procedure and in the Turkic heroic epics it occupies a special place. In the epics of the Turkic peoples of Central Asia and Siberia, the desired, long-awaited by parents and people child is not supposed to give the usual name. In epics, the names of such children are associated with their exploits and achievements.

Keywords: initiation, Turkic peoples, heroic epics, batyr, feat.

References

1. Abilgazi. Turik shezhiresi [Turkic chronicle], (Ana tilt, Almaty, 1992, 208 p.). [in Kazakh]
2. Turki halıktarının folklorı [The folklore of the Turkic peoples], Compiled by Sh.İbrayev, S. Bahadurova, B. Rahymov (Kokshetau, 2009, 432 p.). [in Kazakh]
3. Ergin M. Oğuz Kağan Destanı [The Saga Of Oguz Khan], (İstanbul, 1972, 391 p.).
4. Margulan A. Ezhelgi zhir-anızdar [Ancient lullaby-the legend], (Zhazushy, Almaty, 1985, 368 p.). [in Kazakh]

5. Korkyt Ata kitabı [The Book Korkyt Ata]. Compiled by T. Konyratbaiev, B. Karibozuly (Foliant, Astana, 2008, 608 p.). [in Kazakh]
6. Babalar sozi: Zhuz tomdyk [The word of ancestors: one hundred volumes]. Editor S. Kosan, Volume 37 (Foliant, Astana, 2006, 544 p.). [in Kazakh]
7. Babalar sözi: Jüztomdık [The word of ancestors: one hundred volumes], Editor B. Azibayeva, Volume 48, (Foliant, Astana, 2008, 536 p.). [in Kazakh]
8. Metin E. Shor Kahramanlık Destanları [Epics Of Shor Heroism], (Akçağ yayınları, Ankara, 2006, 488 p.). [in Turkish]
9. Salahaddin B. Maaday Kara Destanı [Maaday Kara Epic], (Manas Yayıncılık, Elazığ, 2007, 589 p.). [in Turkish]
10. Altay Destanları 1 [Altai Epics 1]. hzl. İ. Dilek (Ankara, 2002, 335 p.). [in Turkish]
11. Metin E., Aça M. Tıva kahramanlık destanları I [Tuva Heroic Epic I] (Ankara, 2004, 285 p.). [in Turkish]
12. Tuva Destanları [Tuva Legends],/hzl.: E. Arıkoğlu, B. Borbaanay. (Ankara, 2007, 581 p.). [in Turkish]
13. Yıldız N. Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İlgili Tespit ve Tahliller [The Saga Of Manas (W. Radloff) and Kirghiz culture-related detections and assays], (Ankara, 1995, 956 p.). [in Turkish]

Автор туралы мәлімет:

Жиембаева Г.Т. – түркітану кафедрасының PhD докторы, аға оқытушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтбаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Zhiyembayeva G.T. – PhD, senior lecturer of the Department of Turkology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 11.15.73

А.С. Жолдыбалина, М.М. Нұрғалиева, Ә.Қ. Назарбетова
Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: alua_enu@mail.ru, madiness@mail.ru, aselnaz78@mail.ru)

Қытайдың аналитикалық орталықтары: негізгі даму үрдістері

Андапта. Мақалада авторлар Қытай Халық Республикасында бүгінгі таңда зор қарқынмен дамып келе жатқан аналитикалық орталықтардың ерекшеліктеріне, олардың жаһандық рейтингтен алатын орнына, жалпы мемлекеттік саясатты жүргізуге қосатын үлесіне тоқталған. Қытайдың аналитикалық орталықтарды дамыту стратегиясындағы ерекшеліктері мен бағыттары, түрлері мен қызметтері көрсетілген.

Авторлардың пікірінше, саяси режимнің және саяси жүйенің өзгешелігіне қарамастан, Қытай мемлекетінде аналитикалық орталықтардың дамуына ерекше назар аударатыны байқалады. Бұл үрдіс 2012 жылы Си Цзиньпиннің ҚХР Төрағасы лауазымына келуімен және сол жылғы қараша айындағы ҚКП-ның 18-ші съезінде қытайлық ерекшелігі бар аналитикалық орталықтарды құру жоспарын жариялаудан басталды.

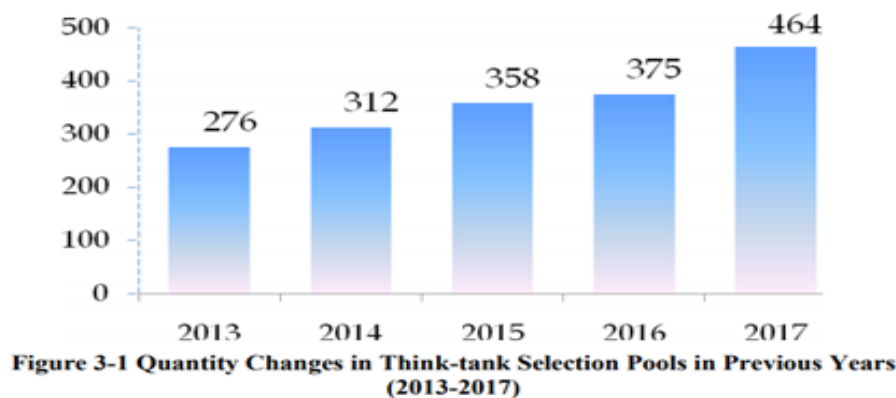
Қытай аналитикалық орталықтарының қызметінде білім беру саясаты, яғни магистрлік және докторлық бағдарламалардың болуы – негізгі жұмыс бағыттарының бірі болып табылады. Сонымен қатар Қытай үкіметі аналитикалық орталықтарды «дамудың қытайлық үлгісін» танымал ету, оны тарату, өзінің жұмсақ күш құралы ретінде позициясын күшейтуде.

Түйін сөздер: аналитикалық орталықтар, Қытай, жаһандық рейтинг, дамыту стратегиясы, сарапшылар, аналитикалық нарық, зерттеу орталықтары.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-61-71>

Кіріспе. Саяси жүйенің, саяси режимнің өзгешелігіне қарамастан Қытай да өз мемлекетінде аналитикалық орталықтарды дамыту жөнінде қадамдар жасауда. Олар Қытай тарихының маңызды кезеңдерінде «делдал» рөлін атқарып, өтпелі кезеңдерді өткеруге өз септігін тигізді. Бүгінде аналитикалық орталықтардың саны туралы нақты мәліметтер аз болғанымен, әртүрлі мамандардың мәліметтері бойынша Қытайдағы аналитикалық орталықтар саны шамамен 400-ден 2500-ге жуық.

Шанхай әлеуметтік ғылымдар академиясының «Аналитикалық орталықтарды зерттеу орталығының» мәліметтері бойынша 2017 жылы Қытайда 464 аналитикалық орталықтың бар екендігі көрсетілген (сурет 1) [1, 19].

Сурет 1. Қытай аналитикалық орталықтарының 2013-2017 жж. саны

Негізгі бөлім. Пенсильвания университетінің «Аналитикалық орталықтар және азаматтық қоғам» бағдарламасының директоры Джеймс МакГанның (James G. McGann) «Аналитикалық орталықтардың жаһандық рейтингісі» («The Global «Go-To Think Tanks») атты зерттеуіне сәйкес, бүгінгі таңда әлемде 7815 аналитикалық орталықтар бар, оның 1676-ы Азияда шоғырланған, ол аналитикалық орталықтардың жалпы санының 20,7%-ын, ал Қытай аналитикалық орталықтары Азиядағы орталық санының 30,5%-ын құрап, 2018 жылғы мәлімет бойынша саны 507-ге жетіп, соңғы жылдары өсу тенденциясын көрсетуде (сурет 2) [2, 36].

Сурет 2. Қытай аналитикалық орталықтарының 2008-2018 жж. саны

Керісінше, Синхуа агенттігінің мәліметтері бойынша 2008 жылдың өзінде Қытайда 2500 саяси зерттеу институттары болған [3, 11].

Қытай аналитикалық орталықтары жыл сайын жаһандық рейтингтегі өз позицияларын күшейтуде. Мысалы, 2007 жылғы «Әлемдегі жетекші аналитикалық орталықтардың бірі» деген номинацияда Қытайдың 6 аналитикалық орталығы енсе, АҚШ мемлекетін есепке алмағанда 2018 жылғы мәлімет бойынша әлемдік ең үздік деген 142 орталықтың арасында 8 қытайдың аналитикалық орталығы бар.

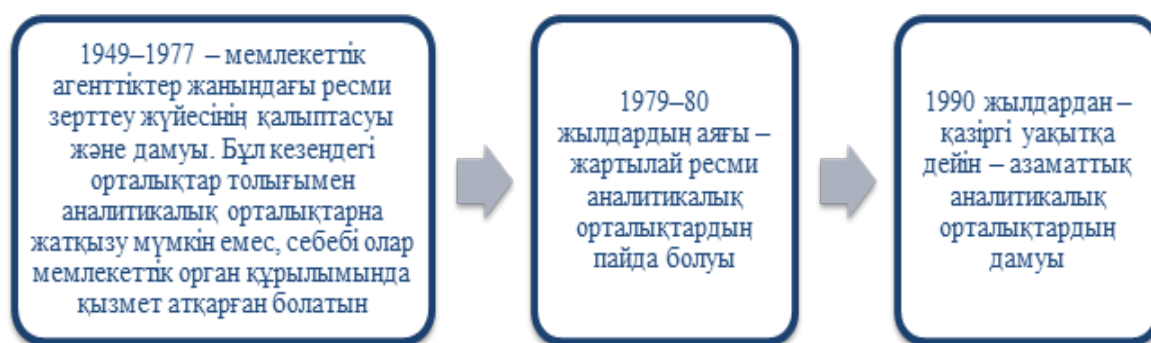
Сонымен қатар, Қытай аналитикалық орталықтарының белсенді жұмысын Дж.МакГанн зерттеуіндегі бірқатар номинациялар бойынша нәтижелері де көрсетеді. Атап айтсақ, Қытай аналитикалық орталықтары:

Қорғаныс және ұлттық қауіпсіздік – 2, ұлттық экономика – 9, білім беру – 1, энергетика – 3, қоршаған орта – 4, сыртқы саясат және халықаралық қауіпсіздік – 5, денсаулық сақтау – 5, халықаралық даму – 7, халықаралық экономика – 7, ғылым мен технология – 3, әлеуметтік саясат – 3 орталық салалық номинациялар бойынша бөлінген.

Сондай-ақ, ең үздік мемлекеттік аналитикалық орталық ретінде 7 Қытай аналитикалық орталығы, университет құрамындағы ең үздік деп 7 аналитикалық орталық, 4 орталық – ең үздік тәуелсіз аналитикалық орталық, ал 3 аналитикалық орталық – 5 млн. доллардан кем емес бюджеті бар, тағы 3 аналитикалық орталық әлеуметтік желіні және медианы ең үздік қолданатын номинация қатарына енген.

Жалпы, аналитикалық орталықтардың жаһандық рейтингісінің нәтижелері шартты болғанмен, қытайлық аналитикалық нарық туралы, оның зерттеу бағыттары мен басымдықтары туралы біршама ақпарат береді. Сонымен қатар, аналитикалық орталықтарды зерттейтін өз институтын ашып, өзіндік рейтинг жүйесін жасауы Қытайда өз аналитикалық нарығына деген үлкен қызығушылық белгісі болып табылады.

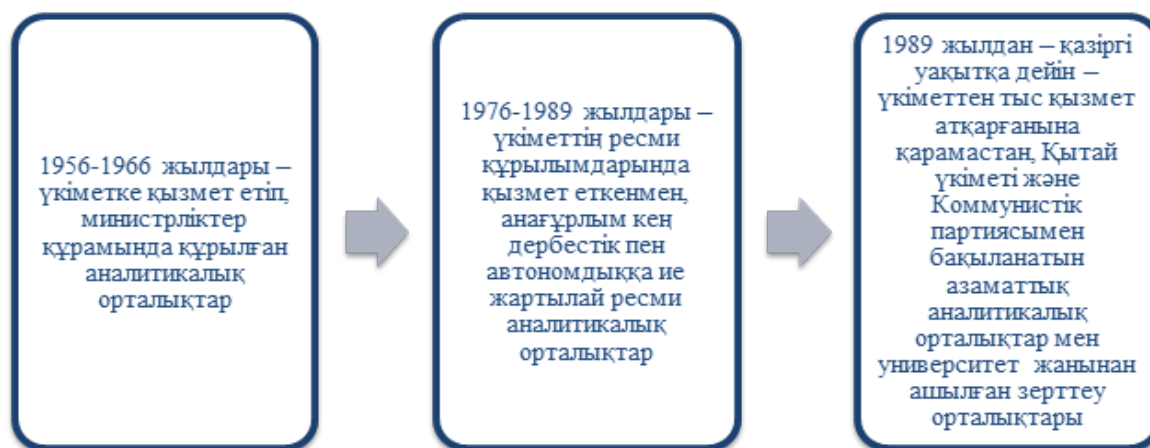
Кез келген мемлекеттегі аналитикалық нарықтың өзгеруі мен дамуы елдегі модернизация үрдістеріне де, мемлекет басшылығының ауысуына да байланысты. Қытайда аналитикалық орталықтардың дамуы бірнеше кезенді қамтиды. Мысалы, Қытай ғалымдары Хуфен Шу және Лан Хуэ Қытай аналитикалық орталықтарының дамуында 3 кезенді бөліп қарастырады (сурет 3) [4, 456]:

Сурет 3. Қытай аналитикалық орталықтарының даму кезеңдері Хуфен Шу және Лан Хуэ бойынша

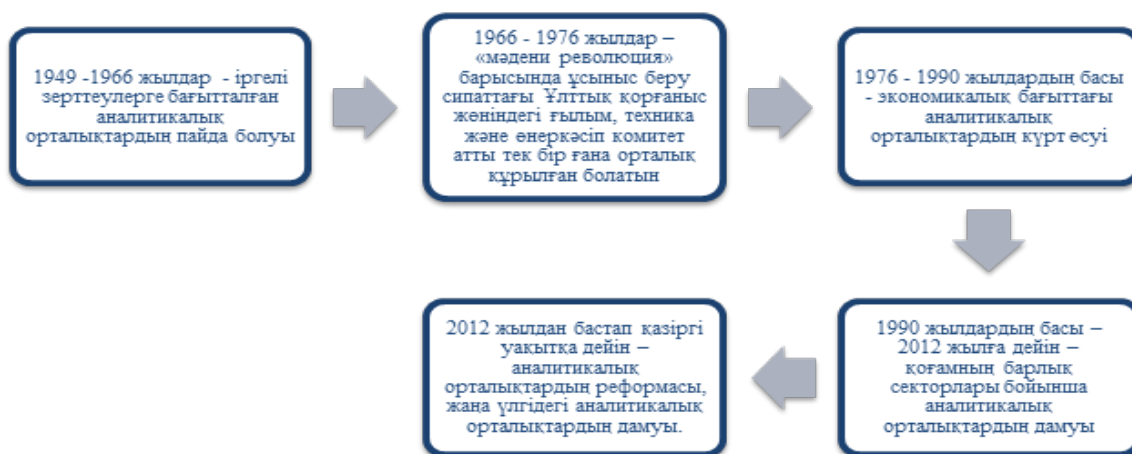
Қытай аналитикалық орталықтарының даму кезеңдерінің батыстық тұжырымдамасы қытайлық тұжырымдамадан біршама ерекшеленеді. Дж.Макганнның пікірінше, Қытай аналитикалық орталықтарының дамуы 2 кезеңді қамтиды:

Бірінші кезеңдегі аналитикалық орталықтар «мәдени революция» алдында пайда болған. Екінші кезең Ден Сяопин басқаруымен байланысты [5, 25]. Бұл кезеңде Қытай экономикасын реформалауды жүзеге асыруда шешуші роль атқарған экономикалық сипаттағы аналитикалық орталықтар кең етек алды. Бірақ Дж.Макганн өзінің келесі зерттеуінде Қытай аналитикалық орталықтарының дамуын 3 кезеңге бөліп қарастырады (сурет 4) [6]:

Сурет 4. Дж.Макганн бойынша Қытай аналитикалық орталықтарының даму кезеңдері

Жоғарыда келтірілген аналитикалық орталықтардың даму кезеңдері Қытай тарихының елеулі оқиғаларымен байланысты. Олардың дамуын Қытайдың саяси даму контексінен ажыратып қарастыру мүмкін емес, бірақ шартты түрде оны келесі кезеңдерге бөлуді ұсынып отырмыз (сурет 5):

Сурет 5. Қытай аналитикалық орталықтарының даму кезеңдері

Жалпы, Си Цзиньпиннің 2012 жылғы КХР Төрағасы лауазымына келген уақытынан кейін Қытайда аналитикалық орталықтарға және олардың зерттеулеріне деген мемлекет тарапынан көзқарас өзгерді. 2012 жылдан бастап келесі іс-шаралар аналитикалық нарықтың кеңеюіне және ұлғаюына әсерін тигізді (сурет 6):

Сурет 6. Қытай аналитикалық нарығының дамуына әсер еткен іс-шаралар

Мемлекет тарапынан аналитикалық орталықты дамыту мақсаты 2012 жылы Си Цзиньпиннің келуімен және қараша айындағы ҚКП-ның 18-ші съезінде қытайлық ерекшелігі бар аналитикалық орталықтарды құру жоспарын жариялаудан басталды.

Си Цзиньпин мемлекеттік саясатты құруға ықпал етіп қана қоймай, Қытайдың халықаралық ықпалын күшейтуге, билік құрылымдарына шешім қабылдауда сапалы сараптама беруге бағытталған аналитикалық орталықтарды құру міндетін қойды.

Сонымен қатар, аналитикалық орталықтардың халықаралық байланысын кеңейтіп,

шет елдердің мамандарын жұмысқа тартып, басқа мемлекеттерде қытайлық институттардың филиалдарын ашу арқылы Қытайдың жұмсақ күшін нығайту міндеті қойылды.

Қазіргі уақытты Қытай аналитикалық орталықтарын дамыту стратегиясында мынадай екі ерекшелікті атап өтуге болады:

1. Аймақ және сала бойынша аналитикалық орталықтарды дамыту.

«Провинция деңгейіндегі негізгі аналитикалық орталықтарға» келетін болсақ, кейбір мәліметтерге қарағанда, 2015 жылдың маусымынан 2016 жылдың желтоқсанына дейін Цзянсу, Хунань, Хэбэй және Гуанси провинцияларында аймақтық аналитикалық орталықтарды құрудың жаңа бағдарламасы қабылданған.

«Провинция деңгейіндегі негізгі аналитикалық орталықтар» аймақ деңгейіндегі мәселелерді зерттеуге, аймақтағы партия комитеттерінің және аймақтық биліктің шешім қабылдауында ғылыми негізделген шешімдерді дайындауға ықпал етеді.

Ал салалар бойынша мысал келтіретін болсақ, Қытай ғылым мен технология ассоциациясы инновация бағыты бойынша, Мәдениет министрлігі өнер саласын зерттейтін аналитикалық орталықтарды құруға мақсат қоюда.

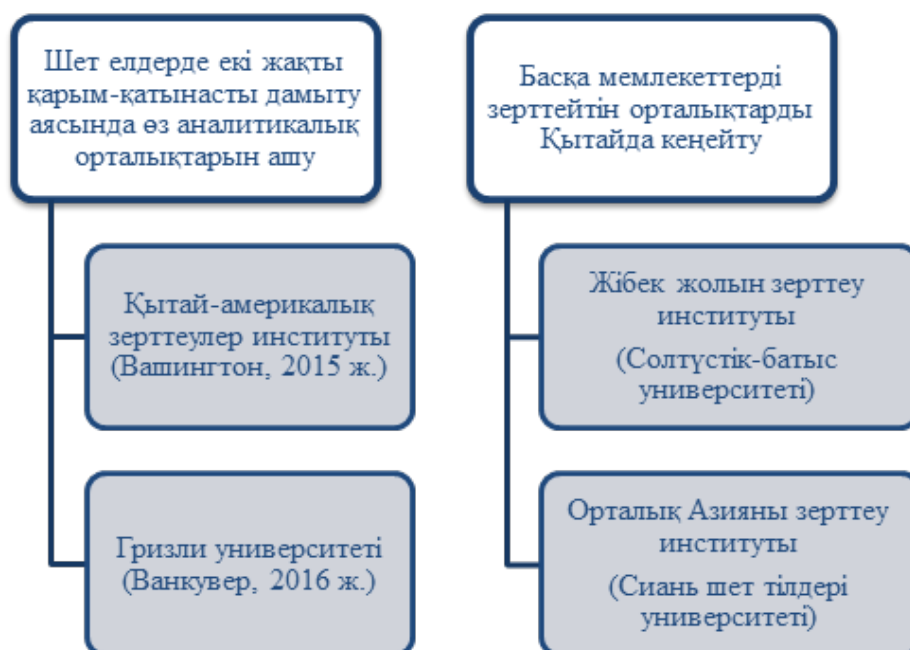
2. Аналитикалық орталықтарда сарапшыларды дайындау стратегиясы.

Әр аймақ сарапшыларды дайындау мен дамытуда әр түрлі стратегияны пайдалануда. Мысалы, Хэбэй провинциясы аға ғылыми топты және зерттеу ұжымдар жүйесін, Чжэцзян провинциясы басшылығында бас сарапшы бар күрделі пәнаралық зерттеу тобын құруға назар аударуда.

Гуанси-Чжуан автономды округы «6511 сарапшылар жобасын» құруда, яғни келесі 3-5 жыл аясында шешім қабылдау кеңесшілері ретінде ұлттық деңгейдегі аналитикалық орталықтардың 50 мықты сарапшысы, провинция деңгейіндегі аналитикалық орталықтардың мықты 100 сарапшысы, академиялық ортадағы 100 мықты ғалымнан тұратын 6 талантты пул жасақталады [7, 78].

Жоғарыда көрсетілген тенденциялар әрі Қытай мемлекеті тарапынан жүзеге асырылған негізгі іс-шаралар аналитикалық нарықтың кеңеюіне әрі жандануына ықпалын тигізді.

Сонымен қатар, Қытай үкіметі аналитикалық орталықтарды дамытуды екі бағытта жүзеге асыруда (сурет 7):

Сурет 7. Қытай аналитикалық орталықтарын дамыту бағыттары

Қытай заңнамасына сәйкес зерттеу институттарына жататындар: мемлекеттік агенттіктер, қоғамдық институттар, азаматтық коммерциялық емес институттар.

Зерттеушілер Хувенг Шу, Лан Хуэнің пікірінше, Қытай аналитикалық орталықтары жартылай ресми және азаматтық болып бөлінеді [8, 338].

- 1) жартылай ресми аналитикалық орталықтарына қоғамдық институттар жатады;
- 2) азаматтық аналитикалық орталықтарына коммерциялық институттар, университеттік зерттеу орталықтары жатады.

Жартылай ресми аналитикалық орталықтар Қытай үкіметінен тыс кеңес беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Олар толыққанды тәуелсіз емес, себебі олар мемлекет тарапынан құрылып, мемлекет тағайындаған тұлғамен басқарылып, капиталды бақылаушы мемлекеттік агенттіктен алады. Бірақ олардың автономдылығы мемлекет, сонымен қатар демеушілер мен халықаралық ұйымдар тарапынан жобаларға қатыса алуынан көрініс табады. Азаматтық аналитикалық орталықтар мемлекетпен аз мөлшерде байланысты. Олар шетел қорларының, ішкі қорлар, жеке меншік капитал, кәсіпорын капиталы сияқты бірнеше қаржы көзін пайдаланады. Олар құрамы жағынан шағын түрде құрылып, үкімет жұмысына сын бере отырып, мемлекеттік органдармен жақсы қарым-қатынас ұстанады.

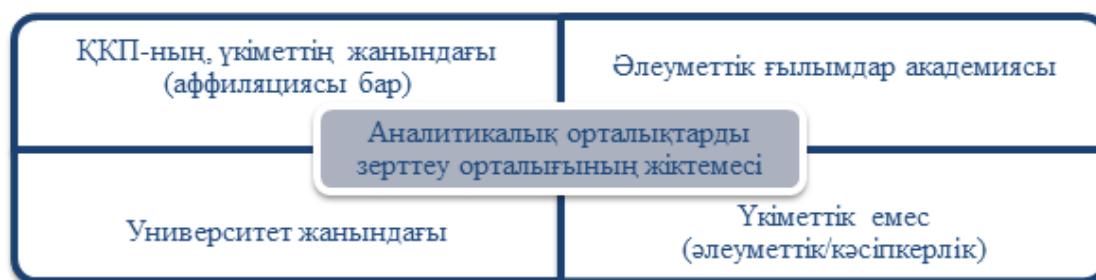
И. Комиссинаның пікірінше, Қытайдағы аналитикалық орталықтардың тағы бір түрі – азаматтық аналитикалық орталықтар. Азаматтық аналитикалық орталықтардың басты ерекшелігі – білім беру және мемлекеттік мекемелерде, тіпті зауыттар мен фабрикаларда белсенді түрде дәріс оқып, газеттерге мақала жариялап, теледидарда бағдарламаға жиі қатысып, радикалды мазмұндағы мақалалар жариялап, ішкі және саяси мәселелерді бұқаралық түрде талқылаудың бастамашысы болып табылады.

И. Комиссинаның пікірінше, азаматтық аналитикалық орталықтардың 2 түрі бар (сурет 8) [7, 80]:

Сурет 8. Азаматтық аналитикалық орталықтардың түрлері

Шанхай әлеуметтік ғылымдар академиясының «Аналитикалық орталықтарды зерттеу орталығының» деректері бойынша бүгінде Қытайда аналитикалық орталықтардың 4 түрі бар (сурет 9) [9, 10]:

Сурет 9. Қытай аналитикалық орталықтарының түрлері

Қытай аналитикалық орталықтар басқа зерттеу ұйымдары сияқты қоғамда, мемлекетте нақты қызметтер атқарады. Классикалық тұрғыдан аналитикалық орталықтары келесі қызметтері атқарады:

- 1) идеялар фабрикасы – ішкі және сыртқы саясат үшін негіз болатын айрықша идеяларды құру;
- 2) таланттарды жеткізу – сараптамалық талдау орталықтардың тәжірибелі мамандары мемлекеттік органдарға және мемлекеттік органдардың тәжірибелі мамандары аналитикалық орталықтарға жұмыс істеуге барады;
- 3) кәсібилердің бірігуі – танымал ғалымдарға саясаттың маңызды мәселелерін талқылауға мүмкіндік береді;
- 4) бұқарамен, халықпен өзара әрекеттесуі – ішкі және сыртқы саясаттағы мемлекет тарапынан қабылданып жатқан шешімдерді тұрғындарға түсіндіру жөнінде жұмысын жүргізеді;
- 5) қарама-қайшылықтарды жеңу – шиеленістерді, қарама-қайшылықтарды шешу мақсатында іс-шараларды ұйымдастырып, медиатор ролін атқарады.

Қытай аналитикалық орталықтары зерттеу ұйымдарына тән қызметтерді толыққанды орындамайды, мысалы айрықша идеяларды құру аналитикалық орталықтардың емес, ҚХР-ның коммунистік партиясының құзыры болып табылады. Сонымен қатар, олар үгіт-насихаттық, түсіндіру қызметтерін атқарады. Қытай аналитикалық орталықтары американдық аналитикалық орталықтар сияқты мемлекеттік органдар мен зерттеу орталықтарының арасында мамандардың алмасуын қамтамасыз ететін «айналмалы есік» атты механизмді де жүзеге асырады.

Бірақ Қытай аналитикалық орталықтарының «айналмалы есік» қызметінің ерекшелігі мынада:

- 1) алмасу көп жағдайда мемлекеттік аналитикалық орталықтар тарапынан болады;
- 2) АҚШ-пен салыстырғанда саясатқа кадрларды дайындаудың механизмі емес, себебі саясаткерлер көп жағдайда партия құрамында дайындалады;
- 3) бұл механизм Қытай аналитикалық орталықтарының дамуының 3 кезеңінен бастап қана дами бастады.

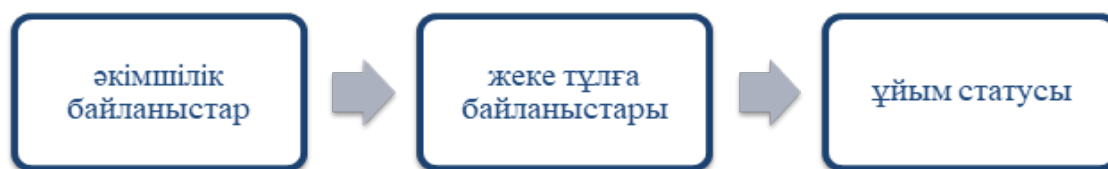
Қытай аналитикалық орталықтарының мемлекеттік органдармен әрекет ету үлгілері (сурет 10):

Сурет 10. Қытай аналитикалық орталықтарының мемлекеттік органдармен әрекет ету үлгілері

Сонымен Қытайдың саяси жетекшілері үшін аналитикалық орталықтар саяси шешімді қабылдау үдерісін демократизациялаудың және реттеудің маңызды құралы болып табылады.

Кез келген Қытай аналитикалық орталығы үшін 3 ресурс маңызды (сурет 11):

Сурет 11. Қытай аналитикалық орталықтарын құру ресурстары

Жеке тұлға байланыстары, яғни Қытай қоғамында жеке тұлға байланыстары туысқандық, әлеуметтену типі, ұзақ мерзімді ынтымақтастық, мектеп байланыстары сияқты әр түрлі қарым-қатынастарға негізделген. Аналитикалық орталықтардың өздерінің бақылаушы органдарымен әкімшілік байланыстары азаматтық аналитикалық орталықтармен салыстырғанда тығыз әрі тұрақты.

Жартылай ресми аналитикалық орталықтар әкімшілік байланыстар арқылы саясатқа ықпалы анағұрлым зор, ал жеке меншік аналитикалық орталықтар өз ықпалын жеке дара зерттеушілердің көмегімен жүзеге асырады. Сол себепті азаматтық аналитикалық орталықтар үшін жеке тұлғааралық қарым-қатынас және сарапшылар маңызды болса, жартылай ресми аналитикалық орталықтар үшін әкімшілік байланыстар анағұрлым үлкен роль ойнайды. Жартылай ресми аналитикалық орталықтар саяси бағыттылыққа ие болса, жеке меншік аналитикалық орталықтар анағұрлым әлеуметтік жағынан бағытталған.

Қазіргі уақытта Қытай аналитикалық орталықтарының өсуіне 3 тенденция әсерін тигізеді:

- 1) қатаң саясат дәуірінің әрі ұжымдық жетекшіліктің аяқталуынан саясаткерлер өз саясатын заңдастыру үшін аналитикалық орталықтардың қызметіне жүгінеді;
- 2) Қытайдың әлемдік экономикамен бірігу үдерісінің ұлғаюы шетел инвестициясы және халықаралық қаржы саласына ғалымдарды тартуды қажет етеді;
- 3) Қытай экономикасының дамуы мемлекеттің экономикалық, әлеуметтік, саяси құрылымын ашып қана қоймай, көптеген мүдде топтарының пайда болуына әкеп соқтырады [11].

Сонымен, көптеген аналитикалық орталықтар әлемдік саясаттағы қауіптер мен шақыруларға жауап ретінде құрылады. Аналитикалық орталықтардың дамуы тікелей ел ішіндегі үдеріске емес, әлемдік дамуға да байланысты. Олар елдегі нақты оқиғаларға жауап ретінде пайда болып, олардың зерттеу бағыттарын және тақырыптарын анықтайды.

Қорытынды. ҚХР саяси жаңаруын және қазіргі саяси дамуын ескере отырып, Қытайдың аналитикалық орталықтарына қатысты мынадай негізгі тұжырымдарды құруға болады:

- 1) Соңғы 5 жылда Қытайда аналитикалық нарық, аналитикалық орталықтар жұмысын реформалау белсенді сипатқа ие болуда;
- 2) Аналитикалық орталықтардың түрлерін және қаржыландыру диверсификациясы тенденциясы тән;
- 3) Аймақтық және салалық деңгейде аналитикалық орталық жүйесін құру жөнінде мемлекет тарапынан мақсатты жұмыс жүргізілуде;
- 4) Жеке меншік аналитикалық орталықтарды құруға заңнамалық тұрғыдан қолдау көрсетілуде;
- 5) Қытай аналитикалық орталықтары демократия және адам құқықтары мәселеріне қарағанда экономика, халықаралық экономика және халықаралық қатынастар мәселелерін көбірек зерттейді;
- 6) Қытай аналитикалық орталықтары мақсатты топ ретінде өз зерттеу нәтижелерін тарату және жеткізу үшін қоғамдастық немесе БАҚ-қа емес, саясаткерлер мен саяси элитаға бағыттайды;
- 7) Қытай аналитикалық орталықтарының 90%-ы үкіметпен негізі қаланған және мемлекет, партия тарапынан қаржыландырылады, бизнес құрылымдарының зерттеулерді қаржыландыруы ХХ ғасырдың соңғы он жылдығында ғана орын ала бастады;
- 8) Қытай аналитикалық орталықтарының қызметінде білім беру саясаты, яғни магистрлік және докторлық бағдарламалардың болуы – негізгі жұмыс бағыттарының бірі болып табылады;
- 9) мемлекеттік органдармен, әсіресе жеке-дарасаясаткерлермен байланыстардың болуы Қытай сараптамалық талдау орталығының тиімді әрі сәтті, нәтижелі қызмет етуіне әсер ететін факторлардың бірін құрайды;
- 10) аналитикалық орталықтар мықты, маманданған сарапшыларды дайындау платформасы ретінде қабылданып, аймақтық деңгейде белсенді дамуда;
- 11) өзіндік әдіснамасы мен әдістемесі негізінде Қытай аналитикалық орталықтарының (академиялық және университеттік) ұлттық рейтингісін жүргізуде;
- 12) Қытай үкіметі аналитикалық орталықтарды «дамудың қытайлық үлгісін» танымал ету, оны тарату, өзінің жұмсақ күш құралы ретінде позициясын күшейтуде.

Жалпы алғанда, саяси режимнің және саяси жүйенің өзгешелігіне қарамастан, Қытай мемлекетінде де аналитикалық орталықтардың дамуына ерекше назар аударатыны байқалады. Аналитикалық орталықтардың қызметінде білім беру саясатына үлкен мән беруі, яғни магистрлік және докторлық бағдарламалардың болуы саясаттану мамандығы бойынша мамандарды дайындауда үлкен ресурс болып табылады деп есептейміз.

Әдебиеттер тізімі

1. 2017 Report on Chinese Think Tanks -Influence Rankings and Policy Suggestions – March 2018 [Электронды ресурсы]. – URL: <https://onthinktanks.org/publications/the-2017-china-think-tank-index-report-methodology-and-think-tank-rankings/> (қаралған күні: 23.09.2019 ж.)
2. James G. McGann. 2018 Global Go To Think Tank Index Report [Электронды ресурсы]. – URL: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1017&context=think_tanks. (қаралған күні: 23.09.2019 ж.)
3. Комиссина И.Н. Научные и аналитические центры Китая. - М.: РИСИ, 2012.
4. X.Zhu., L.Xue. Think tanks in transitional China, Public Administration and Development. – 2007. – Vol.

27. – p. 456.

5. James G. McGann. Think tanks and civil society in mainland China, Hong Kong, and Taiwan [Электронды ресурс]. – URL: http://www.dragon-report.com/Dragon_Report/home/home_files/mcgann-rccpb-21-think-tanks-march-2012.pdf. – pp.25 (қаралған күні: 23.09.2019 ж.)
6. The Rise of China’s New Soft Power [Электронды ресурс]. – URL: <https://thediplomat.com/2015/06/the-rise-of-chinas-new-soft-power/> (қаралған күні: 23.09.2019 ж.)
7. Комиссина И.Н. Новые “мозговые центры” с китайской спецификой: проблемы и перспективы развития // Проблемы национальной стратегии. – 2017. - №6 (45).
8. Zhu X. The Influence of Think Tanks in the Chinese Policy Process: Different Ways and Mechanisms // Asian Survey. - March/April. - 2009. - Vol. 49, No. 2. - p. 338
9. 2016 Report on Chinese Think Tanks —Influence Rankings and Policy Suggestions [Электронды ресурс]. – URL: <https://onthinktanks.org/wp-content/uploads/2018/09/The-2017-Report-on-the-Development-of-CTTI-Source-Think-Tanks-FNL.pdf>. (қаралған күні: 23.09.2019 ж.)
10. Think Tanks in China: Growing Influence and Political Limitations [Электронды ресурс]. – URL: http://www.brookings.edu/events/2008/1023_think_tanks.aspx (қаралған күні: 23.09.2019 ж.)

А.С. Жолдыбалина, М.М. Нургалиева, А.К. Назарбетова

*Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан,
Нур-Султан, Казахстан*

Аналитические центры Китая: основные тенденции развития

Аннотация. В статье рассматриваются особенности аналитических центров, динамично развивающихся на сегодняшний день в Китайской Народной Республике, их место в глобальном рейтинге и вклад в процесс проведения государственной политики. Показаны специфика и направления стратегий развития аналитических центров Китая, а также их виды и деятельность.

По мнению авторов статьи, несмотря на отличия политического режима и политической системы, в Китае также отмечается особый интерес к развитию аналитических центров. Данная тенденция началась с прихода на должность Председателя КНР Си Цзиньпина в 2012 году и объявления плана по созданию аналитических центров с китайской спецификой на 18-ом съезде КПК в ноябре того же года.

В деятельности аналитических центров Китая образовательная политика, то есть наличие магистерских и докторских программ, является одним из основных направлений их работы. Вместе с тем китайское правительство укрепляет позиции аналитических центров в популяризации «модели китайского пути развития», его распространения, а также в виде инструмента мягкой силы.

Ключевые слова: аналитические центры, Китай, глобальный рейтинг, стратегия развития, эксперты, аналитический рынок, исследовательские центры.

A.S. Zholdybalina, M.M. Nurgaliyeva A.K. Nazarbetova

*Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

China think tanks: key development trends

Abstract. In the article, authors consider the features of think tanks that are dynamically developing today in the People’s Republic of China, their place in the global ranking, and in general about their contribution to the conduct of public policy. Also shown are the specifics and directions, types and activities in the development strategy of the think tanks of China.

According to the authors of the article, despite the differences between the political regime and the political system, China also has a particular interest in the development of think tanks. This trend began with the advent of President Xi Jinping in 2012 and the announcement of a plan to create think tanks with Chinese characteristics at the 18th CCP Congress in November of that year.

In the activities of the think tanks of China, educational policy, that is, the availability of master’s and doctoral

programs is one of the main directions of their work. At the same time, the Chinese government is strengthening the position of think tanks in popularizing the “model of the Chinese development path”, its distribution, and also as an instrument of soft power.

Keywords: Think tanks, China, global ranking, development strategy, experts, analytical market, research centers.

References

1. 2017 Report on Chinese Think Tanks -Influence Rankings and Policy Suggestions. March 2018 [Electronic resource]. Available at: http://pjzgzk.org.cn/upload/file/20181024/20181024154437_137.pdf. (Accessed: 23.09.2019 ж.)
2. James G. McGann. 2018 Global Go To Think Tank Index Report [Electronic resource]. Available at: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1017&context=think_tanks. (Accessed: 23.09.2019 ж.)
3. Komissina I.N. Nauchnyye i analiticheskiye tsentry Kitaya [Scientific and think tanks of China] (RISI, Moscow, 2012).
4. X. Zhu., L.Xue. Think tanks in transitional China //Public Administration and Development, 27, 456 (2007).
5. James G. McGann. Think tanks and civil society in mainland China, Hong Kong, and Taiwan [Electronic resource]. Available at: <http://www.hks.harvard.edu/hauser/downloads/McGann%20Paper.pdf>. (Accessed: 23.09.2019 ж.)
6. The Rise of China’s New Soft Power [Electronic resource]. Available at: <https://thediplomat.com/2015/06/the-rise-of-chinas-new-soft-power/> (Accessed: 23.09.2019 ж.)
7. Komissina I.N. Novye “mozgovye tsentry” s kitaiskoi spetsifikoi: problemy i perspektivy razvitiia [New “think tanks” with Chinese characteristics: problems and development prospects] Problemy nacional'noj strategii [Problemy natsionalnoi strategii], 6 (45), 72-80 (2017). [in Russian]
8. Zhu X. The Influence of Think Tanks in the Chinese Policy Process: Different Ways and Mechanisms // Asian Survey. - March/April. - 2 (49) 338 (2009).
9. 2016 Report on Chinese Think Tanks —Influence Rankings and Policy Suggestions/ [Electronic resource]. Available at: http://www.pjzgzk.org.cn/upload/file/20170628/20170628011519_525.pdf (Accessed: 23.09.2019 ж.).
10. Think Tanks in China: Growing Influence and Political Limitations [Electronic resource]. Available at: http://www.brookings.edu/events/2008/1023_think_tanks.aspx (Accessed: 23.09.2019 ж.)

Авторлар туралы мәлімет:

Жолдыбалина А.С. - Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының Әлеуметтік-саяси зерттеулер бөлімінің басшысы, «Саясаттану» мамандығы бойынша философия докторы (Ph.D.), Бейбітшілік көш., 4, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Нұргалиева М.М. - Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты директорының орынбасары, саяси ғылымдарының кандидаты, Бейбітшілік көш., 4, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Назарбетова Ә.Қ. - Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының Халықаралық зерттеулер бөлімінің басшысы, «Саясаттану» мамандығы бойынша философия докторы (Ph.D.), Бейбітшілік көш., 4, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Zholdybalina A.S. - Head of the Department of Social and Political Studies of the Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, Dr. Ph.D. specialty “Political science”, st. Beibitshilik, 4, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Nurgaliyeva M.M. - Deputy Director of the Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, candidate of political sciences, Beibitshilik str., 4, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Nazarbetova A.K. - Head of the Department of International Studies of the Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, Dr. Ph.D. specialty “Political science”, Beibitshilik str., 4, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 16.41

Б.Н. Жұбатова¹, Қ.Қ. Аубакирова²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда,
Қазақстан

(E-mail: ¹bjubatova@gmail.com; ²a_kunduz87k@mail.ru)

Түркі-араб тілдік байланыстары: ортағасырлық лексикографиялық дереккөздердегі түркизмдер¹

Аңдатпа. Мақалада ортағасырлық араб және түркі-қыпшақ тілдеріндегі жазба ескерткіштер негізінде мәмлүктер билігі тұсындағы (XIII-XV ғғ.) түркі-араб мәдени және тілдік байланыстары қарастырылған. Сонымен қатар этнолингвистикалық дереккөз ретінде мәмлүк-қыпшақ тілінде жазылған жазба ескерткіштерге талдау жасалу арқылы араб тіліне енген түркизмдер анықталған. Бірнеше ғасырға созылған түркі-араб тарихи-мәдени байланыстарының нәтижесінде түркі тілінің араб тіліне ықпалы арта түсті. Мәмлүктер дәуірінде мәмлүк-қыпшақтары мен жергілікті халықтардың, сонымен бірге Алтын Орда мен Мысыр арасындағы жан-жақты қарым-қатынас түркі және араб тілдерінде, сонымен қатар екі тілдің диалектілерінде де кірме сөздердің пайда болуына әкелді. Мәмлүктер билігі кезінде жазылған шығармалардан бастап кездесетін араб тіліндегі түркі сөздері тек тарихи терминдер қатарын толықтырып қана қоймай, араб елдерінің диалектілерінде, ауызекі сөйлеу тілінде әлі күнге дейін қолданысқа ие. Бұл жергілікті халықтың рухани өміріндегі түркі тілі мен Дала мәдениетінің ізін көрсетеді.

Түйін сөздер: мәмлүктер, мәмлүк-қыпшақ тілі, кірме сөздер, араб тіліндегі түркизмдер, жазба ескерткіштер, грамматикалық еңбектер, сөздіктер.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-72-79>

Түркі-араб тілдік байланысының тарихи бастауларын араб зерттеушілері Осман империясының үстемдік құрған кезеңімен, яғни XVI-XIX ғасырлармен байланыстырады. Алайда Таяу Шығыста үстемдік құрған Осман империясынан бұрын өмір сүрген мәмлүктер билігі тұсында да түркі мәдениеті мен тілінің ықпалы орын алғанын сол кезеңдегі түркі сөздіктерінің жазылуы, әдебиеттің озық үлгілерінің түркі тіліне аударылуы сияқты мәдени үдерістер орын алғаны мәлім. Мәмлүктер кресттағушылардың Таяу Шығысқа бет алуына тосқауыл қойып, моңғол-татар шапқыншылығынан Бағдаттан кейін Мысыр мен Шамды жаулап алуына тойтарыс беріп, тоқтатты. Шам мен Мысырда мәмлүктер құрған мемлекет шамамен 250 жыл өмір сүргені тарихтан белгілі. XIII-XIV ғасырлардағы Шығыстағы ортағасырлық мемлекеттер арасында әлемдік сауда жолдарының тоғысында орналасқан Мысыр ерекше орын алды. Бұл мемлекеттің гүлденуі мәмлүктер билік құрған кезеңге тура келеді. Дәл осы кезеңде Мысыр араб-мұсылман әлеміндегі дін мен мәдениеттің орталығына айналды [1].

XIII-XIV ғғ. мәмлүктер ислам әлемі тарихындағы жаңа кезеңді ашты. Олар XIII-XV ғғ. халықаралық сахнада жетекші рөл атқарған дербес араб-мұсылман империясын құрды. Империядағы этникалық және конфессионалдық, тілдік жағдаяттар мәмлүктер тұсында түбегейлі өзгерді. Мәмлүктер билігі кезіндегі полиэтникалық Мысыр мәдениетінде түркі қабаты болғанын жазба деректер растайды. Осындай көпұлтты, көптілді қоғамда қыпшақ тілінің билеуші топтың - элитаның тілі мәртебесіне ие болғанын тарихшылар растайды

1 Ұсынылып отырған мақала ҚР БҒМ Ғылым комитетінің қаржыландыруымен орындалып жатқан АР05135424 «Мысыр мәдениетіндегі түркі-қыпшақтық қабат» ғылыми жобасы аясында орындалып, жарық көрде.

[2]. Бірнеше ғасырға созылған түркі-араб тарихи-мәдени байланыстарының нәтижесінде түркі тілінің араб тіліне ықпалы арта түсті. Мәмлүктер дәуірінде мәмлүк-қыпшақтары мен жергілікті халықтардың, сонымен бірге Алтын Орда мен Мысыр арасындағы жан-жақты қарым-қатынас түркі және араб тілдерінде, сонымен қатар екі тілдің диалектілерінде де кірме сөздердің пайда болуына әкелді. Бұл тілдік байланыс тілші ғалымдар назарынан тыс қалған жоқ. Әдеби араб тілі мен араб тілінің диалектілеріндегі (алжирлік, ирактық, ливандық, сириялық және мысырлық) түркі тілінен енген кірме элементтері араб ғалымдары тарапынан зерттеліп келеді. Мысалы, Мұхаммед бен Женеб өзінің «Араб тілінің алжирлік диалектісінде сақталған түркизмдер мен түркі тілі арқылы енген парсы сөздері» атты докторлық жұмысы қазіргі араб тілінің алжирлік диалектісіндегі түркизмдер мен түркі тілі арқылы енген парсы кірме элементтері сөз болады. Зерттеу жұмысының нәтижесі көрсеткендей, алжир диалектісінде кездесетін түркизмдердің саны 615-ке жетеді екен. Бұл сөздердің арасында түркі халықтарының ғана мәдениетіне тән ұғымдар мен атаулар кездеседі. Осындай зерттеу жұмыстарының қатарына Абдулкарим Абушуеребтің араб тілінің ливиялық диалектісіндегі түркі (зерттеуші оларды осман сөздері деп атайды) сөздері, Исмаил бен Алидің араб тілінің йемендік диалектісіндегі түркі сөздері, Т. Халасы Куннің араб тілінің сириялық диалектісіндегі осман тілінің лексикасы, Али Махфуздың араб тілінің ирактық диалектісіндегі, Ахмед Фуадтың мысыр диалектісіндегі, Ерик Прокоштың судан мен оман араб диалектісіндегі, Ерхан Түркіменнің ливиялық араб диалектісіндегі түркі элементтері жайлы зерттеу жұмыстарын атауға болады. Түрік ғалымы Б. Айташ жоғарыда аталған еңбектерде көрсетілген араб тіліндегі түркизмдерге талдау жасай отырып, араб тіліндегі түркі сөздерінің тізімін сөздік ретінде жариялаған. Аталған сөздікте араб диалектілерінде сақталған 941 түркі сөзі қамтылған. Бұл сөздердің қатарына 179 кәсіп атауы, 75 тағам атауы, 45 әскери термин, 24 антропоним, 40 топоним, 89 қару-жарақ атауы, 52 киім-кешек атауы, 8 туыстық атау, 13 жан-жануарлар атауы, 15 етістік, 97 сын есім жататындығы анықталды. Қалған 304 сөз түрлі тақырыптағы есім сөздер болып табылады. Ғалым осы жинақталған сөздерге кешенді талдау жасай отырып, түркі-араб тілдік қарым-қатынастарының нәтижесінде түркі тілінің араб тіліне ықпалын анықтап, араб тілінің түрлі диалектілік топтарында бірқатар түркизмдер сақталып қалған деп тұжырымдайды [3]. Ерик Прокоштың «Араб тілінің судандық және омандық диалектісіндегі түркизмдер» атты зерттеуінде түркі-араб байланыстары туралы қызықты мәліметтер беріліп, араб тілінің осы диалектісінде сақталған түркі сөздерінің саны 259 деп көрсетілген [4].

Йусуф Гедика өзінің «Шетел тілдеріндегі түркизмдер» атты еңбегінде әртүрлі тілдердегі түрікше сөздерді зерттей келе, түркі-араб тарихи-мәдени, саяси қарым-қатынастарының нәтижесінде араб тілінде бірқатар түркизмдер сақталып қалғандығын айтады [5]. Ахмет Атеш өзінің «Араб жазу тіліндегі түркі сөздеріне қатысты зерттеу» атты еңбегінде әдеби араб тілінде сақталған түркі тілінен енген сөздердің санын 539 деп көрсетсе, Хусейн Али Махфуз Бағдад араб диалектісінде 500 сөз сақталғандығын айтады [6]. Е.Е. Уининнің еңбегінде сириялық араб диалектісінде сақталған түркизмдердің фонетикалық, морфологиялық және семантикалық ерекшеліктері туралы айта отырып, түркизмдердің араб тіліне енуін осман тілімен байланыстырады [7, 26 б.].

Қазақ тіл білімінде қазақ тіліндегі араб-парсы кірме сөздерін зерттеумен айналысқан Л.З. Рүстемов түркі тілдес халықтар тілінің араб тіліне тигізген әсері туралы «Араб тілінің кезінде Шығыс халықтары тіліне тигізген әсері мол болғаны рас. Алайда бұл тілдік құбылысты сыңаржақты процесс ретінде түсінуге болмайды. Түркі тілдес халықтардың тілі де (соның ішінде қазақ тілі де) өз кезегінде араб және парсы әдеби тілдеріне едәуір ықпал еткені тарихи деректерден жақсы мәлім» -деп, түркі тілінің де араб тіліне ықпалы болғанын көрсетеді [8, 9 б.].

Ұ.Т. Алжанбаеваның «Араб тіліндегі түркизмдер» деп аталатын ғылыми еңбегінің соңында қосымша ретінде берілген араб тіліндегі түркизмдердің тізімінде 230 сөз

көрсетілген. Автор зерттеу барысында түркі сөздеріне семантикалық талдау жасай отырып, «лексикалық элементтер араб тіліне ауысқанда негізінен өзінің алғашқы мағыналарын сақтап қалады, әйтсе де бірқатар жағдайларда, тілдің даму процесінде түркі сөздері ұлғаяды, тарылады немесе мүлдем басқа мағынаға ие болады» деген тұжырымға келеді. Араб тіліне шеттен ауысқан лексикалық элементтердің ішінде түркі сөздері көрнекті орын алады. Түркі сөздерінің араб тіліне ауысуы талай-талай ғасырларға созылған күрделі процесс болды. Э. Наджиптің айтуы бойынша, бұл процесс арабтар мен түркі тайпаларының тікелей араласа бастаған 636 жылдардан басталады. Билік құрудың ауыспалы кезеңдеріне (алдымен арабтардың түркі халқына үстемдігі, кейіннен қыпшақ мәмлүктерінің, олардан соң осман түріктерінің араб халқын билеуі) орай сөз ауысулары болып жатты. Бұл құбылыс VII ғасырдан XX ғасырға дейін созылды [9]. Осылайша, бірнеше ғасырға созылған түркі-араб мәдени-тілдік байланыстарының нәтижесінде түркі тілінің элементтері араб тіліне енген. Мәмлүктер билігі кезіндегі қыпшақ тілінің сарай тілі, османдықтар билігі кезінде түрік тілінің ресми тіл дәрежесіне дейін көтерілуінің нәтижесінде араб тіліне, әсіресе, оның жергілікті диалектілеріне түркі тілінің лексикасы күшті ықпал етті. Жалпы араб тіліндегі түркі сөздерін екі топқа бөліп қарастыруға болады: шығу төркіні бойынша таза түркі тілінен енген сөздер; басқа тілдің сөздеріне түркі тілінің элементтері жалғану арқылы жасалған сөздер. Бірінші топтағы сөздерге әртүрлі тақырыптық топқа жататын өмірдің түрлі салаларындағы түркі сөздері жатады. Ондай сөздердің қатарына тұтыну заттары, тағам аттары, кәсіптік құрал атаулары, металл атаулары, жер-су, елді-мекен атаулары, адам есімдері, туыстық атауларды білдіретін сөздер, әскери сөздер, дене мүшелері атаулары жатады. Екінші топтағы сөздерге көбіне араб, парсы тіліндегі сөздерге түркі тілінің *-шы, -ші, -лық, -лік, -лы, -лі, -сыз, -сіз* жұрнақтарының жалғануы арқылы жасалған сөздер жатады. Мысалы, *балтажы, түтінжі, бустанжы, дінсіз, митрахжы* және т.б.

Қоғамда орын алған түрлі жағдайларға байланысты араб лексикасының бастапқы мағынасының өзгеріске ұшырау үдерісі туралы В.М. Белкин былай дейді: «Араб-түркі контаминациясы араб сөздерінің түркілік қолданыс арқылы тілге қайта келу құбылысынан көрінеді. Түркі боданынан босағаннан кейінгі кезеңде араб елдерінде әкімшілік, заңдық, әскери терминологияда түркі тілінің әсерімен бастапқы мағынасы өзгерген сөздер қолданылады» [10, 109 б.]. Осылайша, мәмлүктер билігі кезінде араб тіліндегі кейбір сөздер түркі тілінің әсерінен қосымша жаңа мағынаға ие болған. Түркі-қыпшақ тілінің араб тіліне әсері ретінде кейбір парсы сөздерінің түркі-қыпшақ тілі арқылы араб тіліне ену құбылысын айтуға болады. Бұл құбылыс мәмлүк-қыпшақ тілінде жазылған жазба ескерткіштерден де анық байқалады. Мәмлүктер дәуірінен жеткен жазба ескерткіштерде кейбір парсы сөздері түркі-қыпшақ сөздерімен қатар беріледі. Кейбір жазба ескерткіштерде сөздердің қай тілден енгендігі жайлы ақпарат берілсе, кейбір ескерткіштерде түркі-қыпшақ сөздерімен парсы сөздері аралас беріледі.

Араб және түркі тілдері арасындағы байланыстардың бірнеше ғасырлық тарихы бар екені анық. *Бірақ осы кезге дейінгі түркі-араб тілдік байланыстарына қатысты зерттеулердің көпшілігінде, әсіресе, араб және түрік ғалымдарының еңбектерінде түркі халықтарының Араб Шығысына әсері Осман империясындағы түркілер билігімен байланыстырылады.* Мысалы, мысырлық ғалымдар Хасан Халақ пен Аббас Сыйбақтың 1999 жылы Мысырда жарық көрген «Аййубилер, мәмлүктер мен османдықтар кезіндегі терминдер сөздігі» (АМОКТС) деп аталатын лексикографиялық еңбегінде түрлі тарихи кезеңдердегі – аййубилер, мәмлүктер мен осман түріктері билігі тұсында – қолданыста болған араб тіліндегі әкімшілік, әскери, саяси, экономикалық, әлеуметтік және тұрмыстық терминдер берілген. Бұл сөздіктің ерекшелігі сонда, автор кірме сөздердің қай тілден енгендігін арнайы белгімен көрсетіп, бұл сөздің қай дәуірде қолданыста болғаны туралы да мәлімет беріп отырған. Сөздіктегі 671 сөздің тұсына «түркі тілінен енген» деп белгі қойылған. Олардың ішінде басқа тілдегі сөздерге түркі тілдерінің элементтері, жұрнақ-

жалғаулары жалғану арқылы жасалған сөздер де кездеседі. Аталған сөздіктегі түркі тілінен енген сөздердің көпшілігі осман түріктерінің билігі кезінде қолданыста болды деп көрсетілген. Алайда бұл сөздер одан да бұрын, мәмлүктер билігі тұсынан бастап-ақ қолданыста болғанын анықтау мүмкіндігі туды. Бұл мүмкіндікті Мысырдағы мәмлүктер билігі тұсында жазылған сөздіктер мен грамматикалық еңбектер ұсынады. Бұл еңбектерді зерттеу арқылы алынған тілдік материалдар осыны растайды. Бұл жәдігерлердің авторлары өздері берген сөздердің қарапайым, күнделікті қолданыстағы бірліктер екенін ескерткен. Сондай-ақ олардың көбірек қолданылатынын, фонетикалық ерекшеліктерін де көрсетіп отыруға тырысқан. Осы арқылы ортағасырлық ескерткіштердегі түркі сөздерінің автор өмір сүріп отырған қоғамда үлкен қолданыста болғанын аңғару қиын емес. Мысалы, «Әл-Қауанин әл-куллия лидабт әл-луғати әт-туркийя» (XIII ғ.) ескерткішінің авторы (Аты жөні белгісіз) қолжазбаның сөздік бөлімінде былай деген:

ام نم درون لف هرافيت ساو هب قطاح ال رذعت ام لص فل اذه و ناي عال اءسا ي ف سماخل لص فل
 مداري ربت ي

«Бесінші бөлім – атау сөздер. Бұл бөлімге жататын сөздерді толық қамту оңай емес. Сондықтан да, олардан барынша оңайларын келтіретін боламыз» [11, 65 б.].

Осы ескерткіштің авторы күнделікті қолданыста жүрген барынша оңай сөздерді көрсетуге тырысқан. «Әл-Қауанин» еңбегінің сөздік бөлімінде келтірілген сөздерді жоғарыда аталған АМОКТС-нен де табуға болады. АМОКТС-де берілген 671 түркізмге талдау жасау барысында 329 сөздің тұсына османдықтар дәуірі, 55 сөздің тұсына мәмлүктер дәуірінде қолданыста болғандығы туралы белгі қойылғанын анықтадық. Ал қалған сөздер аййубилер дәуірінде қолданылған немесе барлық дәуірге ортақ түркі сөздері болып табылады. Дегенмен терминдер сөздігінде жинақталған түркі тілінен енген сөздерді Әл-Қауанин – «Әл-Қауанин әл-куллия лидабт әл-луғати әт-туркийя» («Әл-Қауанин»), «Китаб әд-дуррат әл-мудийа фи әл-луғат әт-туркийя ала әт-тамам уә әл-камал» (Әд-Дурра), «Китаб маджмуа тәржүмән турки уә ажами уә муғули уә фарси» («Тәржүман») ескерткіштерінде келтірілген сөздермен салыстыру арқылы біз Осман дәуіріне жатқызылған көптеген сөздердің одан да бұрын, яғни мәмлүктер кезеңінен бастап-ақ қолданыста болғандығын анықтадық. Сондықтан түркі элементтерінің араб тіліне ену хронологиясын тек османдықтар билік еткен кезеңмен шектеп қоюға болмайды. Сөзіміз дәлелді болу үшін османдықтар тұсында енген деп танылып келген бірқатар сөздерді ортағасырлық мәмлүк-қыпшақ тілінде жазылған ескерткіштердегі лексикалық бірліктермен салыстыра ұсынамыз:

Араб тіліндегі түркізмдер	Мәмлүк-қыпшақ тіліндегі сөздіктерде	Қазіргі қазақ тілінде
اغ [ağa] البر [arsılan] مطروا [orta başı]	«Әл-Қауанин», 53б «Әл-Қауанин», 69б «Әл-Қауанин», 68а	Аға Арыстан әскер басы
ي ج ل ي [elši]	«Тәржүман», 3а;	Елші
ي ح ط ل اب [baltaşı] ق امش اب [başmaq] ي اب [bay] ك ي ب ، ك ب [bek] ش ات ك ب [bektaş] ن و ت و ث [tütün] ي ج ه و د [düyeşi] ن ا ع و د [duğan] ر ف ن س [sunqar]	«Әд-Дурра», 11а «Әл-Қауанин», 71б «Әл-Қауанин», 71б «Әл-Қауанин», 31а «Тәржүман», 31а «Тәржүман», 32а «Әд-Дурра», 2 б «Әл-Қауанин», 69б «Тәржүман», 31а «Әд-Дурра», 30 а	Балташы Бацмақ Бай Бек Бектас Түтін түйеши Сұңқар Сұңқар

ةكس، يكنوس [süñgi]	«Әл-Қауанин», 716	Сүңгі
لوق لوص [sol qul] وباق [qaru]	«Әл-Қауанин», «Әл-Қауанин», 66б;	сол құл Есік
ك ارق [qara köz]	«Әд-Дурра», 10б «Әл-Қауанин», 68а;	Қаракөз
قاچو [ošaḡ] قاري [yaḡaḡ] كوي [yük]	«Тәржүман», 30а «Әл-Қауанин», 71б «Тәржүман», 40б «Әл-Қауанин», 48а	Ошақ Жарақ Жүк

Келтірілген түркі сөздерінің Мысырда мәмлүк-қыпшақ тілінде жазылған сөздіктерде кездесуі олардың Мәмлүк сұлтандығының тұсынан бастап (XIIIғ.) қолданыста болғанын көрсетеді. АМОКТС авторы тек 55 сөзді мәмлүктер кезеңімен байланыстырады, алайда біздің зерттеуіміз олардың санының әлдеқайда көп екенін, яғни 173 сөзді құрайтынын анықтады.

Біздің назарымызды аударған тағы да бір сөздік – мысырлық ғалым Мұхаммед Ахмад Даһма құрастырған «Мәмлүктер дәуіріндегі тарихи атаулар сөздігі» (سيخيرات لاطفال آل مجع) «يكنولممل رصعلا يف [mu‘ğamu-l-’alfāzi-t-tārīḥiijati fi-l-’aṣri-l-mamlūki]» натты терминдер сөздігі (1990) [12]. Автор бұл сөздікте мәмлүктер дәуірінде қолданылған тарихи сөздер мен олардың түсіндірмесін береді. Мұнда мәмлүктер билігі кезінде өмір сүрген тарихшы-жылнамашылардың еңбектерінде жиі қолданылған 891 сөз көрсетілген. Бұл еңбектің құндылығы сонда, автордың өзі атап кеткендей, сөздік ортағасырлық авторлардың XIII-XVI ғасырларға жататын араб тіліндегі 61 еңбегіне деректанулық зерттеу жүргізу арқылы жасалған. Солардың ішінде Сұлтан әз-Заһир Бейбарыстың жеке хатшысы болған Мұхиддин Ибн Абд әз-Заһирдің (1223-1292) сұлтан Бейбарысқа арнап жазған «Айқын патшаның өміріндегі гүлденген бақша» (رہاظلا كل امل ا قريسي يف رهاظلا ضرورلا [ar-rauḡdu-z-zāhiri fi sīrati-l-mālik]) және 1279-1290 жылдар аралығын қамтитын сұлтан Қалауынның өмір жолы жазылған «Жеңімпаз патша өміріндегі күндер мен ғасырлар туралы аса құрметпен баяндау» (روصنملا كل امل ا قريسي يف روصعلا و ماي آل فيرشت) [tašrīfu-l-’aḥḥāmi ḡa-l-’uṣūri fi sīrati-l-māliki-l-manṣūr]), Бейбарыс әд-Дауадар әл-Мансуридің (1325 ж.к.б.) «Хиджра жылнамасындағы қаймақты ой» (زبدن) [zubdatu-l-fikrati fi tāriḥi-l-ḥiḡra]) атты 11 томды құрайтын шығармасы мен оның қысқартылған «Таңдамалы хабарлар» (رابخ آل رصتخم) [muḥtaṣaru-l-’aḥbār]), әл-Қалқашандидің (1355-1418) «Шығармашылықты жасаудағы соқырдың таңы» (حبص يشع آل اشن إل اعانص يف) [ṣubḡu-l-’a-’šā fi ṣinā’ati-l-’inšā’]), әл-Мақризидің (1365-1442) «Мемлекет пен патшаларды танудың жолдары кітабы» (باتك) [kitābu-s-sulūki li-ma’rifati duḡali-l-mamlūk]), Әл-Айнидің (1361-1451) «Маржан моншақ» (نامزل له اخيرات يف نامزل ا دقع) [‘aqdu-z-zamāni-l-ḡumāni fi tāriḥi ’ahl]), Жәмал әд-Дин Абу әл-Мухасин Йусуф Ибн Тағри-Бердінің (1409-1469) «Мысыр мен Каир патшаларындағы айқын жұлдыздар» (ان نوظنلا قراهاقلا او رصم يف كولم) [an-nuḡūmu-z-zāhiratu ḡa-l-qāhiratu mulūk fi miṣr]), Мұхаммад ибн Ахмад Ибн Ийас әл-Ханафидің (1448-1524) «Ғасырлар оқиғаларындағы гүлдердің кереметтері» (عئاقو رومزل اعئادب يف) [fi badā’i-’u-z-zuhūri ḡaḡā’i-i-d-duhūr]) атты еңбектерінде кездесетін тарихи терминдер жинақталған.

Сөздіктегі 119 сөздің тұсында «түркі сөзі» (يكرت ظفل) [lafzun turkii] немесе قملكل (يكرتال [al-kalimatu-t-turkiija]) деген белгі қойылған. Бұл сөздердің барлығы мәмлүктер билігі кезінде қолданыста болған терминдер деп танылған. Зерттеу барысында Ахмад Даһманың мәмлүктер билігі кезіндегі тарихи терминдер сөздігінің жанында «түркі сөзі» деген белгісі бар сөздерге ғана емес, сөздіктегі барлық сөздерге талдау жасай отырып, олардың ішінде тек 112 сөз түркі сөзі немесе түркі элементі бар сөз екендігі анықталды. Қалған 7 сөз түркі тілінде қолданылғанымен парсы немесе өзге тілдерден енген сөздер

болып шықты. Сөздікте тіркелген мәмлүктер билігі тұсында қолданыста болған 112 сөз – әртүрлі тақырыптағы түркі-қыпшақ лексикалық бірліктері. Олардың арасында араб сөзіне түркі жұрнақтарының жалғануы арқылы жасалған жасанды сөздер де кездеседі. Мұндайда тізімдегі түркі сөздерінің түсіндірмесі қатар берілген. Сөздікте көрсетілген сөздердің көпшілігі мәмлүктер билігі кезіне жататын жоғарыда аталған «Әл-Қауанин», «Тәржұман», «Әд-Дурра» сияқты ескерткіштерде кездескен сөздерді қайталайды.

Белгілі бір тарихи кезеңдегі халықтар арасындағы мәдени-тілдік байланыстардың нәтижесінде бір тілден екінші тілге сөз ауысу үдерісі орын алады. Кірме сөздер, бөтен тілдік элементтер кез келген тілдің лексикалық қорында кездеседі. Араб тілінің лексикалық жүйесінде түркі тілінің кірме элементтерінің орын алу себептерінің бірі мәмлүктер кезіндегі түркі-араб мәдени-тілдік байланыстарының нәтижесі деп айта аламыз.

Үш ғасырға созылған түркі-араб мәдени және тілдік байланыстарының нәтижесінде қазіргі замандағы «МДТАС», «АМОКТС» сөздіктерінде 671 түркі сөзі жинақталған. Олардың арасында Османдықтар дәуірімен байланысты 192 түркизм мәмлүктер билігі кезінен бастап қолданыста болып, араб тілінің терминдер жүйесінен орын алған. Бір тілден екінші тілге өте сирек ауысатын тілдік категориялардың, сан есімдер мен етістіктердің араб тілінің диалектілеріндегі фразеологизмдердің құрамында көрініс табуы түркі-араб тілдік байланыстарының тереңдігін дәлелдейді.

Ежелгі заманнан бастау алған түркі халықтары мен арабтар арасындағы өзара байланыстар біздің заманымызға дейін сақталған жазба ескерткіштермен қатар халықтардың әдеби және ауызекі сөйлеу тілдерінен көрініс табады. Жазба ескерткіштер арқылы ғана түркі-араб халықтарының лексика-семантикалық, тарихи-мәдени байланыстарына сипаттама жасап, нақты әрі сенімді дәйектер келтіруге болады. Түркі сөздерінің араб тіліне енуіне халықтар арасындағы ұзақ ғасырлар бойғы мәдени-тілдік байланыстар ықпал еткен. Араб тіліндегі алғашқы түркизмдер мәмлүктер билігі кезінде дүниеге келген шығармаларда кеңінен кездеседі. Бұл ең әуелі арабтар мен түркі халықтарының арасындағы, нақтырақ айтсақ, Мысыр Мәмлүк мемлекеті мен Дешті Қыпшақ арасындағы саяси-дипломатиялық, экономикалық қатынастың дамуымен тікелей байланысты. Дәл осы уақытта араб елдері, әсіресе, Мысыр Мәмлүк мемлекеті түркі-қыпшақ тілінде сөйлейтін Дешті Қыпшақ халқымен тығыз байланыста болып, алғашқы аудармашылар мен қыпшақ тілінің мамандары пайда бола бастады. Осы кезде араб тіліне енген түркі кірме сөздері әлі күнге дейін қазіргі араб тілінің диалектілерінде қолданыста жүр, тіпті араб тілінің терминологиялық жүйесінен нықтап орын алған. Мұны қазіргі замандағы араб тілінің терминологиялық сөздіктерінде келтірілген тілдік материалдардан байқауға болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Mamlük. Islamic dynasty [Electronic resource]. - URL: <https://www.britannica.com/topic/Mamluk> (қаралған күні: 3.10.2019)
- 2 Батыршаұлы Б. Мысыр мамлүк мемлекетінің Дешті-Қыпшақпен байланыстары. XIII-XV ғасырлар. – Алматы: Экономика, 2005. – 652 б.
- 3 Bedrettin Aytaç. Arab lehçelerinde Türkçe kelimeler // TDAV y. – İstanbul, 1994. – 159 s.
- 4 Erich Prokosch. Osmanisches wortgut in Sudan-arabischen. Klaus Schwarz verlag. – Berlin, 1983. – 75 s.
- 5 Gedikli Y. Türkçenin yabancı dillerdeki on binlerce kelimesi [Электронды ресурс]. - URL: http://www.ufukotesi.com/yazdūr.asp?yazi_no=20040223. (қаралған күні: 3.10.2019)
- 6 Ahmet Ateş. Arabça yazi dilinde türkçe kelimeler üzerine bir denem // Türk kültürü araştırmaları. – 1965. – № 1-2. – S. 5-25.
- 7 Уининн Е.Е. Турецкие заимствования в языках восточно-средиземноморского ареала (языковые контакты на территории Османской империи): автореф. ... канд. филол. наук. – М., 2008. – 26 с.
- 8 Рүстемов Л.З. Қазіргі қазақ тіліндегі араб-парсы кірме сөздері. - Алматы: Ғылым, 1982, - 160 б.

9 Алжанбаева Ұ.Т. Араб тіліндегі түркізмдер (қазақ лексикасы бойынша). – Алматы: Қазақ университеті, 2001. – 145 б.

10 Белкин В.М. Арабская лексикология. – М.: Наука, 1975. – 200 с.

11 *ص 85. 1559 مقرلا. ةيناميلوسلا ةبتكلملا: لوبنطسا. ةيكرتلا ةغللا طبضل ةيلكلا نيناولا*

12 *ص. 472. 1996. ةلاسارلا تسسؤم: توريب. ةيخيراتلا باقلال او تاحلطصملا مرجع. بيطلخال ميركلا دب ع يفتصم*

Б.Н. Джубатова¹, К.К. Аубакирова²

¹Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Кызылординский государственный университет им. Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан

Тюркско-арабские языковые контакты: тюркизмы в средневековых лексикографических источниках

Аннотация. В данной статье рассматриваются тюркско-арабские культурно-языковые контакты при мамлюкской власти в Египте (XIII-XV вв.) на основе средневековых арабских и тюркско-кыпчакских письменных памятников. В качестве этнолингвистического источника путем анализа письменных памятников на мамлюкско-кыпчакском языке были определены тюркизмы в арабском языке. Влияние тюркского языка на арабский язык возросло в результате многовековых тюркско-арабских исторических и культурных связей. В эпоху мамлюков разносторонние отношения между мамлюками-кыпчаками и местными народами, а также Золотой Ордой и Египтом, привели к появлению заимствованных слов в тюркском и арабском языках, а также в диалектах двух языков. Тюркские слова в арабском языке, которые встречаются в источниках, написанных при мамлюкской власти, не только дополняют ряд исторических терминов, но и до сих пор используются в диалектах и разговорной речи арабских стран, являясь доказательством влияния тюркского языка и степной культуры на духовную жизнь местного населения - египтян.

Ключевые слова: мамлюки, мамлюко-кыпчакский язык, заимствованные слова, тюркизмы в арабском языке, письменные памятники, грамматические труды, словари.

B.N. Jubatova¹, K.K. Aubakirova²

¹ Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

² Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan

Turkic-arabic language contacts: turkisms in the medieval lexicographical sources

Abstract. This article discusses the Turkic-Arabic cultural and linguistic contacts under the Mamluk power (XIII-XV centuries) on the basis of medieval Arabic and Turkic-Kipchak written monuments. And also, as an ethnolinguistic source through the analysis of written monuments in the Mamluk-Kipchak language were identified turkisms in Arabic. The influence of the Turkic language on the Arabic language has increased as a result of centuries-old Turkic-Arabic historical and cultural ties. In the era of the Mamluks, diverse relations between the Mamluks-Kipchaks and local peoples, as well as the Golden Horde and Egypt led to the emergence of borrowed words in the Turkic and Arabic languages, as well as in the dialects of the two languages. Turkic words in Arabic, which are found in sources written under the Mamluk government, not only complement a number of historical terms, but are still used in dialects and in the spoken language of Arabic countries. This shows the trace of the Turkic language and steppe culture in the spiritual life of the local people.

Keywords: the Mamluks, Mamluk-Qypchaq language, borrowed words, turkisms in the Arabic language, written monuments, grammar works, dictionaries.

References

1. Mamlük. Islamic dynasty [Electronic resource]. Available at: <https://www.britannica.com/topic/Mamluk> (Accessed: 23.09.2019 ж.)
2. Batyrshaulы B. Mysyr mamluk memleketinin Deshti-Qypshaqpen bailanystary. XIII-XV gasyrlar [Relations of the Egyptian Mameluke State with Desht-i-Kipchak. XIII-XV centuries] (Ekonomika, Almaty, 2005, 652 p.).
3. Bedrettin Aytach. Arab lehchelerinde Türkche kelimeler, TDAV y. (İstanbul, 1994, 159 p.).
4. Erich Prokosch. Osmanisches wortgut in Sudan-arabischen. Klaus Schwarz verlag (Berlin, 1983, 75 p.).
5. Gedikli Y. Türkçenin yabancı dillerdeki on binlerce kelimesi. [Electronic resource]. Available at: http://www.ufukotesi.com/yazdür.asp?yazi_no=20040223 (Accessed: 23.09.2019 ж.)
6. Ahmet Atesh. Arabcha yazi dilinde türkche kelimeler uzerine bir denemd, Turk kulturu arashtirmalari, 1-2, 5-25 (1965).
7. Yininn E.E. Turetskie zaimstvovaniia v iazykah vostochno-sredizemnomorskogo areala (iazykovye kontakty na territorii Osmanskoi imperii) [Turkish borrowings in the languages of the eastern Mediterranean area (language contacts in the Ottoman Empire)] Abstract of the candidate of philological sciences (Moscow, 2008, 26 p.).
8. Rustemov L.Z. Qazirgi qazaq tilindegi arab-parsy kirme sozderi [Borrowed Arabic-Persian words in the modern Kazakh language](Gylym, Алматы, 1982, 160 p.).
9. Aljanbaeva U.T. Arab tilindegi turkizmdler (qazaq leksikasy boiynsha) [Turkisms in Arabic (in Kazakh vocabulary)] (Qazaq universiteti, Almaty, 2001, 145 p.).
10. Belkin V.M. Arabskaia leksikologiiia [Arabic vocabulary] (Nauka, Moscow, 1975, 200 p.).
11. Al-Qauanin al-kulliya ldabti al-lugati at-turkiya (Al-maktaba As-Suluimaniya, Istanbul, 1559. - 85).
12. Mustafa abd al-karim al-hatib. Mugjam al-mustalahat ua al-alqab at-tarihiya (Muassat ar-risala, Beirut, 1996, 472 p.).

Сведения об авторах:

Жұбатова Б.Н. - филология ғылымдарының докторы, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасының профессоры, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Әл-Фараби даңғ., 71, Алматы, Қазақстан.

Аубакирова Қ.Қ. - шетел тілдері және аударма кафедрасының аға оқытушысы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Әйтеке би көш., 29А, Қызылорда, Қазақстан.

Jubatova B.N. - doctor of Philology, Professor of the Department of the Middle East and South Asia, Al-Farabi Kazakh National University, Al-Farabi ave., 71, Almaty, Kazakhstan.

Aubakirova K.K. – Senior lecturer of the Department of Foreign languages and translation, Korkyt Ata Kyzylorda State University, Aiteke bi str., 29A, Kyzylorda, Kazakhstan.

МРНТИ 11.25

Г.Е. Ибрагимова, А-Г.К. Шаймуратова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилёва, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: dilnura@mail.ru, altgaukhar@mail.ru)

Экономическая разведка (Competitive Intelligence) транснациональных корпораций в глобализирующемся пространстве

Аннотация. В статье рассматривается феномен экономической разведки и условия её реализации в деятельности транснациональных корпораций в эпоху глобализации. Авторы статьи выявляют преимущества использования экономической разведки как фактора конкурентоспособного функционирования международных акторов на мировой арене. Актуальность работы обусловлена влиянием транснациональных корпораций и их разведывательной деятельности на международные процессы, а также значимостью и востребованностью использования аналитического мышления в современных реалиях.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, глобализация, экономическая разведка, конкурентная разведка, промышленный шпионаж, глобальная экономика.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-80-87>

Введение. Транснациональные корпорации являются основополагающим фактором в формировании глобального экономического пространства: они стали прямым механизмом реализации международного движения капитала и поспособствовали формированию межнациональной среды, в которой резонно заняли ключевые позиции. С учётом специфики функционирования транснациональных корпораций, их деятельность направлена на извлечение максимальной экономической выгоды, что в свою очередь делает их зависимыми от конкурентоспособности. Понятие конкурентоспособности стало решающим фактором в определении преимущественно прогрессивных организаций и на сегодняшний день компании пытаются оказать на это стимулирующее воздействие. Но, будучи явлением неоднородным, способы увеличения конкурентоспособности стали достаточно разнообразными. Экономическая разведка стала оптимальной тактикой сбора и анализа информации для транснациональных корпораций. Большинство организаций отдаёт предпочтение именно ей в силу её производительности и легальности. Легальные способы ведения экономической разведки являются важной темой для изучения, так как при исследовании любого направления деятельности транснациональных корпораций исследователю необходимо понимание конкурентной стратегии корпорации и её интеллектуально-аналитического потенциала. Именно экономическая разведка ответственна за выработку успешной конкурентной стратегии корпорации, что делает данный факт невероятно важным для изучения. Данная статья направлена на рассмотрение экономической разведки в деятельности транснациональных корпораций, выявление её позиции в современном глобализирующемся пространстве.

Целью данной статьи является раскрытие понятия экономической разведки, выявление актуальности и проблематики её использования транснациональными корпорациями, а также влияния на это процессов глобализации. Для достижения вышеобозначенной цели авторами поставлены следующие **задачи**:

1. Раскрытие дефиниции экономической разведки;
2. Выявление роли экономической разведки в функционировании транснациональных корпораций;
3. Сопоставительный анализ легального и нелегального способов ведения разведывательной деятельности;
4. Выявление преимуществ и результативности ведения экономической разведки в

современном глобализирующемся пространстве;

5. Определение влияния глобализационных процессов на экономическую разведывательную деятельность транснациональных корпораций.

В качестве фундаментальных методов исследования применялись методы ситуационного анализа: наблюдение, изучение и сравнение. В качестве основных методов были выбраны исторический и логический методы научного познания. Перечисленные выше методы обусловили проведение всестороннего и результативного анализа рассматриваемой проблемы.

История изучения (обсуждения) вопроса. Транснациональные корпорации, как и процессы глобализации, являются актуальными объектами для изучения. Именно эти вопросы, ввиду их существенного влияния на современные реалии XXI века, стали предметом для дискуссий. Экономическая разведка не получила аналогичного научного интереса и коэффициент её изученности мал. В работах, посвященных транснациональным корпорациям, экономическая разведка рассмотрена частично. Можно сделать вывод, что экономическая разведка является менее популярной темой у современных исследователей. В контексте транснациональных корпораций и глобализирующегося пространства это обусловлено её спецификой, затрагивающей деятельность специализированных разведывательных структур.

В работе М.Ю. Бердиной и Е.К. Торосяна «Рыночные исследования и информационные системы во внешнеэкономической деятельности» [1] экономическая разведка рассмотрена в качестве фактора для повышения конкурентоспособности участников международных рыночных отношений. Но, будучи только составным элементом в работе, полностью посвященной информационным системам, экономическая разведка не представлена в качестве предмета изучения. Автор использует дефиниции понятия для раскрытия темы, не обозначая проблемы. Его работа представляет ценность ввиду наличия статистического материала. Таким образом, при акцентировании внимания именно на экономической разведке, автор может экспонировать её специфику и выявить характерные черты, преимущества и недостатки. Тема достаточно объемна и предоставляет большое поле для изучения, поэтому её необходимо рассматривать не только в качестве системного элемента работы, но и в качестве полноценно существующего самостоятельного явления.

Диссертация Р.К. Титова «Использование инструментов экономической разведки для обеспечения внешнеэкономических интересов транснациональных корпораций» соприкасается с темой экономической разведки в деятельности транснациональных корпораций. Но, будучи кандидатом экономических наук, автор рассматривает тему под призмой международной экономики, акцентируя внимание на рассмотрении экономической разведки в виде маркетингового механизма. Аналогичные работы, отражающие видение исследователя именно в области международных отношений, на настоящий момент отсутствуют. Исследователь-международник, руководствуясь своим терминологическим аппаратом и знаниями, способен раскрыть понятие экономической разведки не в качестве элемента маркетинга, а в качестве международного процесса, имеющего влияние на государства и корпорации. Таким образом, исследования одного и того же явления со стороны специалистов в области экономики и международных отношений - не идентичны.

В англоязычной среде необходимо в первую очередь выделить работу Л. Каханера «Основы конкурентной разведки» [2], которая стала основополагающим трактатом для всех дальнейших исследований в области экономической разведки. Работа является описательной, нет постановки проблемы наряду с необходимостью её решения. В данном труде наиболее полно раскрывается понятие экономической разведки и те преимущества, которые экономическая разведка способна предоставить транснациональным корпорациям, но нет конкретно выявленного конфликта. Автор не сопоставляет конкурентную разведку с её нелегальным аналогом – промышленным шпионажем, и тем самым не отвечает на

закономерный вопрос о том, почему именно нужно ограничиваться легальным способом анализа информации. Аналогичным образом работа М. Мюллер «Глобальная практика конкурентной разведки» [3], ссылки на которую встречаются в большом количестве исследований, направленных на профиль экономической разведки, сделана в призме чисто экономического видения ситуации и носит более описательный характер.

Отечественные авторы не занимаются исследованием разведывательной деятельности транснациональных корпораций, что представляет проблему при выявлении степени изученности. Среди казахстанских авторов можно выделить следующих исследователей, занимающихся вопросами транснациональных корпораций: Музапарову Л., Карина Е., Смирнова С. Перечисленные авторы рассматривают транснациональные корпорации, но не затрагивают экономическую разведку.

Результаты. Экономическая разведка предусматривает законный сбор информации и аналитику материала, использование которого позволяет корпорации повысить конкурентоспособность, уменьшить риски и увеличить потенциальную выгоду в будущем за счёт выстраивания рационального прогноза. На сегодняшний день более 60% транснациональных компаний в мире признают факт использования экономической разведки в своей деятельности [1, 9 стр.]. Важно отметить, что экономическая разведка не нацелена на диверсию по отношению к своим конкурентам в отличие от промышленного шпионажа, который, в противовес легальной экономической разведке, функционирует противозаконно. Промышленный шпионаж является методом ведения недобросовестной конкуренции, поэтому факты его использования не разглашаются на международном уровне и изучение данного явления проблематично ввиду отсутствия конкретных данных. В то же время, в противопоставление вышеупомянутому явлению, экономическую разведку принято считать составным компонентом современной разведывательной деятельности любой транснациональной корпорации, и факт её использования напрямую афиширован. Например, на данный момент более 80 % крупнейших транснациональных корпораций включают экономическую разведку в норму ежедневного функционирования предприятия [1, 9 стр.].

Де-юре конкурентная политика любого субъекта международных отношений должна быть базирована на исключительной добросовестности. Это обусловлено тем, что экономическая разведка базирована на анализе общедоступной информации, не являющейся конфиденциальной. Но де-факто можно поставить под сомнение существование подобной идеалистической системы, в которой единственным параметром ограничения выступает абстрактное понятие честности. К тому же имеется огромное количество примеров, которые это доказывают, в частности, зафиксированный газетой Der Spiegel случай с Агентством национальной безопасности (АНБ), отбившим для американской компании AT&T контракт с правительством Индонезии, изначально предназначавшийся для японской компании NEC Corp [4]. Информация о предполагаемой сделке была строго конфиденциальной и не афишировалась публично, следовательно, АНБ получило её вследствие нелегальной разведывательно-операционной деятельности. На основании всего вышесказанного возникает резонный вопрос: насколько функциональной может быть конкурентная стратегия организации, построенная исключительно на добросовестной экономической разведке? Ведь объективно промышленный шпионаж занял существенный пласт в истории, повлияв на становление не только отдельных крупнейших корпораций, но и целых государств. В качестве примера влияния на государства можно рассмотреть зарождение текстильной отрасли США. Основоположником стал Сэмюэл Слейтер, мигрант из Великобритании, который методом промышленного шпионажа транспортировал технологию по производству ткацких станков. Действия Сэмюэля Слейтера привели к зарождению целой производственной отрасли на территории государства и повлияли на позиции США в мировом экономическом пространстве [5, 659 стр.].

С одной стороны, невозможно полностью отрицать существование оперативно-конспиративных способов добычи информации. Подкуп, шантаж, хищение, незаконные перехваты и наблюдения за людьми – всё это является формами проявления промышленного шпионажа, и, если мыслить с позиции реалистов, он активно проявляет себя на мировой арене [6, 16 стр.]. Но, с другой стороны, транснациональные корпорации уже имеют специфические преимущества и методы, которые позволяют им свободно реализовывать свои интересы без необходимости использования нелегальных средств. Это объясняется тем, что, например, между самими компаниями, вопрос может решиться следующим образом: крупные корпорации прибегают к стратегии поглощения в отношении средних и мелких компаний, если видят в них определенный конкурентоспособный потенциал (например, присоединение к Volkswagen чешской компании Skoda или поглощение Audi испанской компанией Seat); равносильные же друг другу по размеру организации уже заняли ключевые позиции в своих производственных отраслях, в которых и зарождается определенная монополизация [7, 20 стр.].

По отношению к государствам вопрос реализации интересов транснациональных корпораций решается неконфликтно, так как государства сами реализуют условия, выставляемые иностранными инвесторами. Когда государство реализует все интересы транснациональной корпорации, у последней не остаётся необходимости в использовании оперативно-разведывательных средств. Экономическая разведка необходима для рациональной аналитики и прогноза; промышленный шпионаж нужен для сбора секретной информации – но и в том, и в другом процессе буквально пропадает потребность, если конфликт изначально отсутствует. Нет смысла в выстраивании конкурентной стратегии относительно государства, которое изначально готово принимать любые выдвигаемые условия. Причин сложившемуся явлению две: во-первых, принуждающие действия со стороны самих организаций; во-вторых, смиренные действия со стороны государств.

В первом случае ситуация объясняется современными глобализационными процессами и ролью транснациональных корпораций в них. Глобальная экономическая система делает транснациональные корпорации одним из наиболее существенных элементов, предоставляя своим акторам возможность вести свою межнациональную деятельность практически без каких-либо барьеров. Некоторые крупные корпорации буквально в состоянии напрямую диктовать свои условия государствам [8]. Глобальная экономика построена на двух категориях: международной торговле и инновационных технологиях. Предпочтительно по этой причине для многих государств именно транснациональные компании являются фундаментальным структурным элементом и двигателем экономики: во-первых, они дают государству возможность включения в мировое движение капитала; во-вторых, любое базируемое производство даёт рабочие места, что положительно сказывается на уровне занятости населения и его национальной экономике; в-третьих, именно посредством привлечения транснациональных корпораций государство становится включенным в процессы глобализации и автоматически начинает получать исходящую от неё выгоду [9]. Таким образом, глобализация и международные экономические отношения выстраивают определенные требования, реализация которых невозможна без взаимодействия с транснациональными корпорациями, следовательно, у последних появляются некоторые преимущества в ведении своей экономической разведки. Потенциал реализации экономической разведки с объемом информации, которую государства предоставляют на добровольной основе огромен и превалирует над любыми достижениями использования нелегальных средств разведывательной деятельности.

Именно поэтому, на данный момент экономическая разведка транснациональных корпораций имеет высокий коэффициент реализации. Подобное отношение со стороны государств обусловлено желанием привлечения как можно большего количества компаний для реализации потенциальных благ, которые могут поспособствовать прогрессу

национальной экономики. Именно транснациональные корпорации являются необходимым ключом для вхождения в глобальную экономику. Введение целого ряда иностранных компаний на территорию своего государства – это уже, в какой-то степени, противоречие национальным интересам. Но транснационализация является неизбежным требованием глобализации, поэтому государства не в состоянии её оспаривать, требуя сохранения традиционного суверенитета.

Важно отметить, что глобализация по своей специфике является достаточно омонимическим процессом: она представлена абсолютно дифференциально, в зависимости от субъекта. В целом, сведение разных определений приводит к трём ключевым дефинициям: определение глобализации в качестве движения, явления или силы. В зависимости от конкретного способа трактовки глобализации, достаточно легко определить предоставляемые ею преимущества. Если глобализация – это «движение», то она несёт прогресс, способствует усилению государства посредством внедрения новых технологий и модернизации. Определение глобализации как «явления» подразумевает её всеобъемлющий характер и неизбежность для всех международных акторов. Определение глобализации в качестве «силы» наделяет её возможностью подавить государства, неспособные ей что-либо противопоставить. Следовательно, тактика изоляции и абстрагирования от глобализации в конечном итоге не даст положительных результатов. Таким образом, фактически отказаться от сотрудничества с транснациональными корпорациями в современной глобальной системе – значит, стать изолированным, лишенным благ прогресса государством, не включенным в глобализацию и не имеющим возможности для дальнейшего самостоятельного развития (не на уровне государств, уже активно включенных в глобализацию). Следовательно, крупные компании могут позволить себе ограничиться лишь экономической разведкой в качестве наиболее эффективного элемента ведения своей конкурентной стратегии. С учётом разнообразия механизмов воздействия на государства и современного глобализирующегося пространства транснациональные корпорации максимально реализуют весь потенциал экономической разведки.

Исходя из этого, транснациональные корпорации, будучи главными распространителями глобализации, имеют наиболее выгодные позиции для экспансии своего влияния. Следовательно, государствам экономически невыгоден отказ от сотрудничества с ними, какие бы условия не были выставлены. При сложившейся ситуации начинают активно развиваться такие механизмы влияния, как: прямые иностранные инвестиции, аутсорсинг, франчайзинг, научно-технический и кооперативный консалтинг, лицензионные и управленческие соглашения и т.д. [10]. С учётом всего вышесказанного, возникает закономерный вопрос: какие именно задачи выполняет экономическая разведка, в чём её уникальность и отличие от других механизмов влияния? Ответ на данный вопрос был сформулирован Ларри Каханером в работе «Основы конкурентной разведки» - фундаментального трактата в области конкурентной разведки [2]. Совершенно справедливо Каханером были определены следующие сущностные характеристики экономической разведки:

1. Экономическая разведка превращает информацию в преимущественный потенциал. Информация носит фактический характер. Она состоит из конкретных цифр, данных, графиков или статистики. Задача экономической разведки – отфильтровать и проанализировать информацию, придав всем этим фактам смысл и сделав их максимально функциональными для дальнейшего использования в своих интересах. Лидерами на мировой арене в данном направлении выступают США.
2. Экономическая разведка способна предвидеть и прогнозировать события, а также на основе этого вырабатывать возможные пути решения проблемы. Учитывая достаточно высокую динамичность современной глобальной экономики, данный

пункт является достаточно существенным для любой транснациональной корпорации.

3. Экономическая разведка позволяет осуществлять постоянный мониторинг новостной сферы и всех событий, происходящих на международной арене, постоянно поддерживая уровень актуальности информационной базы корпорации.

Заключение. Таким образом, экономическая разведка является важнейшим составляющим элементом любой транснациональной корпорации и способна удовлетворять всем вызовам, выставляемым современным глобализирующимся пространством. В силу своей специфики экономическая разведка предоставляет наиболее оптимальный и выгодный способ выработки конкурентной стратегии, особенно для транснациональных корпораций. На это влияют два критерия: во-первых, экономическая разведка легальна и свободна в использовании, на неё нет ограничений и международных запретов; во-вторых, экономическая разведка функциональна ввиду направленности аналитической деятельности, она способна выявить или предугадать угрозы, а также разработать наиболее оптимальную стратегию ведения политики организации.

Ключевым моментом для современной экономической разведки является то, что реалии глобализации увеличивают её потенциал и возможности. Современное глобальное пространство переживает метаморфозы, в которых именно экономическая разведка проявляет себя наиболее привилегированно. В действительности, глобализация создаёт наиболее благоприятные условия для ведения добросовестной конкурентной борьбы, и на этом фоне коэффициент функциональности экономической разведки существенно растёт. Глобальное информационное пространство располагает огромным количеством потоков информации, которые пополняются различными акторами международных отношений. Промышленный шпионаж становится более труднореализуемым относительно конкурентной разведки, являющейся правомерной и более эффективной. Современный вектор деятельности большинства акторов международных отношений направлен на прозрачность, что делает экономическую разведку наиболее оптимальным и необходимым элементом в функционировании транснациональных корпораций во всём мире.

Список литературы

1. Бердина М.Ю., Торосян Е.К. Рыночные исследования и информационные системы во внешнеэкономической деятельности: учебное пособие. – МЦНИП, 2013. – 100 с.
2. Каханер Л. Основы конкурентной разведки [Электронный ресурс]. – 1996. – URL: https://exinfm.com/training/pdfs/intro_comp_intelligence.pdf (дата обращения: 7.08.2019)
3. Мюллер М-Л. Практика глобальной конкурентной разведки [Электронный ресурс]. – 2007. – URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/e52b/a7140cf17174ef85644b4075818ccbc15336.pdf> (дата обращения: 15.09.2019)
4. Пул П. Эшелон: Американская секретная глобальная сеть наблюдения [Электронный ресурс]. – 1999. – URL: <http://www.ncsic.com/nsapoole.htm> (дата обращения: 14.07.2019)
5. Такер С. Энциклопедия войны 1812 года: политическая, социальная и военная история: учебное пособие. – Калифорния: АБЦ-Клио-ЛТС, 2012. – 1110 с.
6. Делиникайтис Н.А. Формы проявления конкуренции как института // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета – 2010. – №2. – С. 15-18
7. Хусаинов Б.Д. Транснациональные и национальные экономические структуры: сравнительный анализ развития // Казахский экономический вестник – 2012. – №1-2. – С. 2-21
8. Токаева С.К., Журавлёва В.В. Современные тенденции развития транснациональных корпораций // Научные известия – 2016. – №5. – С. 66-71

9. Романов М.И. Транснациональные корпорации в мировой экономике: система неокOLONИализма и экономического империализма // Азимут научных исследований: экономика и управление – 2016. – №4. – Т. 17. – С. 325-328
10. Кондратьев Н.И. Современное развитие новых форм и инструментов глобальной экспансии транснациональных корпораций // Вестник Челябинского государственного университета – 2013. – №30 (321). – С. 84-89

Г.Е. Ибрагимова, А-Г.К. Шаймуратова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жаһандану кеңістігіндегі трансұлттық корпорациялардың экономикалық барлауы

Аңдатпа. Мақалада жаһандану дәуіріндегі экономикалық барлау феномені мен оның трансұлттық корпорациялар қызметтерінде жүзеге асу жағдайлары қарастырылады. Автор әлемдік сахнада халықаралық акторлардың бәсекеге қабілетті қызмет ету факторы ретінде экономикалық барлауды қолданудың басымдықтарын ашып көрсетеді. Жұмыстың өзектілігі трансұлттық корпорациялардың және олардың барлау қызметтерінің халықаралық үдерістерге әсерлерін, сондай-ақ заманауи жағдайда сындарлы ойлауды қолданудың маңыздылығы мен қажеттілігін ашып көрсетуінде жатыр.

Түйін сөздер: трансұлттық корпорация, жаһандану, экономикалық барлау, бәсекелестік барлау, өндірістік тыңшылық, жаһандық экономика.

G.E. Ibragimova, A-G.K. Shaimuratova

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan

Competitive Intelligence of transnational corporations in a globalizing space

Abstract. The article considers the phenomenon of economic intelligence and the conditions for its implementation in the activities of transnational corporations in the era of globalization. The authors of the article reveal the advantages of using economic intelligence as a factor in the competitive functioning of international actors on the world stage. The relevance of the work is due to the significant influence of transnational corporations and their intelligence activities on international processes, as well as the importance and relevance of the use of analytical thinking in modern realities.

Keywords: transnational corporations, globalization, economic intelligence, competitive intelligence, industrial espionage, global economy

References

1. Berdina M.U, Torosyan E.K. Rynochnye issledovaniya i informacionnye sistemy vo vneshneekonomicheskoy deyatelnosti [Market research and information systems in foreign economic activity] (MTSNIP, 2013, 100 p.).
2. Kahaner L. Osnovy konkurentnoj razvedki [The basics of competitive intelligence] [Electronic resours]. Available at: https://exinfm.com/training/pdffiles/intro_comp_intelligence.pdf (accessed: 08.07.2019)
3. Muller M-L. Praktika global'noi konkurentnoi razvedki [Global competitive intelligence practice] [Electronic resours]. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/e52b/a7140cf17174ef85644b4075818ccbc15336.pdf> (accessed: 15.09.2019)
4. Poole P. Eshelon: amerikanskaya sekretnaya globalnaya set nablyudeniya [Echelon: America's Secret Global Surveillance Network] [Electronic resours]. Available at: <http://www.ncoic.com/nsapoole.htm> (accessed: 14.07.2019)
5. Tucker S. Enciklopediya vojny 1812 goda: politicheskaya, socialnaya i voennaya istoriya [The Encycloped-

dia of the War of 1812: a political, social and military history] (ABC-CLIO, California, 2012).

6. Delinikaitis N.A. Formy proyavleniya konkurencii kak instituta [Forms of competition as an institution], Vestnik saratovskogo gosudarstvennogo socialno-ekonomicheskogo universiteta [Bulletin of the Saratov State Socio-Economic University], 2, 15-18 (2010).
7. Khusainov B.D. Transnacionalnye i nacionalnye ekonomicheskie struktury: sravnitelnyj analiz razvitiya [Transnational and national economic structures: a comparative analysis of development], Kazaxskij ekonomicheskij vestnik [Kazakh Economic Bulletin], 1-2, 2-21 (2012)
8. Tokaeva S.K., Zhuravleva V.V. Sovremennye tendencii razvitiya transnacionalnyx korporacij [Modern trends in the development of transnational corporations], Nauchnye izvestiya [Scientific News], 5, 66-71 (2016)
9. Romanov M.I. Transnacionalnye korporacii v mirovoj ekonomike: sistema neokolonializma i ekonomicheskogo imperializma [Transnational corporations in the global economy: a system of neocolonialism and economic imperialism], Azimut nauchnyh issledovanij: ekonomika i upravlenie [Azimuth of research: Economics and Management], 4-17, 325-328 (2016).
10. Kondratiev N.I. Sovremennoe razvitie novyx form i instrumentov globalnoj ekspansii transnacionalnyx korporacij [The modern development of new forms and instruments of global expansion of transnational corporations], Vestnik chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta [The Bulletin of Chelyabinsk State University], 30-321, 84-89 (2013).

Сведения об авторах:

Ибрагимова Г.Е. – кандидат исторических наук, доцент кафедры международных отношений, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Шаймуратова А-Г.К. – магистрант 2 курса специальности «Международные отношения», Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, г.Нур-Султан, Казахстан.

Ibragimova G.E. - Candidate of historical sciences, Associate Professor of Department of International Relations, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Shaimuratova A-G. K. – second-year candidate for a master’s degree of international relations, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 11.15.51

Е.В. Матвеева

Кемеровский государственный университет, Кемерово, Россия
(E-mail: mev.matveeva@yandex.ru)

Некоторые аспекты институционализации гражданского общества в России (на материалах регионального исследования)

Аннотация. В статье уделено внимание вопросу институционализации гражданского общества в России на современном этапе. Целью работы стало рассмотрение отдельных аспектов взаимодействия государства и гражданского общества в России и в отдельном ее субъекте - Кемеровской области. В качестве методов исследования нашли применение метод социологического опроса населения и экспертные оценки представителей некоммерческого сектора, которые позволили оценить динамику развития институтов гражданского общества в России и Кемеровской области. Выявлено, что несмотря на значительное количество определений понятия «гражданское общество» отсутствует единство в понимании данного института среди органов власти и общества. В результате проведенного исследования были выделены особенности развития гражданского общества и проблемы, затормаживающие процесс развития гражданских инициатив в региональной политике. В числе оцениваемых критериев – уровень общественно-политической активности населения, доверие населения и представителей некоммерческих организаций к институтам гражданского общества и органам власти, информационная доступность в СМИ, отношение населения к вопросам самоуправления. В результате исследования было отмечено, что основное место в развитии региональных институтов гражданского общества занимает общественная активность, которая напрямую связана с потенциалом гражданской активности среди населения и особенно среди молодежи.

Ключевые слова: государство, гражданское общество, некоммерческие организации, региональные процессы, общественное мнение, Кемеровская область.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-88-95>

Введение. В российском политическом дискурсе с новой силой актуализируются вопросы, отражающие общественное сознание и настроения в отношении происходящих в Российской Федерации демократических изменений, выходящие на плоскость оценки сформированности гражданского общества и его институтов [1]. Отметим, что прошедшие два десятилетия не поставили точку в вопросе уровня институционализации гражданского общества в Российской Федерации. Вплоть до настоящего времени ни представители публичной власти, ни общество так и не пришли к единству в понимании понятия «гражданское общество» и его качественных составляющих, т. н. критериев отнесения общественно-политических структур к институтам гражданского общества [2,3]. В частности, С. С. Меркулов отмечает, что «для научного сообщества остается открытым вопрос о структуре, параметрах и эффективности институтов гражданского общества в его теоретическом и практическом измерениях» [4, с. 23]. В результате следует утверждать о развитии двух противоречивых процессов в российской политике и общественной жизни – на фоне увеличения функциональной направленности Общественной палаты РФ и ее региональных структур, а также государственной поддержки социально ориентированных НКО [5, с. 191], наблюдается непонимание со стороны населения сущности институтов гражданского общества, необходимости их дальнейшего развития, а порой и нежелание принимать непосредственное участие в общественной деятельности.

Несмотря на данную противоречивость, по мнению автора статьи, под гражданским обществом следует рассматривать деятельность традиционных общественно-политических

институтов в лице политических партий и общественных объединений и относительно новых субъектов политики – экспертного сообщества и некоммерческих организаций (преимущественно социально-ориентированных НКО).

В рамках статьи автором исследования ставилась **цель**: рассмотреть некоторые аспекты проблемы взаимодействия государства и гражданского общества как в целом в России, так и в отдельном субъекте – Кемеровской области.

Задачами выступили необходимость уточнения определения «гражданского общества» в современных общественно-политических реалиях, анализ общественных настроений в оценках респондентов и экспертов относительно деятельности институтов гражданского общества и органов власти в решении социально-экономических и политических вопросов, выявление уровня общественно-политической активности населения и степени готовности участвовать в различных формах гражданского участия.

Методы исследования. В рамках проведенного исследования получили применение метод социологического опроса и экспертных оценок, позволившие оценить общественные настроения населения в отношении деятельности общественно-политических организаций, в частности, некоммерческих организаций и институтов публичной власти. Наряду с этим был использован системный и институциональные подходы, позволившие оценить изменения в восприятии гражданского общества как явления, и одновременно с этим проанализировать уровень гражданской активности населения.

Результаты и обсуждения. Основным способом получения обратной связи между властью и гражданским обществом является оценка населением работы руководителей органов муниципальных образований на региональном уровне, которая проводится в рамках реализации постановления Правительства Российской Федерации от 17.12.2012 № 1317 «О мерах по реализации Указа Президента Российской Федерации от 28.04.2008 № 607 «Об оценке эффективности деятельности органов местного самоуправления городских округов и муниципальных районов». Деятельность руководителей оценивается по трем критериям: удовлетворенность населения в муниципальном образовании организацией транспортного обслуживания, качеством автомобильных дорог и жилищно-коммунальными услугами [6].

Однако ограничиваться оценкой общественных настроений исключительно данными официальных структур не представляется правильным. Серьезной проблемой выступает отсутствие комплексного подхода к сбору, анализу и информированию органов власти и населения о работе муниципалитетов. Информация носит разрозненный характер, так как представлена в разных информационных ресурсах – сайтах региональных администраций и администраций муниципалитетов, СМИ, социальных сетях. В связи с этим объективным источником информации выступают созданные в последние годы экспертно-аналитические структуры, занимающиеся составлением рейтингов муниципальных образований, например, Межрегиональный фонд «Сибирская политика», осуществляющий свою деятельность в Сибирском федеральном округе. Эксперты Фонда оценивают деятельность органов местного самоуправления, исходя из открытых данных о деятельности руководителей муниципальных образований, размещенных на сайтах администраций районов, а также из материалов районных и областных средств массовой информации и пабликов в социальных сетях [7,8].

В настоящее время появляются отдельные публикации, направленные на изучение современных процессов в развитии гражданского общества и его институтов в рамках проводимых региональных социологических опросов среди населения (чаще всего молодежи и студенчества) [9,10] либо делающие попытку охватить всю общероссийскую специфику (например, исследования Центра исследований гражданского общества и некоммерческого сектора на базе Лаборатории исследования некоммерческого сектора НИУ ВШЭ) [11].

Автор исследования опирается на результаты проведенного в июне-июле 2019 г.

социологического опроса населения, представителей некоммерческих организаций, а также экспертных интервью представителей власти и научного сообщества. Выборка социологического опроса составила 800 человек и охватила все основные группы населения (работники государственных предприятий, работники негосударственных предприятий, студенты, пенсионеры, неработающие граждане). В экспертных интервью приняли участие 20 экспертов – сотрудников органов исполнительной и законодательной власти Кемеровской области, а также представители научного сообщества. Полученные результаты отражают современные тенденции развития гражданского общества в Кемеровской области и, в целом, демонстрируют вектор развития гражданских инициатив в Российской Федерации.

Одним из важнейших показателей уровня развития гражданского общества выступает оценка респондентами общественно-политической активности населения России и Кемеровской области. Лишь 8 % и 10 % населения оценивают общественно-политическую активность в Кемеровской области как «высокую» и «скорее высокую» (по России – 6 и 5 % соответственно), 25 % – «скорее низкая» (в России – 25 %), 33 % – «низкая» (в России – 34 %) и 26 % (в России – 26 %) «затруднились ответить». В ответах представителей НКО также преобладают отрицательные оценки: 6 % считают «высокой» активность населения в Кемеровской области и в России, «скорее высокой» – 20 % (в России – 28 %), «скорее низкой» – 50 % в Кемеровской области и России, «низкой» – 24 % (в России – 10 %), «затруднись ответить» по ситуации в России – 6 %.

Мнения экспертов во многом совпадают с оценками населения. Эксперты утверждают о слабо выраженной общественно-политической активности населения в России и Кемеровской области, хотя с каждым годом становятся более популярными такие формы молодежных объединений, как добровольчество и волонтерство. Необходимо разграничивать общественную и политическую активность. Общественная активность чаще всего выражается в принятии участия в акциях «Бессмертный полк», в массовых спортивных мероприятиях (пробеги, лыжня, коньки на валенках и т. п.). Политическая активность в России и, соответственно, регионах проявляется исключительно в периоды избирательных компаний при реальном отсутствии оппозиции, как считают эксперты.

Темпы развития гражданского общества определяются таким явлением, как уровень доверия населения к институтам гражданского общества. Безусловно, это очень длительный процесс и порой ожидать результатов в краткосрочной перспективе не приходится. Не случайно, последние два десятилетия так пока и не принесли молниеносных результатов в деле строительства гражданского общества в России. Хотя нельзя недооценивать роль действующих некоммерческих организаций, а также Общественной палаты Российской Федерации и региональных палат в деле утверждения принципов гласности, демократии, развития прав и свобод граждан и т. д.

Данный вопрос рассматривался через призму изучения доверия населения и представителей НКО к институтам гражданского общества и органам власти. Полученные результаты свидетельствуют о том, что население в большей степени возлагает свои надежды в решение социально-экономических проблем на работу органов власти в отличие от представителей некоммерческих организаций считающих, что, скажем, вопросы «нечестных выборов», низкого уровня политической культуры, соблюдения гражданских прав, коррупции связаны с результатом деятельности не только органов власти (хотя их значение ни в коем случае не ставится под сомнение), но и во многом некоммерческих организаций. Наиболее популярные ответы респондентов среди населения в отношении острых проблем, требующих решения со стороны государственных структур, – проблема коррупции (81 %), уровень материального благополучия граждан (80 %), высокий уровень преступности (72 %), соблюдение гражданских прав и свобод (65 %), «нечестные выборы» (65 %). Роль общественных структур крайне незначительна и находится в диапазоне 11,5-20 %.

Ответы представителей НКО в отношении деятельности государственных структур распределились следующим образом: уровень материального благополучия граждан (84 %), высокий уровень преступности (68 %), экологические проблемы (60 %), проблемы алкоголизма и наркомании (56 %), проблемы соблюдения гражданских прав и свобод (48 %). В отношении деятельности общественных структур представители НКО отмечают проблемы коррупции и «нечестные выборы» (по 56 %), низкий уровень политической культуры общества (52 %), проблемы соблюдения гражданских прав и свобод (48 %), проблемы алкоголизма и наркомании (40 %).

По мнению населения, построению гражданского общества и развитию неправительственных организаций способствуют следующие институты – Президент РФ (47 %), некоммерческие организации (42 %) и Губернатор Кузбасса (41 %). Мнения представителей НКО выглядят более разноаспектными. Практически все политические и общественные институты (исключение составляют профсоюзы, судебная система и силовые структуры) оказывают воздействие на данный процесс: Президент РФ (84 %), Общественная палата РФ и Общественная палата Кемеровской области (72 %), Государственная Дума, Губернатор Кузбасса, некоммерческие организации (56 %), российские центральные и региональные СМИ (52 %) и т. д.

Полученные ответы во многом являются результатом преобладающего мнения среди населения, что основная роль в формировании гражданского общества по-прежнему принадлежит не только общественным институтам (некоммерческим организациям), но и государству через систему органов законодательной и исполнительной власти.

Аналогичные вопросы, связанные с выявлением институтов, способствующих построению гражданского общества и развитию НКО, были заданы экспертам. По мнению экспертного сообщества, построению гражданского общества способствуют Общественные палаты, общественные советы, НКО. Одними из самых важных являются – Общественная палата Российской Федерации и Совет по развитию гражданского общества при Президенте РФ. Подобные организации стали хорошей площадкой для обсуждения наиболее острых вопросов, связанных с общественными процессами.

Отдельное внимание в рамках социологического опроса было уделено изучению общественных настроений в отношении деятельности самих НКО. С одной стороны, интенсивность развития некоммерческих организаций определяется запросами на них общества, спецификой социально-демографических и экономических особенностей развития региона. С другой, оказывают влияние федеральные и региональные формы поддержки социально ориентированных НКО.

Полученные данные относительно востребованности неправительственных организаций в Кемеровской области показывают, что наиболее распространены среди населения молодежные (38 %), ветеранские (34 %), правозащитные (32 %), студенческие (30 %) и экологические (30 %) организации. Отметим, что ответы респондентов затрагивают наиболее острые проблемы, имеющие отношения к молодежи, пенсионерам и другим социальным группам Кузбасса, которые, как правило, требуют к себе перманентного внимания.

Посмотрим на обозначенную проблему путем обобщения мнений, высказанных экспертами. Эксперты сходятся во мнении, что наиболее востребованными организациями в Кемеровской области являются экологические и правозащитные организации, что определяется особенностями промышленного производства и политического режима региона. Наиболее проблемной темой является тема экологии. Отсюда вопросы, связанные с экологией, выходят на первый план. При этом экологические организации носят локальный характер и имеют слабую организационную структуру. Сами организации имеют стихийный характер, появляются и исчезают вместе с проблемой. Руководители экологических организаций порою пытаются следовать только своим собственным

интересам, не прислушиваясь к обществу, что тоже не делает их основной движущей силой в развитии гражданского общества.

Одним из важнейших аспектов деятельности НКО и как следствие этой деятельности доверия со стороны населения и власти выступают количественные и качественные показатели информационной доступности о их работе в различных СМИ. В рамках исследования были получены данные, согласно которым информационная доступность о работе НКО в оценках населения и представителей НКО по Кемеровской области совпадают. На первых трех позициях расположились следующие СМИ: Интернет (56 % в ответах населения и 72 % в ответах представителей НКО), социальные сети (46 % и 56 % соответственно), информация от коллег по работе, родственников (34 % и 36 %).

Относительно информационной доступности по российским СМИ, согласно оценкам населения и представителей НКО, количество информационных ресурсов несколько более представительнее. Первые две позиции занимают Интернет (56 % в ответах населения и 72 % в ответах представителей НКО) и социальные сети (40 % и 56 % соответственно). По мнению населения, третью позицию занимает такой источник информации, как информация от коллег по работе, родственников (31 %) с небольшим отрывом от следующего источника информации – передач центрального телевидения (30 %). По мнению представителей НКО, на третьей позиции находятся передачи центрального телевидения (36 %).

Среди сфер деятельности, где НКО могут приносить максимальную пользу, респонденты отмечают такие направления, как борьба с асоциальными явлениями (55 %), благотворительность (42 %), социальная поддержка и оказание социальных услуг (41 %).

Более заметная разница прослеживается в полученных результатах среди самих НКО. Со значительным отрывом лидируют две позиции – социальная поддержка и оказание социальных услуг (88 %) и благотворительность (72 %). Далее идут патриотическое и духовно-нравственное воспитание (60 %) и физкультура и спорт, организация здорового образа жизни (58 %).

Развитие гражданского общества в целом и его института некоммерческих организаций в частности необходимо связывать с развитием принципов самоуправления среди населения, а также готовностью самого населения участвовать в различных формах гражданского участия. Данный вопрос рассматривался путем анализа отношения респондентов к идее самоуправления и личной готовности принимать в этом участие.

При оценке вопроса о более активном привлечении населения к процессам самоуправления при решении проблем «местного» значения было выявлено, что более половины респондентов положительно относятся к данному процессу: «очень положительно» – 25 %, «скорее положительно» – 37 %, идея «скорее отрицательная» – 12 %, «крайне отрицательная» – 8 %, «затруднились ответить» – 18 %.

Выводы. Обобщая результаты проведенного исследования, следует отметить, что на фоне слабо выраженной политической активности как в Российской Федерации, так и регионах все большее развитие, особенно в молодежной среде, получают различные формы общественной активности. Данная тенденция в регионах, в том числе в Кемеровской области усиливается благодаря достаточно высокому потенциалу гражданской активности среди населения. Население Кемеровской области проявляет высокую заинтересованность в улучшении социально-экономической и политической ситуации в регионе. Большая часть связывает дальнейшие изменения и возможность оказания непосредственного участия в решении вопросов местного самоуправления с деятельностью избранного в сентябре 2018 г. нового губернатора Кемеровской области С. Е. Цивилева.

Список литературы

1. Политические процессы в современном мире: новые вызовы: монография / под общ. ред. С.С. Чернова. - Новосибирск, 2016. - 160 с.
2. Кислицын С.А., Ревягина Н.Г., Кумов Г.К. Формы и методы взаимодействия власти, бизнеса и гражданского общества в современных условиях // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. - 2016. - № 4 (71). - С. 64-68.
3. Мотрошилова Н.В. О современном понятии гражданского общества // Вопросы философии. - 2009. - №6. - С. 110-126.
4. Меркулов С.С. Взаимодействие субъектов гражданского общества с органами государственной власти Российской Федерации: проблемные аспекты // Вестник государственного и муниципального управления. - 2015. - № 4 (19). - С. 22-27.
5. Матвеева Е.В., Митин А.А., Алагоз А.В. Институт общественного контроля в региональном политическом пространстве: современное состояние и перспективы развития // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. - 2018. - № 43. - С. 191-202.
6. Фельдман М.А. Повышение эффективности взаимодействия органов исполнительной власти и институтов гражданского общества в регионе: институциональные аспекты // Социум и власть. - 2016. - № 4 (60). - С. 37-42.
7. Матвеева Е.В., Украинцев И.С. Критерии и оценка эффективности работы института муниципальной власти в Кемеровской области (по результатам регионального исследования) / Инновационное развитие муниципальных образований: материалы V Международной научно-практической конференции; под ред. К.И. Галынис. - Чита, 2017. - С. 120-125.
8. Матвеева Е.В., Украинцев И.С., Украинцева Д.А. Механизмы осуществления общественного контроля органов местного самоуправления // XXII Международные научные чтения (Б.Ф. Галеркина): сборник статей Международной научно-практической конференции. - М., 2018. - С. 87-91.
9. Денисова Г.С., Лубский А.В., Войтенко В.П. Гражданское образование как форма конструирования гражданственности в российском обществе // ПОИСК: Политика. Обществоведение. Искусство. Социология. Культура. - 2017. - № 5 (64). - С. 77-88.
10. Савченко Ю.Ю., Голева О.Г., Корчагина И.А. Исследование электоральной активности среди молодежи и методы ее повышения (на примере Алтайского края) // Мир науки. Социология, филология, культурология. - 2018. -Т. 9. - № 2. - С. 5-14.
11. Центр исследований гражданского общества и некоммерческого сектора ВШЭ. Проект «Мониторинг состояния гражданского общества» [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.hse.ru/monitoring/mcs/> (дата обращения: 19.09.2019).

Е.В. Матвеева

Кемерово мемлекеттік университеті, Кемеров, Ресей Федерациясы

Ресейдегі азаматтық қоғамды институттандырудың кейбір аспектілері (аймақтық зерттеулер негізінде)

Аңдатпа. Мақалада қазіргі кездегі Ресейдегі азаматтық қоғамның институционализациясы туралы айтылады. Жұмыстың мақсаты Ресейдегі мемлекет пен азаматтық қоғамның және Кемерово аймағының жеке субъектіндегі өзара іс-қимылының кейбір аспектілерін қарастыру. Зерттеу әдістері ретінде халықты әлеуметтік зерттеу және коммерциялық емес бөлім өкілдерінің сараптамалық бағалау әдісі қолданылды, бұл Ресей мен Кемерово аймағындағы азаматтық қоғам институттарының даму динамикасын бағалауға мүмкіндік берді. «Азаматтық қоғам» түсінігінің көптеген анықтамаларына қарамастан, мемлекеттік органдар мен қоғам арасында бұл институтты түсінуде біртұтастық жоқ екендігі анықталды. Зерттеу нәтижесінде азаматтық қоғам дамуының ерекшеліктері мен аймақтық саясаттағы азаматтық бастамалардың даму процесіне

кедергі келтіретін мәселелер айтылды. Бағаланатын критерийлер қатарына халықтың қоғамдық-саяси белсенділігінің деңгейі, тұрғындар мен коммерциялық емес ұйымдардың өкілдерінің азаматтық қоғам институттары мен билік органдарына сенімі, бұқаралық ақпарат құралдарындағы ақпаратқа қол жетімділік, халықтың өзін-өзі басқару мәселелеріне қатынасы жатады. Зерттеу нәтижесінде аймақтық азаматтық институттардың дамуындағы басты орынды тұрғындар мен әсіресе жастар арасындағы азаматтық белсенділіктің тікелей алатындығы атап өтілді.

Түйін сөздер: мемлекет, азаматтық қоғам, коммерциялық емес ұйымдар, өңірлік процестер, қоғамдық пікір, Кемерово облысы.

E.V. Matveeva

Kemerovo state University, Kemerovo, Russian Federation

Some aspects of civil society institutionalization in Russia (a case of regional study)

Abstract. The article deals with the institutionalization of civil society in Russia at the current stage. The aim of the study was to consider certain aspects of the interaction of the state and civil society in Russia in general and in its particular constituent entity, Kemerovo Region. The authors employed the method of sociological survey of the population and expert assessments of non-profit sector representatives, which made it possible to assess the dynamics of the development of civil society institutions in Russia and, particularly, in Kemerovo region. The study revealed that despite a significant number of definitions of the concept of “civil society”, there is no common understanding of this institution among government bodies and society. The results of the study include identifying some features of the development of civil society and challenges inhibiting the process of development of civil initiatives in regional politics. Among the assessed criteria are the level of social and political activity of the population, the trust of the population and non-profit organizations in civil society institutions and authorities, information accessibility in the media, and the attitude of the population to issues of self-government. As a result, the authors note that the leading position in the development of regional civil institutions belongs to social activity, which is directly related to the potential of civil activity among the population and especially among young people.

Keywords: state, civil society, non-profit organizations, regional processes, public opinion, Kemerovo region.

References

1. Politicheskie processy v sovremennom mire: novye vyzovy: monografiya [Political processes in the modern world: new challenges: monograph]. General. ed. S.S. Chernov. (Novosibirsk, 2016, 160 p.).
2. Kislitsyn S.A., Reviagina N.G., Kumov G.K. Formy i metody vzaimodejstviya vlasti, biznesa i grazhdanskogo obshchestva v sovremennyh usloviyah [Forms and methods of interaction between government, business and civil society in modern conditions], *Nauka i obrazovanie: hozyajstvo i ehkonomika; predprinimatel'stvo; pravo i upravlenie* [Science and education: economy and economics; entrepreneurship; law and management], 4 (71) 64-68 (2016.).
3. Motroshilova N.V. O sovremennom ponyatii grazhdanskogo obshchestva [On the modern concept of civil society], *Voprosy filosofii* (Voprosy filosofii, 2009), 6, 110-126 (2009).
4. Merkulov S.S. Vzaimodejstvie sub"ektov grazhdanskogo obshchestva s organami gosudarstvennoj vlasti Rossijskoj Federacii: problemnye aspekty [Interaction of civil society actors with public authorities of the Russian Federation: problematic aspects], *Vestnik gosudarstvennogo i municipal'nogo upravleniya* [Bulletin of state and municipal government], 4(19), 22-27 (2015).
5. Matveeva E.V., Mitin A.A., Alagoz A.V. Institut obshchestvennogo kontrolya v regional'nom politicheskom prostranstve: sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya [Institute of public control in the regional political space: current state and prospects of development], *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya. Sociologiya. Politologiya* [Bulletin of Tomsk State University. Philosophy. Sociology. Political science], 43, 191-202

(2018).

6. Feldman M.A. Povyshenie ehffektivnosti vzaimodejstviya organov ispolnitel'noj vlasti i institutov grazhdanskogo obshchestva v regione: institucional'nye aspekty [Improving the efficiency of interaction between Executive authorities and civil society institutions in the region: institutional aspects], *Socium i vlast'* [Society and power], № 4 (60), 37-42 (2016).
7. Matveeva E.V., Ukraintsev I.S. Kriterii i ocenka ehffektivnosti raboty instituta municipal'noj vlasti v Kemerovskoj oblasti (po rezul'tatam regional'nogo issledovaniya) [Criteria and evaluation of the effectiveness of the Institute of municipal authorities in the Kemerovo region (based on the results of a regional study)], *Innovacionnoe razvitie municipal'nyh obrazovaniy: materialy V Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii* [Innovative development of municipalities: proceedings of the V International scientific and practical conference] (Chita, 120-125, 2017).
8. Matveeva E.V., Ukraintsev I.S., Ukraintseva D.A. Mekhanizmy osushchestvleniya obshchestvennogo kontrolya organov mestnogo samoupravleniya [Mechanisms of public control of local self-government bodies], *XXII Mezhdunarodnye nauchnye chteniya (B.F. Galerkina): sbornik statej Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii* [XXII International scientific readings (B.F. Galerkina): collection of articles of the international scientific-practical conference] (Moscow, 87-91, 2018).
9. Denisova G.S., Lubski A.V., Voitenko V.P. Grazhdanskoe obrazovanie kak forma konstruirovaniya grazhdanstvennosti v rossijskom obshchestve [Civic education as a form of constructing citizenship in Russian society], *POISK: Politika. Obshhestvovedenie. Iskusstvo. Sociologija. Kul'tura (SEARCH: Policy. Civics. Art. Sociology. Culture)*, № 5 (64), 77-88 (2017).
10. Savchenko Y.Y., Goleva O.G., Korchagina I.A. Issledovanie ehlektoral'noj aktivnosti sredi molodezhi i metody ee povysheniya (na primere Altajskogo kraja) [Research of electoral activity among youth and methods of its increase (on the example of Altai Krai)], *Mir nauki. Sociologija, filologija, kul'turologija (World of science. Sociology, Philology, cultural studies)*, 2 (9), 5-14 (2018).
11. Centr issledovaniy grazhdanskogo obshchestva i nekommercheskogo sektora VSHEH. Proekt «Monitoring sostoyaniya grazhdanskogo obshchestva» [SE centre for civil society and non-profit sector studies. Project “Monitoring of the state of civil society”.] Available at: URL: <https://www.hse.ru/monitoring/mcs/> (Accessed: 19.09.2019).

Сведения об авторе:

Матвеева Е.В. – д. политических наук, профессор кафедры философии и общественных наук, Кемеровский государственный университет, Кемерово, Российская Федерация.

Matveeva E.V. – Doctor of Political Science, Professor of Philosophy and Social Sciences, Kemerovo State University, Kemerovo, Russian Federation.

IRSTI 11.25.91

Martin Malek¹, A.M. Azmukhanova²

¹Austrian state Defence Academy, Vienna, Austria

²L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

(E-mail: ¹malek65at@yahoo.de, ²aiaz67@mail.ru)

Chances and Challenges for Kazakhstan, the EU and Austria in Chinese project “New Silk Road”

Abstract. Today, the geopolitical, geostrategic and geo-economic significance of the silk road transport corridor connecting Western China and Western Europe complements new research areas. In this regard, the article will also examine the role of Kazakhstan, Austria, the European Union in the project “one belt – one road” in the course of participation in this project, opportunities, readiness for challenges, advantages and threats, namely, both positive and weak, negative sides in the case of participation in the project in the analyzed countries. In General, the issues of participation in the implementation of this project and the effective use of new opportunities and advantages of regional cooperation were conducted in accordance with the concept of foreign policy of the participating countries on the basis of theoretical analysis. As a key final thought, pointing out that the post-Soviet countries (including Kazakhstan) and the countries of the Western European EU (including Austria) relate to this project from different points of view, the Asian vector of Kazakhstan’s foreign policy due to its geopolitical position is the object of intense competition from regional and non-regional powers.

Keywords: New Silk Road, National Congress, infrastructure connectivity, Western European EU members, Declaration, transport infrastructure.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-96-105>

Introduction. China’s “One Belt, One Road”, or OBOR, initiative, in the public better known under the name “New Silk Road”, is a plan to build a vast network of roads, rail lines, ports, and other infrastructure improvements in up to 80 countries. It is an effort designed to radically expand trade and investment in Asia and around the Indian Ocean. The costs are, so far, unclear; many sources use the figure of \$1 trillion, but it is possible to find sums up to \$26 trillion of infrastructure investment by 2030. In any case it will be the biggest international development program since the U.S. launched the Marshall Plan after World War Two.

Chinese leader Xi Jinping said in his report at the 19th National Congress of the Communist Party in October 2017: “We must actively participate in and promote economic globalization, develop an open economy of higher standards, and continue to increase China’s economic power and composite strength” [1]. The Chinese side claims advantages of its initiative in the following areas: infrastructure connectivity, unimpeded trade, financial integration, closer people-to-people ties, and industrial cooperation[2]. This – and many other statements by Chinese officials, but above all practical policies – leaves no doubt about Beijing’s intention to give the next phase of the globalization Chinese traits. And OBOR is a crucial part of this policy.

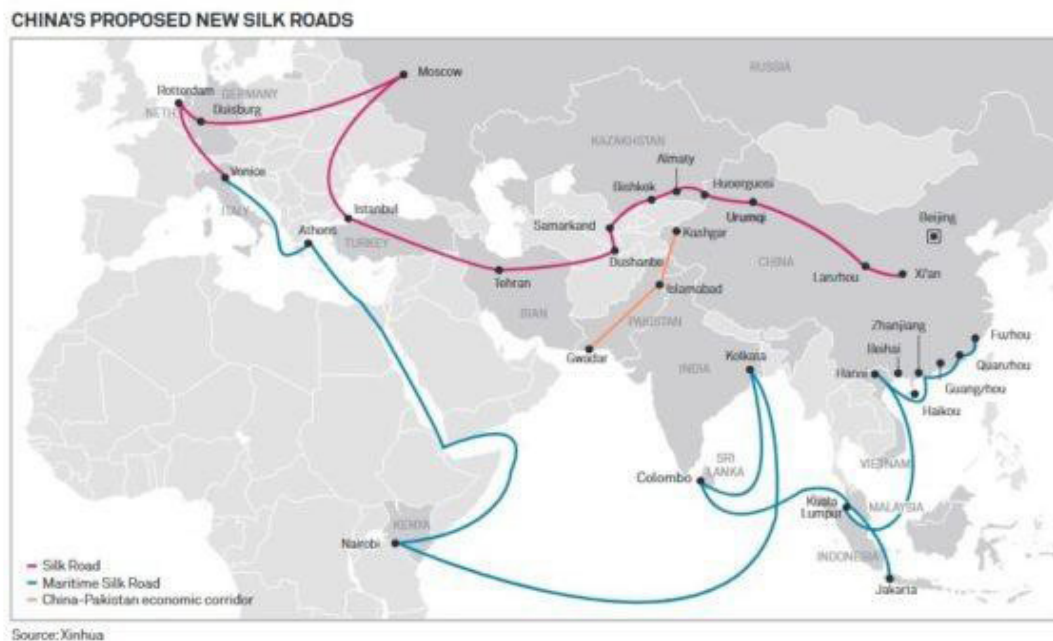

Figure 1 – China’s proposed New Silk Roads

Methodology. Theoretical analysis and understanding of the “New Silk Road” were carried out in accordance with the foreign policy concept of a number of countries. The article uses the methods of historical, comparative analysis and grounded theory for conceptualization of the patterns observed.

Currently, there is a certain theoretical and practical experience in the field of studying the interaction of Kazakhstan and the participants of the countries on the “New Silk Road”, which in recent years have occupied a certain niche in the system of regional processes. In this regard, the Asian vector of Kazakhstan’s foreign policy is very important, due to its geopolitical position, the object of intense competition from both regional and non-regional powers.

The European Union and OBOR. Anyone who wants to participate in OBOR has first to sign a seemingly harmless “Declaration of Intent”. Beijing already proudly lists more than 80 states, including many Eastern European countries, that are hoping for investments. China is also targeting larger states. It absolutely wants Western European countries to sign as well, which Italy, a member of the G7 group of the seven leading industrial nations, did in March 2019. Italy traditionally has to struggle with high budget deficits and is very much hoping for Chinese investments[3]. Austria has not yet signed, although China has unmistakably “urged” it to do so.

The European Union is investigating a showcase Chinese rail project that aims to extend OBOR into the heart of Europe. The commission’s probe is into a planned 350 kilometres high-speed railway between the capitals of Serbia (which is not an EU member), Belgrade, and Budapest in EU member state Hungary. European officials said that the investigation was assessing the financial viability of the \$2.89 Billion railway and looking into whether it had violated EU rules stipulating that public tenders must be offered for large transport projects. Thus, no contract for the \$1.8 Billion Hungarian section of the railway appears to have been made public. Any legal setback to China’s first railway project in Europe would be a diplomatic embarrassment for Beijing, which made the railway its cornerstone offering to win support from Central and Eastern European states.

Figure 2 – China’s proposed “Land Sea Express Route”

The planned railway, which is supposed to cut the travel time between Belgrade and Budapest down to about three hours from the current eight, is also important to China in a practical sense. It comprises a crucial section of a so-called “Land Sea Express Route”, which China agreed in 2014 to build with Hungary, Serbia and North Macedonia. This route is aimed to link up with Piraeus, the Chinese-owned Greek port on the Mediterranean. Without the Serbian-Hungarian rail link, China could struggle to realise its aim of being able to export products by rail to Piraeus and thereafter by sea to destinations in Europe, Africa and beyond [4].

OBOR does not mobilize the public in the EU countries: No one has heard of any significant demonstrations against it, and this is in line with Chinese plans. The few demonstrations against China and visits of its politicians to Western Europe mostly concerned Beijing’s Tibet policy.

The OBOR also reveals – not for the first time – a massive structural problem for the EU: The Union with its 28 members (soon only 27 due to the Brexit) has, of course, much slower decision-making processes than the highly centralized China. And Beijing can play different EU members off against each other.

Austria and OBOR. At the end of 2017, OBOR made it for the first time into a coalition agreement, in particular between the then new federal government (which collapsed in May 2019), consisting of the Christian-Democratic Austrian People’s Party and the right-wing populist Austrian Freedom Party. This document states unequivocally that the Austrian government supports OBOR. Austria, it also says, “is located in the centre of Europe and thus represents an important [transport] hub due to its geographical location alone”[5].

The Austrian Economic Chamber plays an important role in political lobbying for OBOR. This organisation is controlled by the People’s Party and strictly capitalist on the one hand, but on the other it has no problem promoting trade with China, where the ruling party still calls itself Communist. The Freedom Party has a very pro-Russian and pro-Chinese foreign policy platform; its representative Norbert Hofer from December 2017 until Mai 2019 was Minister of Transport and thus responsible for the implementation of OBOR in Austria. In July 2018, the press service of the Transport Ministry quoted him as follows: “During my visit to China in April [2018] I signed a binding declaration on the Silk Road. This still makes us the ‘first mover’ in the Silk Road on a European level”. Hofer continued that the “New Eurasian Land Bridge”, as he called OBOR, will also form an important axis between Western Europe, Eastern Europe and Russia – with the centre in Austria[6]. – However, this seems to be a drastic overestimation of the possibilities of

tiny Austria.

According to information from the Austrian Ministry of Transport, it is planned to extend the Russian broad-gauge line from its current end point in the Slovak city Kosice to eastern Austria. For the construction of the 420 kilometres long single-track line, a bridge over the Danube river and several tunnels with a total length of about 40 kilometres would have to be built. The costs for the project amount to 6.5 billion euro, the Austrian share would amount to around 1 billion. 800 million euro would be spent on the “heart” of the project alone: a freight terminal that is to make Austria an important distribution hub for OBOR. The terminal is to be five kilometres long and 300 metres wide, so that trains up to one kilometre long could enter – 50 a week. The earliest possible start of operation of the line was determined at the beginning of 2033. So far, however, there has been no decision on a specific location, not least because no community wants to accommodate this gigantic project.

But even without such a terminal, a direct railway connection between Austria and China has already been established: Austria’s political leaders – President Alexander Van der Bellen, Federal Chancellor (= Prime minister) Sebastian Kurz (People’s Party) and Foreign Minister Karin Kneissl (nominated by the Freedom Party without being its member) – were present when on 12 April 2018 a 600 metres long freight train left the Chinese megacity of Chengdu for Vienna. Chinese trains, just like in most of the European countries, run on the standard gauge of 1,435 millimetres, Russia, however, on the broad gauge of 1,520 millimetres. A train from China to Austria must therefore, as it travels through Russia, be re-tracked twice on its way. When the train arrived at the South Vienna freight centre after a journey of more than two weeks and 9,800 kilometres, the Austrian President (a former head of the Greens) was already waiting at the track, alongside with the Minister of Economic Affairs of Austria and, of course, the Chinese Ambassador to Austria. All this makes it more than clear that official Austria – across all party lines – stands behind the country’s participation in OBOR. The Chinese ambassador to Austria, Li Xiaosi, praised his host country – and rightly so in his view – for its participation in OBOR[7].

Kazakhstan and OBOR. It was by no means a coincidence that in September 2013, Xi Jinping chose Kazakhstan’s capital Astana to announce OBOR. This is an economical integration project that will provide a unique geographical location and geopolitical benefit from Kazakhstan’s initiative. It should be noted that Kazakhstan has been chosen to give a broad profile to the concept of the “Silk Road Economic Belt”. The Chinese leadership views Kazakhstan as a major and promising trade and economic partner in Central Asia. In addition, Kazakhstan has the largest economy in the region and accumulates more than 70% of China’s trade turnover with Central Asian countries. OBOR opens up an opportunity for Kazakhstan to become a major link in world trade. This is the greatest growth opportunity that Kazakhstan has received since independence. Kazakhstan must think through alternative forms of growth not only to natural resources, but also through diversification and innovation. OBOR will attract Chinese resources and technologies for Kazakhstan, so it can become a crucial transit hub for Eurasia and export natural products to China. The largest stakeholders in the country are national companies, which should be prepared to support a large volume of transit through the country in the coming years, recognizing the importance of OBOR and paying due attention to it. This means that major transformations are needed in the near future.

SWOT analysis for Kazakhstan

Strengths	Weaknesses
Favorable geographical location of the country, which allows short-term routes across Asia. The transport and logistics infrastructure is developed since Soviet times. Agreement of the state programs "Nurly Zhol" and "New Silk Road". Stable social and political situation in the country and its borders. Production growth and employment of the population due to the development of transport infrastructure. Ensuring high security of transit cargo flows. A multimodal transport system provides a wide range of routes and means of delivery.⁷	Lack of a unified concept for the development of the transport and logistics system in Kazakhstan. Low technical condition and deterioration of transport infrastructure. High cost of goods transit. Presence of transport and customs barriers. Lack of qualified specialists and weakness of IT-technologies.
Opportunities	Risks
Diversification of transport links to international markets. Development of transport, logistics and information and financial systems to the level of an international hub. Increase of investment climate and investment attractiveness of the Republic of Kazakhstan. efficient logistics, providing a high level of reinvestment, self-development. Increase of turnover. Research of the world market demand for the production of export-oriented products. Necessity of development of ports for container transportation on inland routes.	The traffic flow passes through the territory of sovereign states. Natural and man-made hazards. Preservation of the raw material orientation of the national economy. Strengthening of Chinese trade, economic and migration in Kazakhstan. Increased competition for Kazakhstan's enterprises. Increasing pressure on the environmental situation in the natural environment. Strengthening of Chinese priorities in the country.

The Silk Road Economic Belt project creates new opportunities for Kazakhstan's participation in regional labour and cooperation, international business and investment distribution, development of trade in goods and services, and creation of new jobs and value chain development.

The implementation of the Silk Road Economic Belt project will improve transport infrastructure, ensure Kazakhstan's access to the seaports of the Silk Road countries, accelerate the supply of Kazakh goods to world markets, increase foreign and mutual trade, reduce the costs of domestic exporters, including removing trade barriers and restrictions, attract new investments and joint projects.

At the same time, the formation of the Silk Road economic belt will be limited due to the level of socio-economic development and modern differences in the living standards of the countries, i.e. insufficient development of transport and logistics infrastructure in Central Asia, weak level of transport and expeditionary services, low efficiency of the use of rolling stock, competitiveness of local entrepreneurs at the international level and unwillingness to enter foreign markets. One of the threats for Kazakhstan may be the preservation of the raw material orientation of the national economy, as the investment projects of Chinese companies, first of all, are connected with the extraction of oil and natural gas. Other risks include the intensification of China's trade, economic and migration expansion to the Kazakhstani market, the increase in dumping with Chinese enterprises, the priority for enterprises established by China in Kazakhstan, the growth of unemployment, the deterioration of the trade balance, the increase in smuggling, the growth of competition among Kazakhstani enterprises, environmental degradation, etc.

Restored on the basis of modern transport infrastructure and communications, OBOR can provide rapid development of goods, services, capital and labour between Europe and Asia, as well as countries along the Silk Road. As the largest financial center in the world, China is able to invest heavily in the development of regional infrastructure in the medium term, for which it initiated the establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank and the Silk Road Fund.

Critics and Skeptics of OBOR

Joschka Fischer, former (1998–2005) Vice Chancellor (= Deputy Prime Minister) and Foreign Minister of Germany and still a sought-after political advisor and commentator, said about OBOR: "In fact, this project is above all geopolitically and less economically of outstanding importance, for it is the attempt of the land power China to open up the Eurasian continent beyond the influence of the sea power U.S. economically and thus also politically for itself. [...] In fact, this project will result in a strategic alternative for Europe: transatlantic versus Eurasian, Western orientation versus Eastern orientation"[8].

An important feature of most of the existing Western European (and Austrian) studies which try to examine the effects and consequences of OBOR is that they more or less ignore the geopolitical aspects of the project and portray it as nothing but a – however, quite huge – business idea.

In spring 2018, 27 of the 28 national EU ambassadors (only Hungary did not take part) to Beijing have compiled a report about OBOR, which was a part of the EU's preparations for an EU-China summit in July 2018. The paper said about the project that it was designed to hamper free trade and to put Chinese companies at an advantage. And further according to the report, OBOR "runs counter to the EU agenda for liberalizing trade and pushes the balance of power in favor of subsidized Chinese companies." OBOR is pursuing Chinese "domestic political goals like the reduction of surplus capacity, the creation of new export markets and safeguarding access to raw materials." EU officials said China was trying to divide the EU to strengthen its own hand in relations with individual member states. Especially members such as Hungary and Greece, which both rely on Chinese investment, have shown that they are susceptible to pressure from China. One EU diplomat said to the press that China was very good at exploiting grey areas in WTO rules on the protection of intellectual property and did not shy away from breaking norms.

And: “When we point that out to our Chinese negotiating partners they always show a lot of understanding but in reality hardly anything changes”[9].

EU officials repeatedly pointed out the weaknesses of OBOR as a lack of transparency in public procurement, in equal conditions of competition and public tenders as well as in environmental and social standards and guarantees [10]. Business in EU member states would be interested to participate in OBOR, but so far 90 percent of the business is done by Chinese companies. And smaller and/or economically weaker countries could fall into a “debt trap” towards Beijing; as a result, China could demand the transfer of key infrastructure objects to service the loans or has already done so. This affects Pakistan, Sri Lanka, and Djibouti, among others [11].

Kolkata, capital of India’s West Bengal province, is intended to play a role in OBOR. A report of the Center for Security Studies of the Swiss Federal Institute of Technology in Zurich stated in October 2016 about India’s view of OBOR: “In the long-term, BRI will include India but also encircle it. BRI potentially threatens Indian interests in two main ways: 1) increasing Chinese and Pakistani activity in the disputed Jammu-Kashmir region; and 2) increased Chinese naval presence in the Indian Ocean. As China’s economic interests shift toward Africa and the Arabian Peninsula, its naval posture will as well. Greater Chinese emphasis on the Indian Ocean will come at the cost of commensurate Indian suspicion of China’s activities in its maritime backyard”[12].

The OBOR summit, held in Beijing in May 2017, was supposed to be a celebration of China’s major Eurasian developmental initiative. But India refused to attend, which also attracted attention in Western European media. Indian diplomats pointed to a sBeijing is investing massively in one of the flagships of its initiative, the China-Pakistan Economic Corridor, or CPEC. Originally valued at \$46 billion, the value of CPEC projects is now worth at least \$62 billion. The money will flow into energy projects and a transport network from Kashgar in Xinjiang (China) via the Himalayas to the Pakistani town Gwadar. A deep-sea port is planned there, which would give China direct access to the Arabian Sea. On 13 November 2016, CPEC became partly operational when Chinese cargo was transported overland to Gwadar Port for onward maritime shipment to Africa and West Asia. CPEC passes through the disputed region of Kashmir where Indian and Pakistani border guards have occasionally exchanged fire across the Line of Control though no CPEC project is located near the line. Already the mere fact that Kashmir was included in OBOR has made New Delhi very suspicious of the project, even if Russian Foreign Minister Sergei Lavrov during his visit to New Delhi in December 2017 publicly called on India to join it.

Conclusion:

The historical importance of the Silk Road transport corridor, which connects Western China and Western Europe via Russia on land, must not be forgotten. It is known from history that 2000 years ago this section of the Silk Road passing through the Great Steppe was not without danger: robbery attacks on caravans with silk, forward dishes, paper, precious jewelry were quite common. It is known from history that 2000 years ago this section of the Silk Road passing through the Great Steppe was not without danger. It is not so easy, where the robber committed a robbery attack on shopping caravans with silk, forward dishes, paper, precious jewelry. Today, in this place of the Great Steppe passes the railway and automobile Silk Road is not only the safest, but also the most convenient and effective way.

It is important for Kazakhstan, as for the other Central Asian countries, to participate in the implementation of OBOR and to effectively use new opportunities and advantages of regional cooperation, as well as to minimize risks and threats. Within the framework of the concept of revival of the Chinese Silk Road, it will be carried out measures on development of various regional integration associations (Shanghai Cooperation Organization, Eurasian Economic Union etc.). It is important to ensure the possibility of expansion of trade, economic and investment cooperation between the OBOR participants.

It is quite natural that post-Soviet countries (including Kazakhstan) and Western European

EU members (including Austria) look at OBOR from different perspectives. As a matter of fact, OBOR seems to be a geopolitical project – and not a “pure” business project, as many politicians, media and managers in the EU also talk themselves into. One of the main goals of this project is to expand Chinese influence in Eurasia and the world. In the long term, the idea of an integration of Eurasia under Chinese conditions stands behind OBOR, which would change the existing world-political weights lastingly – and clearly to the disadvantage of the EU, the U.S., Japan and India, but in favour of China (and probably also Russia; at any rate, Moscow is convinced of this).

References

1. Full text of Xi Jinping’s report at 19th CPC National Congress. China Daily. [Электронный ресурс]. – 4 November 2017. – URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/19th_cpcnationalcongress/2017-11/04/content_34115212.htm (Accessed: 15.06.2019).
2. The Belt and Road Initiative Progress, Contributions and Prospects. Belt and Road Portal. [Электронный ресурс]. - 22 April 2019. – URL: <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/zchj/qwfb/86739.htm> (Accessed 15.06.2019).
3. Italy joins China’s New Silk Road project. BBC News. [Электронный ресурс]. - 23 March 2019. – URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-47679760> (Accessed: 15.06.2019).
4. Cf. James Kyngе, Arthur Beesley and Andrew Byrne. EU sets collision course with China over ‘Silk Road’ rail project. Probe of Beijing-funded Belgrade-Budapest link hits Xi’s hallmark scheme. Financial Times. [Электронный ресурс]. - 20 February 2017. – URL: <https://www.ft.com/content/003bad14-f52f-11e6-95ee-f14e55513608> (Accessed: 15.06.2019).
5. Zusammen. Für unser Österreich. Regierungsprogramm 2017-2022. – Wien: 2017. – 155 p.
6. Quoted from: BM Hofer: Die „Neue Seidenstraße“ ist Zukunftsprojekt für die EU und für Österreich im Speziellen. OTS. [Электронный ресурс]. - 2 July 2018. -URL: https://www.ots.at/presseaussendung/OTS_20180702_OTS0182/bm-hofer-die-neue-seidenstrasse-ist-zukunftsprojekt-fuer-die-eu-und-fuer-oesterreich-im-speziellen (Accessed 15.06.2019).
7. Li Xiaosi. China und Österreich stärken Zusammenarbeit. - Der Standard, 25 April 2019. – 31 p.
8. Joschka Fischer. Die Rückkehr der Geopolitik nach Europa. - Der Standard, 7-8 November 2015. – 39 p.
9. All quotations from: Dana Heide, Till Hoppe, Stephan Scheuer and Klaus Stratmann. EU ambassadors band together against Silk Road. [Электронный ресурс]. - Handelsblatt, 17 April 2018. - URL: <https://www.handelsblatt.com/today/politics/china-first-eu-ambassadors-band-together-against-silk-road/23581860.html?ticket=ST-1556435-dmgtzffccJSXBTa6Dbor-ap3> (Accessed 15.06.2019).
10. Vanessa Steinmetz. Schuldenfalle Seidenstraße. China lockt mit 900 Milliarden Dollar. Spiegel Online. [Электронный ресурс]. – 07 April 2018. - URL: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/china-das-infrastrukturprojekt-neue-seidenstrasse-ist-eine-schuldenfalle-a-1201015.html> (Accessed: 15.06.2019);
11. China to take over Kenya’s main port over unpaid huge Chinese Loan. African Stand. [Электронный ресурс]. 20 December 2018. - URL: <https://www.africanstand.com/news/africa/east-africa/china-to-take-over-kenyas-main-port-over-unpaid-huge-chinese-loan/fbclid=IwAR3SpB1DcMh8AYxONJNVyI5QpOMufn8nnpkp9MyzCfSTAZbRHQit6eRxW3A> (Accessed: 15.06.2019).
12. Cullen Hendrix. Rough Patches on the Silk Road? The Geopolitics of the Belt and Road Initiative. Center for Security Studies, ETH Zürich. [Электронный ресурс]. 13 October 2016. - URL: <http://isnblog.ethz.ch/security/rough-patches-on-the-silk-road-the-geopolitics-of-the-belt-and-road-initiative> (Accessed: 15.06.2019).

М. Малек¹, А.М. Азмұханова²

¹Австрия мемлекеттік қорғаныс Академиясы, Вена, Австрия

²Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

“Жаңа Жібек жолы” қытайлық жобасы:

Қазақстан, ЕО және Аустрия үшін мүмкіндіктері мен артықшылықтары

Андатпа. Мақалада бүгінгі таңда Батыс Қытай мен Батыс Еуропаны қосатын «Жаңа Жібек жолы» көлік дәлізінің геосаяси, геостратегиялық және геоэкономикалық маңызы жаңа зерттеу бағыттарын ашып, толықтыруы баяндалады. Осыған байланысты, бұл қарастырылған мақалада қытайлық “Бір белдеу – бір жол” жобасындағы Қазақстан, Аустрия, Еуропалық Одақтың бұл жобаға қатысу барысындағы рөлі, мүмкіндіктері, шақыруларға дайындығы, артықшылықтары мен қауіпті тұстары, бір сөзбен айтқанда позитивті жақтары мен қатары, талдауға алынып отырған елдердің жобаға қатысу жағдайындағы әлсіз, негативті жақтары да салыстырмалы талдау әдісі негізінде зерттеледі. Жалпы бұл жобаны іске асыруға қатысу және өңірлік ынтымақтастықтың жаңа мүмкіндіктері мен артықшылықтарын тиімді пайдалану мәселесі теориялық талдау негізінде қатысушы елдердің сыртқы саясатының тұжырымдамасына сәйкес жүргізілді. Түйінді қорытынды ой ретінде посткеңестік елдер (оның ішінде Қазақстан) және батыс еуропалық ЕО елдері (оның ішінде Аустрия) осы жобаға әртүрлі көзқарас тұрғысынан қарайтынын көрсете отырып, Қазақстанның сыртқы саясатының азиялық векторы өзінің геосаяси ұстанымына байланысты өңірлік және өңірлік емес державалар тарапынан қарқынды бәсекелестік объектісі болып табылатындығын көрсетеді.

Түйін сөздер: Жаңа Жібек жолы, Ұлттық Конгресс, инфрақұрылымдық байланыс, Батыс Еуропалық Одақ мүшелері, Декларация, көлік инфрақұрылымы.

М. Малек¹, А.М. Азмұханова²

¹Австрийская государственная Академия обороны, Вена, Австрия

²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Шансы и вызовы для Казахстана, ЕС и Австрии в китайском проекте «Новый Шелковый путь»

Аннотация. На сегодняшний день геополитическое, геостратегическое и геоэкономическое значение транспортного коридора Шелкового пути, соединяющего Западный Китай и Западную Европу, дополняют новые исследовательские направления. В связи с этим в рассматриваемой статье будут изучены роль Казахстана, Австрии, Европейского Союза в проекте «Один пояс – один путь», а именно, предстоящие возможности, готовность к вызовам, позитивные и негативные стороны участия в проекте. В целом, вопросы участия в реализации данного проекта и эффективного использования новых возможностей и преимуществ регионального сотрудничества рассматривались в соответствии с концепцией внешней политики стран-участниц на основе теоретического анализа. Ключевая мысль заключается в том, что постсоветские страны (в том числе Казахстан) и страны западноевропейского ЕС (в том числе Австрия) относятся к данному проекту по-разному, азиатский вектор внешней политики Казахстана в силу своей геополитической позиции является объектом интенсивной конкуренции со стороны региональных и не региональных держав.

Ключевые слова: Новый Шелковый путь, Национальный Конгресс, инфраструктурное взаимодействие, страны-члены западноевропейского ЕС, декларация, транспортная инфраструктура.

References

1. Full text of Xi Jinping’s report at 19th CPC National Congress. China Daily [Electronic resource] Available at: http://www.chinadaily.com.cn/china/19th_cpcnationalcongress/2017-11/04/content_34115212.htm (Accessed: 15.06.2019).

2. The Belt and Road Initiative Progress, Contributions and Prospects. Belt and Road Portal [Electronic resource]. Available at: <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/zchj/qwfb/86739.htm> (Accessed: 15.06.2019).
3. Italy joins China's New Silk Road project. BBC News [Electronic resource] Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-47679760> (Accessed: 15.06.2019).
4. Cf. James Kynge, Arthur Beesley and Andrew Byrne. EU sets collision course with China over 'Silk Road' rail project. Probe of Beijing-funded Belgrade-Budapest link hits Xi's hallmark scheme. Financial Times [Electronic resource] Available at: <https://www.ft.com/content/003bad14-f52f-11e6-95ee-f14e55513608> (Accessed: 15.06.2019).
5. Zusammen. Für unser Österreich. Regierungsprogramm 2017-2022 (Wien, 2017, 155 p.).
6. Quoted from: BM Hofer: Die „Neue Seidenstraße“ ist Zukunftsprojekt für die EU und für Österreich im Speziellen. OTS - 2 July 2018 [Electronic resource] Available at: https://www.ots.at/presseaussendung/OTS_20180702_OTS0182/bm-hofer-die-neue-seidenstrasse-ist-zukunftsprojekt-fuer-die-eu-und-fuer-oesterreich-im-speziellen (Accessed: 15.06.2019).
7. Li Xiaosi. China und Österreich stärken Zusammenarbeit, 25 April 2019 (Der Standard, 2019, 31 p.).
8. Joschka Fischer. Die Rückkehr der Geopolitik nach Europa, 7-8 November 2015 (Der Standard, 2015, 39 p.).
9. All quotations from: Dana Heide, Till Hoppe, Stephan Scheuer and Klaus Stratmann. EU ambassadors band together against Silk Road, Handelsblatt, 17 April 2018 [Electronic resource] Available at: <https://www.handelsblatt.com/today/politics/china-first-eu-ambassadors-band-together-against-silk-road/23581860.html?ticket=ST-1556435-dmgtzffccJSXBTa6Dbor-ap3> (Accessed: 15.06.2019).
10. Vanessa Steinmetz. Schuldenfalle Seidenstraße. China lockt mit 900 Milliarden Dollar. Spiegel Online [Electronic resource]. Available at: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/china-das-infrastrukturprojekt-neue-seidenstrasse-ist-eine-schuldenfalle-a-1201015.html> (Accessed: 15.06.2019);
11. China to take over Kenya's main port over unpaid huge Chinese Loan. African Stand [Electronic resource]. Available at: <https://www.africanstand.com/news/africa/east-africa/china-to-take-over-kenyas-main-port-over-unpaid-huge-chinese-loan/> (Accessed: 15.06.2019).
12. Cullen Hendrix. Rough Patches on the Silk Road? The Geopolitics of the Belt and Road Initiative. Center for Security Studies, ETH Zürich [Electronic resource]. Available at: <http://isnblog.ethz.ch/security/rough-patches-on-the-silk-road-the-geopolitics-of-the-belt-and-road-initiative> (Accessed: 15.06.2019).

Авторлар туралы мәлімет:

Малек М. – саясаттану ғылымдарының кандидаты, Аустрия Мемлекеттік қорғаныс академиясының профессоры, Стиффгассэ 2-1070, Вена, Аустрия.

Азмуханова А.М. – тарих ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультетінің профессоры, Қ. Сәтбаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Malek M. – Candidate of political sciences, Professor of the Austrian state Defence Academy, Stiffgasse 2-1070, Vienna, Austria.

Azmukhanova A.M. – Candidate of historical sciences, Professor of the Faculty of International Relations of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 11.25.43

Т.М. Рыскулов, А. Канатбеккызы

*Бишкекский гуманитарный университет имени К. Карасаева,
Бишкек, Кыргызстан*

(E-mail: toktobek.ryskulov@mail.ru, Altynai.kanatbekova.95@mail.ru)

Россия и Центральная Азия: новые форматы взаимовыгодных отношений

Аннотация. Центральная Азия всегда была и является территорией, представляющей интерес для России, также, как и Россия сегодня играет большую роль для стран постсоветского пространства. Взаимоотношения России со странами постсоветского пространства уходят глубоко в историю. На сегодняшний момент данные отношения требуют более динамичных, модернизированных и интеграционных процессов, что позволит странам Центральной Азии и Российской Федерации развиваться и открывать новые горизонты для укрепления политических, экономических и культурных связей. Для достижения поставленных целей Российская Федерация и страны Центральной Азии формируют множество проектов. Одним из общих проектов, связывающих эти страны, стало формирование Евразийского Экономического союза (ЕАЭС). Этот проект обещает быть успешным. По словам аналитиков, программа принесет странам Центрально-азиатского региона и Российской Федерации множество преимуществ в развитии экономики и политики.

Ключевые слова: интеграционные процессы, Центральная Азия и Россия, новые пути взаимовыгодных отношений, динамичное развитие, экономическое пространство, процесс регионализации, Евразийский экономический союз, партнерские отношения.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-106-111>

Россия и страны Центральной Азии имеют многовековые переплетающиеся исторические и экономические связи. Сотрудничество между государствами проходит в рамках двусторонних, многосторонних отношений, что дает странам Центральной Азии и России динамичный рост экономики и укрепление политической позиции на международной арене. При рассмотрении статьи были поставлены следующие цели: выяснить характер и особенности взаимоотношений между Россией и странами центрально-азиатского региона и выявить новые форматы выстраивания взаимовыгодных отношений. Эта цель обусловила постановку и решение таких задач, как рассмотрение развития интеграционных тенденций внутри региона ЦА и изучение новых форматов выстраивания взаимовыгодных отношений между Россией и странами Центральной Азии.

Теоретико-методологической основой статьи явился метод системного анализа. Данный метод был выбран с целью комплексного исследования взаимоотношений между Российской Федерацией и странами Центральной Азии.

Центрально-азиатский регион сегодня является стратегической территорией для Российской Федерации. Россия и центрально-азиатские страны являются соседями с исторически сложившимся общим экономическим пространством и общественно-политическими и культурными связями. Тем не менее, центрально-азиатские республики не настолько открыты в своей внешней и экономической политике в отношении России, как и в отношении других стран. Каждая страна имеет свою заинтересованность в регионе, но не проявляет себя настолько активно, насколько хотелось бы в связи с тем, что они только начали свое развитие и расширение [1].

Развитие стран Центральной Азии протекает в рамках Содружества. Это позволяет странам сблизить позиции и выработать единую точку зрения на ключевые проблемы, стоящие перед регионом и приносит ощутимую пользу для всех участников [2].

Российская Федерация имеет в Центральной Азии довольно широкие интересы. Некоторые из них имеют чисто экономический характер, например, импорт и экспорт традиционных товаров, а другие тесно смыкаются с внешнеполитическими и геополитическими интересами – нефтегазовый сектор, транспорт, атомная промышленность. По мере экономического роста спектр экономических интересов расширяется [3].

Однако в приоритетных областях Российская Федерация создает благоприятные условия для осуществления внешнеэкономических связей, а также продвигает работы российского бизнеса в странах Центральной Азии. Для реализации интересов в сфере экономики помимо политических, был создан ряд экономических институтов, таких как Таможенный союз, ЕврАзЭС, Антикризисный Фонд ЕврАзЭС, соглашение о зоне свободной торговли в СНГ и Евразийский экономический союз ЕАЭС [4].

На сегодняшний день центрально-азиатские государства, такие как Республика Казахстан, Кыргызская Республика, Республика Узбекистан, Республика Таджикистан и Туркменистан, имеют с Российской Федерацией разные уровни взаимоотношений. От тесных «добрососедских» до умеренного поддержания межгосударственных связей – в сферах политики, экономики и культурных взаимоотношений. Российская Федерация не имеет в отношении центрально-азиатских республик определенных стратегий выстраивания взаимовыгодных отношений [5].

Каковы причины сложившихся взаимоотношений? Разные уровни взаимоотношений, а также проблемы и риски в регионе Центральной Азии. Безусловно, данный регион сложен в изучении взаимоотношений в политике, экономике, в культурном и религиозном плане. Также между государствами имеются некоторые экономико-географические проблемы, которые не дают странам объединиться и развиваться равномерно.

Кроме того, финансово-экономический кризис в 2007 – 2009 гг. вызвал множество размышлений у глав правительств в Центральной Азии, касающихся смены мировых тенденций. В тот период начался процесс сворачивания глобализации и стал набирать темпы процесс регионализации, когда формируются крупные регионы с активной экономической жизнью, с интенсивной торговлей внутри и со своими региональными условиями. После обозначения тенденции регионализации Россия стала делать упор на создание регионального экономического блока, который мог бы стать самостоятельным игроком. В рамках этих усилий и был создан в 2015 году Евразийский экономический союз (ЕАЭС) [6].

С появлением новой международной организации проблема экономического упадка в некотором роде перешла на задний план. Экономическая составляющая государств-членов ЕАЭС стала развиваться и приносить плоды. Данный проект в некотором роде объединил и сплотил страны под эгидой «экономическая независимость и политический рост на международной арене» [7].

Возьмем, к примеру, Кыргызскую Республику. До вхождения в экономический союз ЕАЭС она находилась как бы на перепутье. Кыргызстан стремился развиваться, но в одиночку у него не получалось. Однако с момента вступления в ЕАЭС государство стало стремительно развиваться и данный рост привлек внимание многих государств мира. Кыргызская Республика активно участвует в интеграционных проектах, что повысило интерес к ней в формате ЕАЭС, а также в двусторонних отношениях с Россией. Кыргызская Республика предпочитает стратегию взаимовыгодных отношений с другими государствами. Выстраивая отношения и укрепляя связи, страна стремится к равноправному сотрудничеству со своими будущими партнерами и прежде всего с Россией как самым крупным соседом [8].

Рассмотрим известные нам форматы взаимоотношений России и стран Центральной

Азии, официально декларируемые МИД России. Прежде всего, Российская Федерация установила со всеми государствами ЦА отношения стратегического партнерства. При этом она вносит немалый вклад в экономику региона – Россия остается крупнейшим донором региона по линии ООН, а также является крупнейшим инвестором. Развитие отношений России с государствами Центральной Азии сопровождается солидной договорно-правовой базой. Россия занимается миграционными вопросами региона, а также его проблемами и рисками в области безопасности и урегулированием межгосударственных противоречий. Государство всегда готово предоставить свою помощь в решении текущих вопросов отдельных государств и их двух- и многосторонних отношений [9].

Учитывая все вышесказанное, можно сделать вывод, что с самого начала своего суверенитета государства Центральной Азии имели стратегическую значимость для Российской Федерации. Россия в свою очередь неоднократно вкладывала в регион колоссальные инвестиции, которые помогали выстраивать свою линию взаимовыгодных отношений. Отметим, что данный формат очень важен для стран Центральной Азии, однако имеет и свои минусы. Данный формат односторонних отношений лишен динамики роста и активности со стороны стран Центральной Азии. Инвестиции идут только со стороны России, это усложняет появление масштабных проектов в сферах экономики, производства и т.д.

Безусловно, страны Центральной Азии сотрудничали с Россией в рамках СНГ, государства неоднократно участвовали в проектах, которые давали возможность укрепить отношения, но этот формат не был столь же эффективным как ЕАЭС.

С появлением интеграционного проекта ЕАЭС страны-участницы стремились узнать о роли и планах сторон, преимуществах, которые должны получить при взаимодействии. Каждая страна стремилась к равноправному сотрудничеству в рамках ЕАЭС. При этом Россия как страна-партнер заинтересована в проекте не меньше, чем государства Центральной Азии. Учитывая старые форматы взаимоотношений России со странами Центральной Азии, интерес к данному региону логичен. Все страны стремятся участвовать в эффективных проектах, которые принесут каждой стороне выгоду, поэтому с появлением ЕАЭС страны ЦА вошли в масштабный экономический проект.

ЕАЭС как крупномасштабный проект привлек немало внимания к региону Центральной Азии, так как в это время в большей части мира произошел спад экономики, кризис и т.д. Регион Центральной Азии со своим нераскрытым потенциалом и богатыми природными ресурсами стал для государств новым интеграционным путем развития, повышения уровня жизни и расширения рынка сбыта для стран-участниц ЕАЭС. ЕАЭС стал для стран новым форматом для взаимовыгодных партнерских отношений в сфере экономики. Кроме того, предполагается изменение и упрощение правовой и налоговой системы [10].

Стоит отметить, что некоторые противоречия в интеграции ЕАЭС и проблемы в реализации данного проекта существуют. У стран-участниц имеются несогласованности по базам технических регламентов, фитосанитарных, санитарно-эпидемиологических и иных служб, так или иначе вовлеченных в движение товаров и услуг. Также отсутствует единая система качества товаров. Для попадания на рынок необходимо пройти через ряд дополнительных мероприятий, которые становятся серьезным барьером для развития малого бизнеса. Но для решения данной проблемы стороны прилагают множество усилий. Для устранения же проблем в реализации интеграции ЕАЭС требуется согласованность и совместное принятие решений.

Что же касается новых форматов взаимовыгодных отношений между Россией и регионом Центральной Азии, нужно приложить усилия для создания новых объединенных проектов, привлечения новых бизнес-партнеров, новых инвестиций, а также привлечения

малого и среднего предпринимательского класса к расширению и проектированию новых линий для успешного товарооборота. Разумеется, данные проекты должны быть широко освещены в СМИ [11].

Таким образом, организация Евразийского экономического союза в некотором роде стала проектом для планомерного и динамичного развития. Россия как страна, имеющая множество интересов в данном регионе, несомненно обладает рядом условий, которые дают благоприятный путь к объединению и развитию вместе с регионом и странами-участницами ЕАЭС. Для достижения поставленных задач Россия и страны Центральной Азии сформировали ряд условий, которые страны ЦА выполнили и реализовали в условиях глобализации и региональной интеграции.

Список литературы

1. Байдаров Е. Интеграция в Центральной Азии: культурно-цивилизационные основы. 22 июня 2017 г. Источник: Фергана [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.dialog.tj/news/integratsiya-v-tsentralnoj-azii-kulturno-tsivilizatsionnye-osnovy> (дата обращения: 12.09.2019).
2. Кузьмин Е.М. Экономические интересы России в Центральной Азии / Сборник докладов. Москва: институт международных исследований МГИМО, 2010 г. [Электронный ресурс] // URL: https://mgimo.ru/files2/y11_2010/167991/Sbornik17.pdf (дата обращения: 16.09.2019).
3. Путин В.В. Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня. 4 октября 2011г. [Электронный ресурс]. - URL: <https://lenta.ru/news/2011/10/04/article/> (дата обращения: 18.09.2019).
4. Интересы России в Центральной Азии: содержание, перспективы, ограничители. 2013 г. - №10 [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.slideshare.net/RussianCouncil/ss-18114179> (дата обращения: 20.09.2019).
5. Шаймергенов Т. Центральная Азия вступает в период внутренних перемен // Караван. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.caravan.kz/gazeta/centralnaya-aziya-vstupayet-v-period-vnutrennikh-peremen-shajjmergenov-380246/> (дата обращения: 24.09.2019).
6. Сафранчук И.А. Варианты глобализации и регионализации для Центральной Азии. Москва, 14 июня 2017 г. [Электронный ресурс]. - URL: <https://mgimo.ru/upload/2018/02/rossiya-i-tsentralnaya-aziya-novye-perspektivy.pdf> (дата обращения: 24.09.2019).
7. Солозобов Ю. Центральная Азия: эпоха перемен. Внутренние и внешние факторы. 5 сентября 2016 г. [Электронный ресурс]. - URL: <http://antiterrortoday.com/glavnoe-segodnya/tsentralnaya-aziya-vnutri-i-vokrug-nec/11978-tsentralnaya-aziya-epokha-peremen> (дата обращения: 25.09.2019г.)
8. Медкович Н. Экономические перспективы интеграции Кыргызстана в ЕАЭС. 13 августа 2015 г. [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.foreignpolicy.ru/analyses/ekonomicheskie-perspektivy-integratsii-kyrgyzstana-v-eaes/> (дата обращения: 28.09.2019г.)
9. Россия и Центральная Азия // Веб-сайт МИД России. [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.mid.ru./rossia-i-problemy-central-noy-azii> (дата обращения: 2.10.2019).
10. Перспективы расширения ЕАЭС за счет Центральной Азии. 16 сентября 2015г. [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.putin-today.ru/archives/15436> (дата обращения: 4.10.2019).
11. Федеральная служба государственной статистики. Россия в цифрах – 2015 г. [Электронный ресурс]. - URL: https://www.gks.ru/bgd/regl/b15_11/Main.htm (дата обращения: 10.10.2019).

Т.М. Рыскулов, А. Канатбеккызы

К. Карасаев атындагы Бишкек гуманитарлык университети, Бишкек, Кыргызстан

Ресей және Орталық Азия: өзара тиімді қарым-қатынастарының жаңа форматтары

Аңдатпа. Орталық Азия жағдайы Ресей үшін әрқашан қызықтыратын аумақ болып табылатындықтан, Ресейдің сыртқы саясаты посткеңестік елдері үшін үлкен рөл атқарады. Ресей және посткеңестік елдер қарым-қатынастарының терең тарихы бар. Бұл Ресей тарапынан мықты әдістемелік құрылымын қабылдауға

және өзара тиімді қарым-қатынастарды нығайтуға бағытталған. Қазіргі уақытта Орталық Азия елдері мен Ресей Федерациясының арасында өзара қарым-қатынасты серпінді дамытуға, жаңғыртылған және интеграциялық процестерді жасауға мүмкіндік береді. Ресей Федерациясының алға қойылған мақсаттарына жету үшін Орталық Азия елдері көптеген жобалар ұсынуда. Ресей мен Орталық Азия елдерін байланыстыратын қазіргі жалпы жоба - Еуразиялық экономикалық одақтың (ЕЭО) қалыптасуы. Бұл жоба Ресей Федерациясы мен Орталық Азия елдерінің аумағында табысты болуға бағытталған. Сарапшылардың айтуынша: бағдарлама Орталық Азия аймағы мен Ресей Федерациясының елдеріне экономика мен саясатты дамытуда көптеген артықшылықтар әкеледі.

Түйін сөздер: интеграциялық процестер, Орталық Азия мен Ресей, тиімді қатынастардың жана жолдары, қарқынды даму, экономикалық кеңістік, аймақтандыру процесі, Еуразиялық экономикалық одақ, серіктестік қатынастар.

T.M. Ryskulov, A. Kanatbek kyzy

K. Karasayev International Relations Bishkek Humanitarian University, Bishkek, Kyrgyzstan

**Russia and Central Asia:
new formats mutually beneficial relation.**

Abstract. Central Asia has always been and remains an interesting territory for Russia, just as Russia today plays a large role for the countries of the post-Soviet space. The Relationship between Russia and the countries of the post-Soviet space goes deep into history, which shows us a strong and methodical construction of mutually beneficial relations between countries. Currently, these relations require more dynamic, modernized and integration processes that will allow the counties of Central Asia and the Russian Federation to develop and discover new horizons for strengthening political, economic and cultural ties. To achieve these goals, the Russian Federation and the countries of Central Asia form many projects. The current common project linking Russia and the countries of Central Asia has become the national Eurasian Economic Union (EAEU). This project promises to be successful in the Russian Federation and the countries of Central Asia. The program, according to analysts, brought the countries of Central Asia and the region of the Russian Federation.

Keywords: integration processes, Central Asia and Russia, new ways of beneficial relationships, dynamic development, economic space, the regionalization process, Eurasian Economic Union, partnerships.

References

1. Baydarov E. Integraciya v Central'noj Azii: kul'turno-civilizacionnye osnovy [Integration in Central Asia: Cultural and Civilizational Foundations] June 22, 2017 Source: Fergana [Electronic resource]. Available at: <http://www.dialog.tj/news/integratsiya-v-tsentralnoj-azii-kulturno-tsivilizatsionnye-osnovy> (Accessed: 12.09.2019).
2. Kuzmin E.M. Jekonomicheskie interesy Rossii v Central'noj Azii [Economic interests of Russia in Central Asia], Collection of reports. Moscow: MGIMO Institute for International Studies, 2010 [Electronic resource] Available at: https://mgimo.ru/files2/y11_2010/167991/Sbornik17.pdf (Accessed: 16.09.2019).
3. Putin V.V. Novyj integracionnyj proekt dlja Evrazii – budushhee, kotoroe rozhdaetsja segodnja [A new integration project for Eurasia - the future that is born today], October 4, 2011. [Electronic resource] Available at: <https://lenta.ru/news/2011/10/04/article/> (Accessed: 18.09.2019).
4. Interesy Rossii v Central'noj Azii: sodержanie, perspektivy, ogranichiteli [Russia's interests in Central Asia: content, prospects, constraints], 10 (2013) [Electronic resource]. Available at: <https://www.slideshare.net/Russian-Council/ss-18114179> (Accessed: 20.09.2019).
5. Shaimergenov T. Central'naja Azija vstupaet v period vnutrennih peremen [Central Asia is entering a period of internal change], Karavan [Caravan] [Electronic resource]. Available at: <https://www.caravan.kz/gazeta/centralnaya-aziya-vstupaet-v-period-vnutrennikh-peremen-shajjmergenov-380246/> (Accessed: 24.09.2019).
6. Safranchuk I.A. Varianty globalizacii i regionalizacii dlja Central'noj Azii [Options for globalization and regionalization for Central Asia]. Moscow, June 14, 2017 [Electronic resource]. Available at: <https://mgimo.ru/upload/2018/02/rossiya-i-tsentralnaya-aziya-novye-perspektivy.pdf> (Accessed: 24.09.2019).
7. Solozobov Y. Central'naja Azija: jepoha peremen. Vnutrennie i vneshnie faktory [Central Asia: The Age of Change. Internal and external factors], September 5, 2016 [Electronic resource]. Available at: <http://antiterror-today.com/glavnoe-segodnya/tsentralnaya-aziya-vnutri-i-vokrug-nee/11978-tsentralnaya-aziya-epokha-peremen> (Accessed: 09.25.2019).
8. Medkovich H. Jekonomicheskie perspektivy integracii Kyrgyzstana v EAJeS [Economic prospects for the

integration of Kyrgyzstan into the EAEU]. August 13, 2015 [Electronic resource]. Available at: <http://www.foreign-policy.ru/analyses/ekonomicheskie-perspektivy-integratsii-kyrgyzstan-v-eaes/> (Accessed: 09.28.2019).

9. Rossiya i Central'naja Azija [Russia and Central Asia], Website of the Ministry of Foreign Affairs of Russia [Electronic resource]. Available at: <http://www.mid.ru/rossia-i-problemy-central-noy-azii> (Accessed: 2.10.2019).

10. Perspektivy rasshirenija EAJeS za schet Central'noj Azii [Prospects for the expansion of the EAEU at the expense of Central Asia], September 16, 2015. [Electronic resource]. Available at: <https://www.putin-today.ru/archives/15436> (Accessed: 4.10.2019).

11. Federal'naja sluzhba gosudarstvennoj statistiki. Rossiya v cifrah [Federal State Statistics Service. Russia in Figures] - 2015 [Electronic resource]. Available at: https://www.gks.ru/bgd/regl/b15_11/Main.htm (Accessed: 10.10.2019).

Сведения об авторах:

Рыскулов Т.М. – к.и.н., доцент кафедры международных отношения Бишкекского гуманитарного университета имени К.Карасаева, г. Бишкек, Кыргызстан.

Канатбек К.А. – магистрант Кыргызско-китайского факультета Бишкекского гуманитарного университета имени К.Карасаева, г. Бишкек, Кыргызстан.

Ryskulov T.M. - Candidate of Historical Sciences, docent, Department of International Relations, Bishkek Humanitarian University named after K. Karasayev, Bishkek, Kyrgyzstan.

Kanatbek K.A. - Undergraduate of the Kyrgyz-Chinese Faculty of the Bishkek Humanitarian University named after K. Karasayev, Bishkek, Kyrgyzstan.

МРНТИ 11.15.19

Ан Сан Хун¹, К.С. Калиева²

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

²Восточно-Казахстанский государственный технический университет имени

Д.Серикбаева, Усть-Каменогорск, Казахстан

(E-mail: ¹tiesa@naver.com, ²kskalieva@mail.ru)

Корейское общество и острая еда: любовь корейцев к пряному вкусу

Аннотация. Данная статья посвящена изучению социокультурных факторов, при которых пряные вкусы стали популярными в Корее. Пряный вкус - привычный для многих корейцев. Однако приверженность к острой пище у них стала формироваться по мере того как она становилась индустриальной страной, а также в то время, когда они переживали экономический кризис конца 1990-х годов. Возможно, это связано с тем, что пряный вкус стимулирует клетки головного мозга, что в свою очередь помогает забыть усталость, снять стресс или изменить настроение.

Тенденция к острой еде становится репрезентативным имиджем корейской еды, а также влияет на глобальную тенденцию в области кулинарной культуры. Хотя это правда, что пряный вкус является одним из типичных вкусов корейских блюд, крайний пряный вкус, который популярен в Корее в наши дни, является не традиционным вкусом корейских блюд, а результатом влияния маркетинга многонациональной пищевой компании.

Ключевые слова: пряный вкус, кочуджан, кимчи, ттокпокки, острый рамен, индустриализация, урбанизация, экономический кризис, эндорфин, капсаицин, психологическое удовольствие, депрессия, маркетинг, пищевая компания.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-112-116>

Введение. В последнее время острая пища и продукты распространяются по всему миру. В частности, велико увлечение пряным вкусом среди молодых корейцев. В 2019 году невероятную популярность в Корее набрала китайская кухня «Маратин». «Мара» означает «острый до онемения и горячий». Пряный вкус знаком многим корейцам, но последние тенденции в Корее немного отличаются от прошлых. Пряный вкус становится присущ всей еде, а также продолжает увеличиваться интенсивность острого вкуса. Есть также «крайняя» острота, от которой немеет язык, человек начинает кашлять или у него текут слезы, как только он кладет пищу в рот. Некоторые люди терпят эту боль и получают удовольствие от употребления острой пищи. Они даже загружают на YouTube видеоролики об этом.

Цель данной статьи - изучение социокультурных факторов, при которых пряные вкусы стали популярными в Корее. Мы постараемся выяснить, когда и почему корейцы стали предпочитать острую пищу, а также будем изучим причины увлечения их острой пищей в современный период.

Вы едите, чтобы жить или живете, чтобы есть? Конечно, мы не живём только для того, чтобы есть, однако стоит признать, что еда обогащает нашу жизнь. У каждой нации есть свой любимый вкус. Жители Юго-Восточной Азии предпочитают готовить еду, используя различные соусы и приправы, а в Китае с развитием технологий переработки стали важны такие понятия, как *цвет, аромат, красота, эстетика, форма*. В северной части Китая особенно развито приготовление пищи на жиру, в частности, обжаренные в кляре рыба, мясо, овощи. Японцы считают визуальную составляющую в еде очень важной и делают вкус блюд более насыщенным, используя сахар и густые соусы. Корейцы же с наслаждением едят пряную еду. Продукты с острым вкусом, такие как *кочуджан* и *кимчи*, стали одними из наиболее популярных продуктов в Корее. И продукты, в названия которых

входят такие слова, как «острый» и «огненный», очень хорошо продаются здесь. Любовь корейцев к пряному вкусу отразилась и в корейском языке. Слов, которые выражают «пряный вкус», много. Например, «*얼큰하다*» (островатый), «*시원하다*» (пикантный), «*얼얼하다*» (жечь), «*개운하다*» (свежий и лёгкий) и т.д.

Острый вкус вызывает особенные чувства у корейцев. Даже есть корейская поговорка: «Ешь кочхуджан и делай все возможное». Любовь к пряному вкусу у корейцев, которые едят кимчи по три раза в день, вызывает удивление. В одной из реклам о кочуджане, актер, который отправился в Италию, страстно желает ощутить его вкус. Несколько лет назад в социальных сетях распространились слухи о том, что были выпущены продукты в четыре раза острее, чем традиционная «жареная лапша» (*핵불닭 볶음면*). Несмотря на то, что это оказалось неправдой, реакция корейских пользователей была удивительной: они были в восторге от этой новости.

Кимчи, бибимбап, ттокпокки и бульгоги - все эти блюда иностранцы считают острыми. Однако для корейцев острота таких блюд не представляет чего-то особенного. Увлечение острым вкусом не ослабевает, а наоборот, становится все сильнее. Горячая острая курица, острая жареная курица с уксусом и перцем чили возглавляют такой тренд. А такие блюда, как «огненная свинина» (*불타는 삼겹살*), «свинина с кочхуджан» (*고추장 삼겹살*) и «острые свиные ребрышки» (*매운 갈비찜*) вносят весомый вклад в культуру корпоративов. В Корее также продаются такие продукты, как «острый рамен» (*매운 라면*), «лапша юккэджан» (*육개장 우동*), «острый суджеби» (*매운 수제비*), «ччаджанмён с перцем» (*고추 자장면*), «кимбап с чили» (*땡초 김밥*), «острые гамбургер» (*매운 햄버거*), «острая пицца» (*매운 피자*) и т.д.

Конечно, корейцы не единственные, кто предпочитает острый вкус. Именно европейцы привезли перец во все регионы Азии, Индию и другие страны. Считается, что четверть населения всего мира ежедневно употребляет пищу с острым перцем. Красный перец был завезен в Корею в 16 веке [1]. Сегодня статистика показывает, что Корея является одним из мировых лидеров по годовому потреблению перца на душу населения наряду с Мексикой и Таиландом [2].

Несколько лет назад CNN представила корейскую острую еду, которую трудно было есть. На самом деле корейская традиционная еда изначально не была такой острой [3]. Например, не был таким острым традиционный кимчи. Он даже был довольно пресным, несмотря на то, что в его состав входил острый перец. Кроме того, в традиционных корейских блюдах было трудно обнаружить красный цвет. Ттокпокки являлись своего рода супом с большим количеством говядины и овощей, но после корейской войны в ттокпокки, появившиеся на рынках, стали добавлять кочуджан. Японский рамен, который вначале был пресным, начал приобретать острый вкус в Корее, и со временем становился все более и более острым. Стоит также отметить, что еда в городах острее, чем в деревнях.

Возникает вопрос, когда же корейская еда стала такой острой? Как было сказано выше, красный перец был завезен в Корею в 16 веке. В начале 18-го века выращивание перца стало обычным явлением и блюда с ним заняли прочное место в меню [4]. Многие специалисты говорят, что корейская еда стала такой острой в процессе быстрой индустриализации и урбанизации после корейской войны.

Как известно, во время правления президента Пак Чон Хи темп развития экономики страны поражал весь мир. Это называлось «Чудом Хангана». Вследствие экономической индустриализации в обществе произошли большие изменения. По-настоящему острая еда появилась в Корее тогда, когда она стала более развитой страной. «Жареный осьминог» (*낙지 볶음*) и «ттокпокки» - эти блюда были не такими острыми, как сейчас и ими могли наслаждаться различные возрастные группы. После экономического кризиса в конце 1990-х годов острота блюд стала своеобразным средством для снятия стресса. Экономическая реструктуризация, закрытие бизнеса, сокращение персонала, досрочный выход на пенсию,

массовая безработица, нерегулярная занятость и другие факторы ускорили заметный кризис среднего класса. Кроме того, увеличился разрыв между богатыми и бедными, наметились игнорирование увеличения маргинального класса и путаница в ценностях корейского общества.

Из этого следует, что с развитием общества стресс и острота блюд усиливаются, не уступая друг другу. Пряный вкус стимулирует нервные клетки, помогает снять стресс и чувствовать себя лучше. Настроение человека улучшается из-за секретируемых эндорфинов - гормонов удовольствия. А удовольствие вызывает привыкание. Именно это и заставляет есть острую еду, когда человек испытывает стресс или депрессию. Более того, вещество «капсаицин» в красном перце стимулирует обмен веществ, а также помогает высвободить накопленную энергию [5].

Многие специалисты пишут о «привыкании к острой еде». По факту, пряный вкус контролируется болью, а не вкусом. Капсаицин воздействует. Некоторые ученые считают, что каждый раз, когда боль, ощущаемая на языке, передается в мозг, выделяется эндорфин, естественный болеутоляющий, и вот почему людям нравится чувствовать острый вкус. Острый вкус также улучшает аппетит, кроме того, при принятии такой еды выделяется пот, что способствует улучшению общего состояния человека.

Пряные продукты в быстро меняющейся вследствие индустриализации и урбанизации повседневной жизни, возможно, стали источником силы для корейцев. То есть вкусовые предпочтения связаны с социокультурной ситуацией. Экономический темп Кореи настолько быстр, что корейцы не успевают за ним. Они должны быстро есть и усердно работать.

Поляризация богатых и малообеспеченных в корейском обществе углубляется, а удовлетворенность жизнью снижается. Согласно исследованиям, 74.4% работников в Корее страдают от «депрессии компании». Несмотря на тот факт, что Корея сейчас является очень сильной экономической державой и находится на 11-м месте по ВВП, индекс счастья населения противоположен этим показателям. Показатели удовлетворенности жизнью у корейцев составляют 58 баллов из максимальных 100 баллов, таким образом они занимают 27-е место из 34 стран ОЭСР. Максимальный балл по удовлетворенности жизнью по стандартам стран ОЭСР составляет 8 баллов, в Корее он составляет 5.8 баллов [6].

Среди 34 стран ОЭСР Корея находится на первом месте по числу самоубийств. Согласно исследованиям ВОЗ в 2016 году, уровень самоубийств в Корее составляет 25,8 на 100 000 человек, таким образом страна занимает 2 место во всемирном списке [7]. Книги по психологии здесь продаются, можно сказать, со скоростью света. Офисные работники страдают от синдрома «супер-работника». По разным данным, число пациентов, посещающих больницу с синдромом хронической усталости, увеличивается с каждым годом.

Существует еще один фактор, который делает корейцев зависимыми от острого вкуса. Можно утверждать, что в последние годы эта ситуация в Корее связана с тенденцией коммерциализации [8]. Пищевые компании вкладывают большие средства в разработку и маркетинг пряных продуктов. Они рекламируют острый вкус красного перца как «шестой вкус», интерпретируя его как один из способов поддержания здоровья и таким образом способствуя его широкому потреблению.

Заключение. Мы рассмотрели повальное увлечение острой пищей, которая существует в Корее в наши дни. Еда имеет особое значение для человека и всего человеческого общества, потому что удовлетворяет один из основных физиологических потребностей. Тот факт, что для корейских блюд характерен острый вкус связан с определенными факторами, описанными выше. Кроме того, есть реальное опасение, что однажды корейская еда потеряет истинно корейский вкус.

Список литературы

1. Byeong Seon Jeong Studies on the food culture of Red pepper in Korea. - Korea.: Sejong University, Vol. 12. 1985. 3 с.
2. Еда, способная преодолеть рак: перец. [Электрон. ресурс]. -URL: <https://nocancer.tistory.com/m/148?category=106224>. (дата обращения: 20.09.2019).
3. Korean food. [Электрон. ресурс]. -URL: <https://namu.wiki/w/%ED%95%9C%EA%B5%AD%20%EC%9A%94%EB%A6%AC>. (дата обращения: 20.09.2019).
4. Корейское общество с острым вкусом. [Электрон. ресурс]. -URL: <http://www.bknews.co.kr/news/articleView.html?idxno=559> (дата обращения: 20.09.2019).
5. Won Taek Lee Effects of Capsaicin on the Morphology of the Nervous. -Korea.: Korean Society of anatomy, Vol. 35, No. 1. 2002. - 3 с.
6. Soo Hyuk Moon. Adolescent Suicides in Korea: a review of causes and suggestions for prevention. - Busan.: Busan national University. - 2016. - 31с.
7. Корейское общество с острым [Электрон. ресурс] -URL: <https://www.mk.co.kr/news/society/view/2018/10/672888/> (дата обращения: 20.09.2019).
8. Почему корейская еда острая? [Электрон. ресурс] -URL: http://www.ohmynews.com/NWS_Web/view/at_pg.aspx?CNTN_CD=A0001261198 (дата обращения: 20.09.2019).

Ан Сан Хун¹, К. С. Калиева²

¹*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

²*Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университеті, Өскемен, Қазақстан*

Корей қоғамы және ащы тағам: корейліктердің татымды дәмге сүйіспеншілігі

Аңдатпа. Бұл мақала Кореядағы ащы дәмдердің танымал болатын элеуметтік-мәдени факторларды зерттеуге арналған. Ащы дәм көптеген корейлерге тән. Алайда ащы тағам Кореяда өндірістік - дамыған және индустриалды ел болған кезде пайда болды. Корейлер жейтін тамақтың татымды дәміне байланысты шаршағандықты ұмытып, жиналған күйзелістен арылуы мүмкін. Кореядағы индустрияландырудың кеңеюіне қарай және 1990 жылдардың аяғындағы экономикалық дағдарысты бастан өткізгеннен кейін, корейлер ащы тағамдарды көбірек ұната бастады. Себебі, татымды дәм мидың жүйкелерін ынталандырады. Бұл күйзелісті жеңілдетуге немесе көңіл-күйді өзгертуге септігін тигізеді. Ащы тағамға деген үрдіс корейлік тағамның беделді бейнесіне айналады, сонымен қатар аспаздық мәдениеттің ғаламдық беталысына әсер етеді. Татымды дәм корей тағамдарының әдеттегі хош иістерінің бірі екендігі рас болса да, қазіргі уақытта Кореяда кеңінен таралған ащы дәм корейлердің дәстүрлі тағамдарының ащы дәмі емес, көпұлтты тамақ компанияларының маркетингтік әсерінің нәтижесі болып саналады.

Түйін сөздер: татымды дәм, кочуджан, кимчи, ттокпокки, ащы рамен, индустриализация, урбанизация, экономикалық дағдарыс, эндорфин, капсаицин, психологиялық рахат, депрессия, маркетинг, тамақ компаниясы.

Sang Hoon An¹, K. S. Kalieyva²

¹*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

²*East Kazakhstan State Technical University named after D. Serikbayev, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan*

Korean society and spicy food: Koreans' love for the spicy taste

Abstract. This article is devoted to the study on the craze of Korean spicy tastes. Spicy food is a familiar taste to many Koreans. In Korea, hot food was introduced as Korea entered the industrial age after liberation from Japan. Koreans seemed to have forgotten about their bodies exhausted from labor with a spicy taste and shake off

stress with a spicy taste. Spicy food was a source of energy for Koreans who were busy with industrialization and urbanization. As industrialization expanded in Korea and Koreans experienced the economic crisis of the late 1990s, they became increasingly fond of spicy foods. Because spicy tastes stimulate the nerves of the brain to relieve stress and help you feel better. Today, the spicy food trend that has spread to the global market has become a representative image of Korean food, affecting the global food and culture trend. Although it's true that spicy taste is one of Korea's typical tastes, the too spicy taste that is popular in Korea these days is not the spicy taste of Korean traditional dishes, but the result of the marketing influence of a multinational food company.

Keywords. spicy food, gochujang, kimchi, tteokbokki, spicy ramen, industrialization, urbanization, economic crisis, endorphin, capsaicin, psychological satisfaction, depression, marketing, food company.

References

1. Byeong Seon Jeong Studies on the food culture of Red pepper in Korea, Sejong University, Korea, 12, 3 (1985).
2. Yeda, sposobnaya preodolet' rak: perets [Cancer Overcoming Food: Pepper] [Electron. resource] Available at: <https://nocancer.tistory.com/m/148?category=106224>. (Accessed: 20.09.2019)
3. Korean food. [Electron. resource] Available at: <https://namu.wiki/w/%ED%95%9C%EA%B5%AD%20%EC%9A%94%EB%A6%AC>. (Accessed: 20.09.2019)
4. Koreyskoye obshchestvo s ostrym vkusom [Tasteful Korean society] [Electron. resource]. Available at: <http://www.bknews.co.kr/news/articleView.html?idxno=559> (Accessed: 20.09.2019)
5. Won Taek Lee Effects of Capsaicin on the Morphology of the Nervous, Korean Society of anatomy, Korea, 1, (35), 3 (2002).
6. Soo Hyuk Moon. Adolescent Suicides in Korea: a review of causes and suggestions for prevention (Busan national University, Busan, 2016, 31 p.).
7. Koreyskoye obshchestvo s ostrym [Korean society with a sharp], [Electron. resource] Available at: <https://www.mk.co.kr/news/society/view/2018/10/672888/> (Accessed 20.09.2019)
8. Pochemu koreyskaya yeda ostraya? [Why is Korean food spicy?] [Electron. resource]. Available at: http://www.ohmynews.com/NWS_Web/view/at_pg.aspx?CNTN_CD=A0001261198 (Accessed: 20.09.2019).

Сведения об авторах:

Сан Хун Ан. - Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Калиева К.С. - Восточно-Казахстанский государственный технический университет имени Д.Серикбаева, Усть-Каменогорск, Казахстан.

Sang Hoon An - L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Kalieva K. S. - East Kazakhstan State Technical University named after D. Serikbayev, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.

МРНТИ 15.72.01

Д.Б. Тюлебекова¹, Н.С. Исабеков², А.А. Раззаренов³

¹*Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан*

²*Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан*

³*Координационный комитет ФАО/ВОЗ Кодекс Алиментариус, Нур-Султан, Казахстан*
(E-mail: d.tyulebekova@gmail.com¹, issabekov@gmail.com², razzarenov.84@mail.ru³)

Цифровизация как инструмент углубления интеграционных процессов в ЕАЭС

Аннотация. В современном мире особое значение приобретает вопрос цифровой трансформации. Большая часть экономических потоков передислоцируется в электронный формат, в связи с чем актуальным становится взаимное сотрудничество государств в этой сфере. Казахстан, являясь полноправным членом международных организаций, в том числе Евразийского экономического союза, активно участвует в разработке и реализации ключевых стратегических документов. Статья представляет собой обзор нормативно-правовой базы ЕАЭС в сфере цифровизации при одновременном использовании анализа потенциальных векторов сотрудничества. Безусловно, новые направления взаимодействия, основанные исключительно на базе экономического прагматизма, должны стать прочной основой для углубления интеграционных процессов. В рамках исследования использовались как теоретическая база нормативно-правовых документов ЕАЭС, так и эмпирический опыт ведения переговоров авторов статьи на площадках Евразийского экономического союза.

Ключевые слова: цифровизация, Евразийский экономический союз, Таможенный союз, цифровая повестка, цифровая трансформация.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-117-124>

«Google», «Apple», «Microsoft», «Amazon», «AliBaba» регулярно возглавляют различные рейтинги самых дорогих и успешных брендов современности, давно столкнувшись с пьедесталами таких признанных индустриальных «монстров» как «Coca-Cola», «Toyota», «General Motors», «McDonald's». Сегодняшний мир невозможно представить без современных цифровых технологий. Они повсеместно проникают во все отрасли мировой экономики и нашей жизни.

По состоянию на 30 июня 2018 года в мире насчитывалось 4,2 млрд. пользователей, т.е. более 55% от мирового населения. При этом почти половина – 49 % - приходится на страны Азии¹.

В 2017 году розничные продажи через электронные площадки по всему миру составили 2,3 триллиона долл. США (10,2% от всех розничных продаж) и к 2021 году доходы от электронной торговли вырастут до 4,8 триллиона долл. США (17,5 % от всех розничных продаж)². В рамках ОЭСР в 2017 году запущен проект «Going Digital» с целью оказания помощи для различных политических деятелей по вопросам понимания цифровых изменений в обществе и различных отраслях экономики. В частности, в отчете ОЭСР по цифровой экономике «Векторы цифровой экономики» обозначены такие векторы цифровых преобразований, которые фундаментально влияют на экономику и общество, и, соответственно, на структуру и эффективность государственной экономики. Это три основные области: а) масштаб и скорость изменений; б) собственность, активы и экономическая стоимость; в) взаимодействия, рынки и экосистемы.

---

¹ <https://world-statistics.org/>

² <https://www.statista.com/>

Все больше цифровые технологии проникают в торговлю в качестве средств платежей. Так, по оценкам Конференции ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД), изложенным в докладе об информационной экономике за 2018 год, общая стоимость глобальных транзакций электронной торговли, как внутренних, так и международных в 2015 году составила 25 триллионов долларов США, что на 56 % больше, чем в долларах США.

Для сравнения в 2013 году эта цифра составила 16 триллионов (UNCTAD 2017). Комиссия по международной торговле США (USITC) предлагает аналогичную оценку в 27,7 трлн долларов США для глобальной электронной торговли в 2016 году, что на 44 % больше, чем в 2012 году. USITC оценивает величину транзакций между предприятиями (B2B) в 23,9 трлн. долларов США в 2016 году в шесть раз больше, чем транзакции бизнес-потребителя (B2C) (3,8 трлн долларов США) [1].

Высокие технологии активно внедряются в промышленное производство. По данным Международной Федерации Робототехники (IFR) в 2017 году во всем мире было поставлено рекордное количество промышленных роботов - 381 000 единиц, что на 30 % больше по сравнению с предыдущим годом. Это означает, что годовой объем продаж промышленных роботов увеличился на 114 % за последние пять лет (2013-2017). Общий объем продаж увеличился на 21% по сравнению с 2016 годом, достигнув нового пика в 16,2 миллиарда долларов США в 2017 году [2]. Причем самыми крупными рынками промышленной робототехники являются Китай, Япония, США, Южная Корея, Германия – флагманы мирового промышленного производства.

Одной из приоритетных сфер применения высоких технологий является логистика, расходы на которую пока остаются высокими даже в развитых странах. Например, в США логистические затраты составляют 10-15 % от себестоимости промышленной продукции, в структуре ВВП их доля достигает 8%. Снижение издержек, а также повышение оперативности и гибкости поставки грузов значительно повлияют на эффективность производства.

На сегодняшний день многие компании, например, Amazon, FedEx, UPS, уже успешно внедрили роботов в свои системы логистики. Однако их решения пока являются локальными, работающими внутри одного логистического объекта (склад, аэропорт, морской порт и т.п.). В свою очередь Китай старается стать лидером в области искусственного интеллекта (ИИ). С 2016 года в стране реализуется серия «Мегапроектов», в число которых входит трехлетний план внедрения ИИ «Интернет +». В мае 2017 года Министерство науки и технологий включило в их число новый проект «ИИ 2.0». Направление находится на личном контроле премьер-министра Ли Кэцзяна. С прошлого года тема ИИ отражается в ежегодном отчете правительства о проделанной работе. В итоге тематика ИИ стала значительно популярней в СМИ по сравнению с темой цифровой экономики.

Все это показывает, что на смену индустриальной эре приходит эра информационная, что также в своих теоретических трудах отражают такие видные мировые социологи как Д. Белл, Э. Тоффлер, П. Друкер, М. Кастельс, М. Маклюэн.

Злободневность и актуальность вопросов цифровой трансформации, а также необходимость активного участия в этих процессах нашли понимание и в странах, входящих в состав Евразийского экономического союза. Последовательно, в течение буквально 2-х лет были приняты соответствующие государственные программы, определяющие государственную политику по данному вопросу:

1) 23 марта 2016 года Совет Министров Республики Беларусь принимает Государственную программу развития цифровой экономики и информационного общества на 2016–2020 годы;

2) 28 июля 2017 года Правительством Российской Федерации утверждена государственная программа «Цифровая экономика России»;

3) 12 декабря 2017 года Правительством Республики Казахстан утверждена государственная программа «Цифровой Казахстан»;

4) в 2017 году в Кыргызской Республике запущена общенациональная программа цифровой трансформации «Таза Коом»;

5) в 2017 году разработана «Повестка цифровой трансформации Армении до 2030 года».

Все это показывает, что цифровая трансформация для нашего региона не просто модное веяние, а устойчивый, актуальный, экономический и политический тренд, который «пришел к нам всерьез и надолго».

Учитывая масштабные работы в области цифровой трансформации, проводимые во всех странах членах Евразийского экономического союза, этот вопрос не мог быть проигнорирован в рамках этой международной организации.

Вопрос формирования цифровой повестки на полях данной интеграционной площадки обсуждается бурно и в сравнительно короткие сроки.

Так, в рамках Таможенного союза и Евразийского экономического пространства данное направление не оговаривалось и упоминание о нем отсутствует в каких-либо правовых актах и международных договорах.

В Договоре о Евразийском экономическом союзе, ратифицированном Республикой Казахстан 14 октября 2014 года, вопросы взаимодействия в области цифровизации оговорены только в рамках 23-й статьи и приложения № 3. При этом согласно договоренностям вопросы развития информационных технологий в основном направлены на развитие информационного взаимодействия в рамках функционирования Евразийского экономического союза, и в Протоколе об информационно-коммуникационных технологиях и информационном взаимодействии в рамках Евразийского экономического союза (приложение 3 Договора о ЕАЭС) изложены основные принципы информационного взаимодействия и координации его осуществления в рамках Союза, а также порядок создания и развития интегрированной информационной системы ЕАЭС [3].

Но при этом в рамках 23 статьи была заложена «стартовая площадка», позволившая впоследствии развивать цифровую повестку ЕАЭС, а именно, было определено, что для обеспечения эффективного взаимодействия и координации государственных информационных ресурсов и информационных систем государства-члены проводят согласованную политику в области информатизации и информационных технологий.

«Зерна», посеянные этой статьей на почве развития национальных сегментов цифровой трансформации и «удобренные» современными вызовами мировой цифровой повестки стали быстро «давать всходы».

Уже 26 декабря 2016 года на заседании Высшего Евразийского экономического совета, прошедшего в г. Санкт-Петербург главами государств-членов ЕАЭС было подписано Заявление о цифровой повестке ЕАЭС, в котором обозначены цели реализации цифровой повестки, а главное, заявлено на самом высоком уровне о необходимости развития данного направления. Также было одобрено решение «О формировании цифровой повестки ЕАЭС», которое поручает Правительствам государств-членов ЕАЭС совместно с Евразийской экономической комиссией в срок до 1 декабря 2017 года разработать и представить для рассмотрения Евразийским межправительственным советом основные направления реализации цифровой повестки ЕАЭС до 2025 года.

А уже 11 октября 2017 года в г. Сочи Главами государств утверждены Основные направления реализации цифровой повестки ЕАЭС до 2025 года. Данный документ является основополагающим и задает траекторию согласованной политики государств-членов Союза в сферах цифровизации экономик.

Данным документом определены такие возможные пути достижения целей в рамках реализации цифровой повестки, как:

проработка инициатив, реализации и поддержки интеграционных, национальных и многосторонних, в том числе с участием третьих сторон, проектов цифровой повестки (далее – проекты);

совершенствование права Союза с учетом тенденций глобальной цифровой трансформации;

выработка эффективных механизмов реализации проектов и накопления компетенций;

поддержка диалога между заинтересованными субъектами государств-членов для продвижения лучших практик в области цифровой экономики [4].

К направлениям развития цифровой экономики в рамках настоящих Основных направлений отнесены: цифровая трансформация отраслей экономики и кросс-отраслевая трансформация, цифровая трансформация рынков товаров, услуг, капитала и рабочей силы, цифровая трансформация процессов управления интеграционными процессами, развитие цифровой инфраструктуры и обеспечение защищенности цифровых процессов [5].

При этом основой для реализации цифровой повестки определена проработка инициатив и доведение каждого проекта до значимого положительного результата.

В качестве приоритетов для проработки данных инициатив до 2025 года определены:

1. Цифровая прослеживаемость движения продукции, товаров, услуг и цифровых активов в Евразийском экономическом союзе (далее – Союз);

2. Цифровая торговля Союза;

3. Цифровые транспортные коридоры Союза;

4. Цифровая промышленная кооперация Союза;

5. Соглашение об обороте данных в Союзе (в том числе о защите персональных данных);

6. Система регулятивных «песочниц» Союза.

Для развития этого документа в целях создания правовых механизмов реализации Цифровой повестки Евразийского экономического союза, а также создания соответствующих инфраструктурных площадок впоследствии был разработан и утвержден ряд правовых актов.

Первоначально Решением Евразийского межправительственного совета от 25 октября 2017 года №4 утвержден Порядок проработки инициатив в рамках реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза. В данном документе реализована инициатива, озвученная Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым на заседании Высшего совета ЕАЭС в г. Сочи, а именно, формирование офиса управления инициативами. Этот Офис находится в непосредственном подчинении Председателя Коллегии Комиссии Саркисяна Т.С. и представляет собой группу экспертов государств-членов ЕАЭС, сформированную с учетом принципа равной представленности государств-членов ЕАЭС.

Ранее Основными направлениями, а теперь и указанным Порядком, предусмотрена возможность участия государственных органов, представителей бизнеса, в т.ч. бизнес-объединений государств-членов ЕАЭС, в качестве инициатора новых цифровых проектов [6].

Для оптимизации и формализации данного процесса, а также обеспечения его прозрачности и беспристрастности утверждены Критерии оценки инициатив в рамках реализации Цифровой повестки ЕАЭС в целях обеспечения их реализации, а также Решением Коллегии 19 февраля 2018 года – формат и структура предоставления информации об инициативе в рамках реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза.

В качестве критериев оценки инициатив всего определено 14 параметров:

полнота, новизна, производительность и эффективность, уменьшение расходов, снижение рисков, доступность, удобство и применимость, масштабируемость, адаптируемость, универсальность, обоснованная цена, интеграция, устойчивое развитие, безопасность [7].

Формат участия в проекте предполагает необходимость предоставления информации по инициативе в части существующей проблемы и потребности, целей, существующих практик и др.

Согласно указанным правовым актам ЕАЭС, процесс формирования и рассмотрения инициатив в рамках реализации Цифровой повестки ЕАЭС выглядит следующим образом:

Инициатор, руководствуясь принятыми документами для реализации Цифровой повестки Союза, формирует запрос на проработку инициативы и направляет его в указанный Офис.

Офис в течение семи рабочих дней проводит проверку соответствия запросу формату и структуре предоставления информации, критериям оценки инициатив и дает заключение о дальнейшей целесообразности обработки запроса.

В случае одобрения Офисом запроса формируется экспертная площадка, которая включает в себя инициатора, офис, представителей органов государственной власти, бизнес-сообщества государств-членов ЕАЭС, структурные подразделения Евразийской экономической комиссии для проведения дальнейшего анализа запроса.

Результатом анализа является сформированное техническое задание на проведение научно-исследовательских работ, а также определение источника их финансирования.

Евразийская экономическая комиссия ведет работу по созданию так называемых центров компетенций, которые будут представлять собой организацию или группу экспертов, обладающих необходимыми цифровыми компетенциями для проведения экспертизы и проектной деятельности.

Привлечение центров компетенций государств-членов ЕАЭС к экспертизе совместных инициатив и проектов призвано обеспечить объединение компетенций экспертов государств-членов, а также обмен практическим опытом

27 ноября 2018 года на Межправсовете Главы Правительств государств-членов Союза договорились о создании центра компетенции по цифровой повестке в Астане. Но за государствами-членами ЕАЭС остается право создавать в дальнейшем подобные центры на своей территории.

В феврале 2018 года Офис уже сформирован в соответствии с положениями указанных выше правовых актов ЕАЭС. Также создан Центр цифровых компетенций Комиссии на базе Секретариата Члена Коллегии (Министра) по внутренним рынкам, информатизации, информационно-коммуникационным технологиям, который занимается координацией реализации цифровой повестки ЕАЭС, а также занимается проработкой вопросов по регулированию оборота данных, экономики данных и регулятивных песочниц.

Сформированы и работают экспертные площадки по таким направлениям как:
внедрение электронных сопроводительных документов и их взаимное признание в государствах-членах ЕАЭС;

площадка по инициативе Интеграции В2В торговых площадок стран ЕАЭС;
разработка концепции экосистемы цифровых транспортных коридоров Евразийского экономического союза;

разработка моделей регулирования трансграничного оборота данных;
разработка модели цифровой экосистемы для обеспечения трудоустройства и занятости граждан государств-членов Евразийского экономического союза;

система регулятивных «песочниц» Евразийского экономического союза;
создание экосистемы цифровой промышленной кооперации ЕАЭС;

функционирование и развитие системы прослеживаемости (в том числе идентификации).

Подача инициативы осуществляется через официальный электронный портал ЕАЭС, на который от заинтересованных сторон уже поступило более 45 инициатив для рассмотрения.

7 инициатив уже одобрены органами Союза к финансированию за счет средств Комиссии в 2019 году по таким направлениям, как:

1. Создание платформы цифровой прослеживаемости;
2. Внедрение и взаимное признание электронных сопроводительных документов;
3. Цифровые транспортные коридоры;
4. Создание экосистемы для обеспечения трудоустройства и занятости граждан Союза;
5. Создание экосистемы цифровой промышленной кооперации Союза;
6. Создание базовых (общесистемных) компонентов цифровой платформы в развитие интегрированной информационной системы Союза;
7. Инфраструктура доступа к цифровым сервисам ключевых проектов цифровой платформы для развития интегрированной информационной системы Союза, включая систему идентификации с формированием электронного пространства доверия субъектов хозяйствующей деятельности.

Также в Алматы 1 февраля 2019 года Главами Правительств государств-членов ЕАЭС утверждены Механизмы реализации проектов в рамках цифровой повестки Евразийского экономического союза.

Заключение. Все изложенное указывает на то, что в рамках ЕАЭС для продвижения Цифровой повестки:

- определены траектории и механизмы развития и реализации;
- сформирована необходимая нормативная база;
- сформирована соответствующая инфраструктура для рассмотрения и продвижения инициатив сторон;
- проводится первоначальная работа, и нарабатывается соответствующая практика.

Можно обосновано сделать вывод о том, что первоначальная основа, необходимая для продвижения Цифровой повестки создана, существует очевидный интерес сторон, и, что немаловажно, не только со стороны государственных органов, но и со стороны бизнес-структур, т.е. у цифровой трансформации есть вполне реальные перспективы для развития, в том числе для Республики Казахстан как полноправного члена ЕАЭС.

При этом более отчетливо картина развития и продвижения Цифровой повестки будет вырисовываться при её практической реализации и во многом будет зависеть от готовности участников процесса идти навстречу друг другу, проявлять гибкость и оперативность при снятии возникающих барьеров, а также при решении новых вызовов, диктуемых данным направлением экономического развития.

Список литературы

1. Доклад о торговле и развитии Конференции ООН. – 2019 [Электронный ресурс]. - URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2018overview_ru.pdf (дата обращения: 13.03.2019).
2. Отчет Международной Федерации Робототехники (IFR). – 2019 [Электронный ресурс]. - URL:- <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/global-industrial-robot-sales-doubled-over-the-past-five-years> (дата обращения: 13.03.2019).
3. Договор о Евразийском экономическом союзе (с изменением от 15.03.2018 г.), г. Астана, 29 мая 2014 г. [Электронный ресурс]. - URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31565247 (дата обращения: 13.03.2019).
4. Решение Высшего Евразийского совета №12 от 11.10.2017 г. [Электронный ресурс]. - URL: <http://>

www.eurasiancommission.org (дата обращения: 12.12.2018).

5. Цифровая повестка ЕАЭС [Электронный ресурс]. - URL: <http://eurasian-studies.org/archives/9265>, (дата обращения: 24.01.2018).

6. Решение Межправительственного Евразийского совета № 4 от 25.10.2017 г. [Электронный ресурс]. - URL:– <http://www.eurasiancommission.org> (дата обращения: 12.12.2018).

7. Решение Коллегии № 111 от 2012.2017 года [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.eurasiancommission.org> (дата обращения: 12.12.2018).

Д.Б. Тюлебекова¹, Н.С. Исабеков², А.А.Раззаренов³

¹ *Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нур-Сұлтан, Қазақстан*

² *«Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасы, Нур-Сұлтан, Қазақстан*

³ *ФАО/ДДҰ Үйлестіру комитеті Алиментариус кодексі, Нур-Сұлтан, Қазақстан*

Цифрландыру ЕАЭО-дағы интеграциялық үдерістерді тереңдету құралы

Андатпа. Қазіргі әлемде цифрлық трансформация ерекше маңызы бар мәселе болып табылады. Экономикалық ағымдардың басым бөлігі электрондық форматқа көшіріледі, осыған байланысты мемлекеттердің осы саладағы өзара ынтымақтастығы өзекті болып отыр. Қазақстан халықаралық ұйымдардың, оның ішінде Еуразиялық экономикалық одақтың толыққанды мүшесі бола отырып, негізгі стратегиялық құжаттарды әзірлеуге және іске асыруға белсенді қатысады. Мақала ынтымақтастықтың әлеуетті векторларын талдауды бір мезгілде қолдану кезінде цифрландыру саласындағы ЕАЭО нормативтік-құқықтық базасына шолу болып табылады. Әрине, тек қана экономикалық прагматизм негізінде негізделген өзара іс-қимылдың жаңа бағыттары интеграциялық процестерді тереңдету үшін берік негіз болуға тиіс. Зерттеу шеңберінде ЕАЭО нормативтік-құқықтық құжаттарының теориялық базасы, сондай-ақ Еуразиялық экономикалық одақ алаңдарында мақала авторларының келіссөздерін жүргізудің эмпирикалық тәжірибесі қолданылды.

Түйін сөздер: цифрландыру, Еуразиялық экономикалық одақ, Кедендік одақ, цифрлық күн тәртібі, цифрлық трансформацияландыру, интеграция.

D.B. Tyulebekova¹, N.S. Issabekov², A.A. Razzarenov³

¹ *L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

² *National Chamber of entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan “Atameken”, Nur-Sultan, Kazakhstan*

³ *The Coordination Committee of the FAO/WHO Codex Alimentarius, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Digitalization as a tool to deepen integration processes within the EEU

Abstract. In today’s world, the issue of digital transformation is of particular importance. Most of the economic flows are transferred to the electronic format, and therefore mutual cooperation of States in this area becomes relevant. Kazakhstan, as a full member of international organizations, including the Eurasian economic Union, is actively involved in the development and implementation of key strategic documents. The article is a review of the regulatory framework of the EAEU in the field of digitalization, while using the analysis of potential vectors of cooperation. Of course, new areas of cooperation based solely on economic pragmatism should become a solid basis for deepening integration processes. Within the framework of the study, both the theoretical basis of the EAEU legal documents and the empirical experience of negotiating the authors of the article at the sites of the Eurasian economic Union were used.

Keywords: digitalization, Eurasian Economic Union, Customs Union, digital agenda, digital transformation, integration.

References

1. Doklad o trgovle I razvitii Konferencii OON [Report on trade and the development of UN conferences] [Electronic resource]. Available at: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2018overview_ru.pdf (Accessed: 13.03.2019)
2. Otchet Mezhdunarodnoi Federacii robototekhniki (IFR) [Report of the International Federation of Robotics (IFR)] [Electronic resource]. Available at: <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/global-industrial-robot-sales-doubled-over-the-past-five-years> (Accessed: 13.03.2019).
3. Dogovor o Evrazijskom jekonomicheskom sojuze (s izmeneniem ot 15.03.2018 g. [Treaty on the Eurasian Economic Union (as amended on March 15, 2018)], Astana, May 29, 2014 [Electronic resource]. Available at: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31565247 (Accessed: 12.12.2018).
4. Reshenie Vysshego Evrazijskogo soveta №12 ot 11.10.2017 [Decision of the Supreme Eurasian Council No. 12 dated 11.10.2017] [Electronic resource]. Available at: <http://www.eurasiancommission.org> (Accessed: 12.12.2018).
5. Cyfrovaya povestka EAES (2018) [The digital agenda of the EAEU (2018)] [Electronic resource]. Available at: <http://eurasian-studies.org/archives/9265> (Accessed: 24.01.2018).
6. Reshenie Mezhpavitel'stvennogo Evrazijskogo soveta №4 ot 25.10.2017 [Decision of the intergovernmental Eurasian Council No. 4 dated 25.10.2017] [Electronic resource]. Available at: <http://www.eurasiancommission.org> (Accessed: 12.12.2018).
7. Reshenie Kollegii № 111 ot 20.12.2017 [Board decision No. 111 of 20.12.2017] [Electronic resource]. Available at: <http://www.eurasiancommission.org> (Accessed: 12.12.2018).

Сведения об авторах:

Тюлебекова Д.Б. - PhD, преподаватель кафедры политологии факультета журналистики и политологии Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Исабеков Н.С. - PhD, эксперт 1-й категории Департамента экономической интеграции Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан.

Раззаренов А.А. - магистр техники и технологии, эксперт по ветеринарии и фито-санитарии Координационного комитета ФАО/ВОЗ Кодекс Алиментариус, Нур-Султан, Казахстан.

Тюлебекова Д.Б. - Doctor of PhD, Lecturer, Department of Political Science, Faculty of Journalism and Political Science of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Isabekov N. S. - Doctor PhD, 1st category expert, Department of Economic Integration, National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Razzarenov A. A. - Master of Engineering and Technology, expert in veterinary medicine and phyto-sanitation of the FAO / WHO Coordination Committee Codex Alimentarius, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 11.15.37

Т.П. Шикер, С.В. Бирюков

ФГБОУ ВПО «Кемеровский государственный университет», Кемерово,

Российская Федерация

(E-mail: timshiker@mail.ru, birs.07@mail.ru)

Влияние факторов терроризма, экстремизма и сепаратизма на национальную политику Китайской Народной Республики

Аннотация. В данной статье рассматривается проявление факторов терроризма, экстремизма и сепаратизма в Синьцзян-Уйгурском и Тибетском автономных районах. Автор анализирует причины их возникновения, последствия их проявлений в данных национальных территориях, а также меры, принятые властями КНР. Делается вывод, что данные факторы оказали влияние на национальную политику Китая, частично изменив ее, в том числе в сфере религии. В то же время эти трансформации никак не повлияли на следование курсу к «китайской мечте», а, напротив, стали органичным продолжением прежней версии реализации национальной политики.

Ключевые слова: Китай, национальная политика, Синьцзян-Уйгурский автономный район, Тибет, терроризм, экстремизм, сепаратизм.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-125-134>

Китайская Народная Республика, будучи полиэтничным государством, имеет обширный опыт в сфере национальной политики. В последнее время, на наш взгляд, на данную сферу оказывают значительное влияние факторы терроризма, экстремизма и сепаратизма. В Поднебесной на официальном уровне их называют «тремя силами зла». Проявление этих негативных явлений было особенно заметно в последнее десятилетие в Синьцзян-Уйгурском (СУАР) и Тибетском автономных районах (ТАР).

В первую очередь, следует рассмотреть пример Синьцзяна, который является наиболее ярким в плане нововведений в нацполитику из-за вышеобозначенных факторов. Именно там в последние годы произошло достаточно большое количество трагических событий, связанных с террористической деятельностью.

Например, в 2009 году, согласно официальной информации, в результате массовых беспорядков в Урумчи – столице СУАР – погибли 197 человек, более 1700 местных жителей получили ранения. Тогда причиной произошедшего стал этнический конфликт на одном из предприятий по производству игрушек – между уйгурами и ханьцами, которые прибыли в Синьцзян из других районов страны. В результате этого конфликта скончались два уйгура, а десятки получили травмы. В Белой книге «Развитие и прогресс в Синьцзяне», опубликованной в 2017 году, отмечается, что эти беспорядки входят в число тех, которые были осуществлены «террористическими, этническими сепаратистскими и религиозными экстремистскими силами» [1].

К этому же списку власти отнесли террористический акт, который произошел в 2014 году в административном центре южной провинции КНР Юньнань, в городе Куньмин. Тогда группа террористов, вооруженных длинными ножами, напали на пассажиров железнодорожного вокзала. В результате случившегося 31 человек погиб, более 140 получили ранения. Несмотря на то, что террористический акт был совершен не на территории Синьцзяна, официальное заявление властей было следующим: теракт был спланирован и организован синьцзянскими сепаратистами.

В результате, после ряда терактов, которые имели место быть в КНР в конце

2000-х – начале 2010-х гг., власти привнесли серьезные изменения в правовую сферу, связанную с борьбой с терроризмом. Так, в 2015 году Всекитайским собранием народных представителей был принят первый в истории страны Закон «О борьбе с терроризмом» и внесены поправки к уголовному кодексу.

Сам нормативный акт дал не только конкретное и достаточно развернутое определение терроризму и террористической деятельности, но и определил собой систему контртеррористических действий в КНР, в том числе в автономных районах.

Согласно Закону, террористической деятельностью в Китае считаются не только конкретные «деяния, направленные на организацию, планирование, подготовку к осуществлению, осуществление или намерение осуществления деятельности, влекущей за собой серьезное посягательство на общество в виде гибели людей, нанесения значительного вреда имуществу, разрушения социальной инфраструктуры, приведения в хаос социального порядка» [2, с. 27]. К данному понятию относится и пропаганда терроризма, провоцирование к осуществлению террористической деятельности, а также любое иное содействие террористическим организациям и террористам.

Вместе с тем, в КНР предусмотрели ряд условий, при которых будет осуществляться контртеррористическая работа. В Законе говорится, что в борьбе с терроризмом соблюдаются свободы граждан, религиозных убеждений и этнических обычаев. При этом запрещена любая дискриминация, в том числе по признаку национальности. Это, на наш взгляд, демонстрирует следующую официальную позицию властей: терроризм нельзя «привязать» к определенному национальному меньшинству, автономии или региону.

В то же время, если исходить из ряда заявлений правительства и чиновников Китая, в Поднебесной все же есть территории, которые могут выступать источником террористической активности. К такой территории, например, зачастую относят Синьцзян-Уйгурский автономный район. В 2015 году, перед принятием рассматриваемого Закона, власти КНР заявили, что «страна столкнулась со все более растущей угрозой со стороны боевиков и сепаратистов, особенно в Синьцзян-Уйгурском автономном районе, где число жертв насилия за последние годы достигло нескольких сотен человек» [3].

Кандидат юридических наук А.Ю. Манцуров выделил следующие принципы, отражающие особенности борьбы с террористической деятельностью в Китае: «централизация в руководстве привлекаемыми силами и средствами при проведении контртеррористических мероприятий (Контртеррористический комитет Китая), сотрудничество государства с гражданами и организациями в борьбе с терроризмом; приоритет мер профилактики терроризма; сочетание гласных и негласных методов борьбы с терроризмом; недопустимость государственных уступок террористическим организациям и их членам; минимизация и (или) ликвидация последствий проявлений терроризма» [4, с. 12].

Мы считаем, что одной из основных особенностей системы противодействия терроризму в Китае является то, что Закон предполагает включение в нее граждан. Последние обязаны не только оказывать любое содействие во время проведения контртеррористических мероприятий, но и незамедлительно сообщать правоохранителям любую информацию о террористах.

Как справедливо отмечает кандидат юридических наук, старший научный сотрудник отдела восточноазиатских правовых исследований Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации П. В. Трощинский, за терроризм в Китае установили «чрезвычайно серьезную» уголовную ответственность. Автор приводит пример, когда восемь террористов приговорили к смертной казни [1, с. 28]. Речь идет об обвиняемых в убийствах и взрывах в нескольких регионах страны.

Больше всего принятый Закон затронул именно СУАР. Кроме террористической активности власти также неоднократно заявляли о проникновении и развитии в данной автономии религиозных экстремистских идей. Данные идеи, как отмечается в одной из Белых книг, распространяются в Синьцзяне под влиянием «международного религиозного экстремизма». При этом в регионе действует так называемое Исламское движение Восточного Туркестана (ИДВТ) или Исламская партия Туркестана (запрещена в России). Его представители совершили ряд громких терактов на территории Китая. Как отмечает кандидат юридических наук С. В. Моисеев, у ИДВТ нет конкретной политической программы. Однако организация действует, руководствуясь сепаратистскими целями – «стремится к созданию независимого Восточного Туркестана, который включал бы в себя части Турции, Казахстана, Кыргызстана, Узбекистана, Пакистана, Афганистана и СУАР. Главной задачей является освобождение СУАР от «китайской колониальной зависимости» [5, с. 171].

Таким образом, можно говорить о том, что перечисленные выше примеры подтверждают существование в нацтерриториях КНР факторов терроризма, экстремизма и сепаратизма.

Такое положение дел в Синьцзян-Уйгурском автономном районе обусловлено совокупностью факторов. Среди них можно выделить два основных: этноконфессиональный состав автономии и ее территориальное положение. Исследователь Чжэн И справедливо отметил, что в СУАР сильно выражены экстремистские и этносепаратистские тенденции из-за того, что «уйгуры, населяющие Синьцзян, близки с соседними «горячими исламскими точками», прежде всего – Афганистаном и Кашмиром – как по географическому, так и по конфессиональному (уйгуры исповедуют ислам суннитского толка) признакам» [6].

На наш взгляд, к третьему фактору, несмотря на кажущийся парадокс, можно отнести непосредственно саму национальную политику, которая реализуется центром в рамках данной автономии. Например, сюда можно отнести политику в сфере образования, предполагающую обязательное изучение, кроме языка титульной национальности, нормативного китайского языка – путунхуа; политику в сфере религии, которая из-за соображений безопасности накладывает определенные ограничения в этом аспекте; миграционную политику, связанную с переселением и дальнейшей жизнью ханьцев в Синьцзяне и т.д.

Из-за вышеобозначенных особенностей СУАР и во многом трагических событий, которые там происходили, государственная национальная политика в этой автономии кардинальным образом отличается не только от общекитайского курса, но и тибетского. После принятия в КНР Закона «О борьбе с терроризмом» власти СУАР воспользовались своим правом местного законотворчества и приняли в 2016 году региональный контртеррористический нормативный акт. По данным «Центрального телевидения Китая», в документе уделили особое внимание «предотвращению и преследованию распространения религиозного экстремизма. Он назван корнями терроризма, не устранив которые об окончательной победе над террором в регионе говорить не приходится» [7]. Таким образом, можно говорить о том, что в официальной версии рассматриваемые факторы являются взаимосвязанными. Это означает понимание властей того, что с ними нужно бороться системно, а не точечно.

В конце марта 2017 года в СУАР ужесточили меры борьбы с экстремизмом, приняв еще один законодательный акт – «Список мер по борьбе с экстремизмом». Он расширил инструментарий противодействия экстремизму, а также включил в себя «15 проявлений экстремизма», которые запретили на территории автономии. Л.Е. Васильев отмечает, что в этот список вошли «ношение хиджаба и «аномально большой» бороды, публичные отказы от просмотра государственного телевидения, совершение брачных и траурных церемоний по религиозным обычаям, противодействие государственной политике по контролю над

рождаемостью, препятствование детям посещать государственную школу, намеренное повреждение паспорта, документов о регистрации или китайской валюты» [8, с. 96]. По официальным заявлениям, данные запреты призваны ограничить вмешательство религиозных сил в светскую жизнь местного населения.

Впоследствии, в 2018 году, в СУАР продолжили работу в данном направлении. В октябре был опубликован документ под названием «Положения о борьбе с экстремизмом в Синьцзян-Уйгурском автономном районе». Нормативный акт наделил местные власти полномочиями создавать так называемые перевоспитательные центры для экстремистов. На наш взгляд, такое решение стало первым значимым практическим итогом принятых нормативных в КНР законодательных актов на данную тематику.

Председатель правительства Синьцзян-Уйгурского автономного района Шохрат Закир широко осветил в своем интервью ИА «Синьхуа» это нововведение. По его словам, в СУАР реализуются меры, направленные одновременно на борьбу и предотвращение терроризма. «С одной стороны, делается упор на нанесении в соответствии с законом решительного удара по тяжким насильственно-террористическим преступлениям... с другой – уделяется внимание устранению первопричин возникновения терроризма, делается так, чтобы через помощь и воспитание сплотить, воспитать и спасти подавляющее большинство тех, кто совершил незначительные противозаконные действия, чтобы они не стали очередными жертвами терроризма и экстремизма» [9].

Шохрат Закир также назвал причины возникновения терроризма и экстремизма. Он отметил, что данные явления оказывают сильное влияние на Южный Синьцзян. Особенности последнего: жители плохо владеют путунхуа – официальным языком КНР, «у них ограниченное правовое сознание и слабое знание законов» [9]. Как следствие, у таких жителей, как правило, нет профессионального образования и работы. Это означает, что «материальная основа для жизни и трудовой деятельности людей там остается слабой, что делает их уязвимыми к провокациям и принуждению со стороны терроризма и экстремизма» [9].

Такое заявление со стороны руководителя СУАР еще раз показывает, что государственная национальная политика Китая в отношении автономных районов направлена на устранение вышеобозначенных причин. Речь идет о двуязычном образовании, снижении уровня бедности в автономиях и снижении требований для представителей неханьских этносов относительно поступления в образовательные учреждения. Что касается последнего, то в связи с активизацией терроризма и экстремизма в Синьцзяне дополнительно сформировали программу профессионально-технического образования и подготовки. Она предусматривает предоставление бесплатной профессионально-технической подготовки в учебных заведениях тем, «кто стал объектом подстрекательства, принуждения или завлечения в террористическую или экстремистскую деятельность, и к тем, кто совершил мелкие правонарушения, участвуя в такой деятельности... которые оказались под влиянием терроризма и экстремизма и подозреваются в совершении незначительных уголовных преступлений» [9].

Такое образование предполагает изучение общеупотребительного языка страны, получение правовых знаний, профессиональных навыков и проведение работы по деэкстремизации. Как итог, обучающиеся получают работу. Также у них есть возможность пройти многопрофильное обучение.

Первые результаты данной системы образования, которые подвели власти, показывают положительный эффект. Шохрат Закир сообщил, что «большинство обучающихся смогли увидеть сущность и вред терроризма и религиозного экстремизма. У них в значительной степени укрепилось национальное сознание, гражданское сознание, понимание верховенства права и чувство общности китайской нации. Они также научились

лучше отличать правильное от неправильного и сопротивляться проникновению экстремистских идей» [9].

Также уже разработан план действий, воплощение которого будет способствовать развитию такого профессионально-технического образования. Предполагается, что власти будут оказывать Синьцзяну дополнительную помощь для реализации программ по привлечению инвестиций, что поможет обучающимся применять полученные профессиональные навыки. Кроме того, привлечение бизнеса в СУАР, считают власти, будет способствовать созданию рабочих мест и снижению уровня бедности.

В свою очередь, как отмечал в 2018 году посол Китая в Казахстане Чжан Сяо, после активной антиэкстремистской деятельности, которая проводится в СУАР в последние годы, в том числе через создание перевоспитательных центров для экстремистов, в автономном районе ситуация стала стабильной, а также появилась тенденция к ее улучшению. Он сообщил, что за 21 месяц в Синьцзяне «не было ни одного террористического акта, существенно снизилось количество уголовных дел и нарушений общественного порядка, включая угрозы государственной и общественной безопасности» [10].

Власти также отмечают, что в СУАР улучшилось положение в области социального обеспечения, а также имеет место быть снижение религиозного экстремизма среди местных жителей. В качестве положительных итогов такой контрэкстремистской и контртеррористической политики чиновники называют рост экономики Синьцзяна, улучшение жизни всех его этносов. Так, в 2017 году ВВП СУАР вырос на 7,6%. При этом среднедушевые доходы городского и сельского населения увеличились на 8,1% и 8,5% соответственно.

На наш взгляд, в значительной мере актуализирует проблему борьбы с терроризмом в Синьцзяне и концепция «Нового шелкового пути», выдвинутая председателем КНР Си Цзиньпином. Так называемая стратегия «пояса и пути» предполагает создание крупной евразийской транспортной системы, которая впоследствии станет межконтинентальной. Планируется, что эта система позволит значительно быстрее перевозить грузы и пассажиров по суше из Китая в страны Европы. По заявлениям китайских властей, именно «Синьцзян является ядром строительства экономического пояса Шелкового пути» [11]. В связи с этим в автономном районе планируют увеличить темпы создания инфраструктурных объектов, а также, как следствие, сделать его более безопасным.

Л. Е. Васильев верно называет Тибет «вторым районом Китая, где среди населения активно распространяются сепаратистские настроения» [8, с. 101]. Изучая события последних годов, мы пришли к выводу, что один из самых трагических инцидентов в ТАР произошёл в марте 2008 года. Речь идет о массовых беспорядках. Они были вызваны тем, что власти разогнали демонстрацию, посвященную 49-й годовщине восстания в Лхасе, после которого был изгнан духовный лидер Тибета Далай-лама. По официальным данным, в результате мятежа погибли 13 человек. Впоследствии бывший заместитель председателя Постоянного комитета ВСНП, почетный председатель Консультативного совета по делам развития Тибетского автономного района Жэди заявил, что в ТАР перманентно сохраняется опасность сепаратистских выступлений и общественных беспорядков. Согласно официальной позиции, целью беспорядков был «подрыв авторитета предстоящей в Пекине Олимпиады», а организаторами мятежа выступили «сторонники Далай-ламы, чтобы подорвать социальную стабильность» региона [11].

Позже, в 2012 году, в Тибете прошла серия актов самосожжения тибетских монахов. Подобные случаи были зафиксированы и позже. Тогда официальный представитель 5-й сессии Всекитайского комитета Народного политического консультативного совета Китая Чжао Цичжэн сообщил, что эти «экстремистские действия» [12] также одобряются Далай-ламой.

Власти отреагировали на данные события. Как итог, курс государственной национальной политики в отношении Тибетского автономного района так же, как и в Синьцзяне, претерпел изменения. В частности, произошло усиление контроля за религиозной деятельностью. Как пишет И. Р. Гарри, все большие монастыри оснастили видеорегистраторами, там «постоянно находится большое количество полицейских в штатском, поблизости рассредоточены армейские подразделения. Власти существенно ограничили поездки тибетских монахов в Индию на учебу и приезд тибетских лам из-за границы» [13, с. 161]. Еще одним инструментом, который активно применяется после волнений, стали сессии «патриотического воспитания». Их реализуют в монастырях после каждого случая волнений [13, с. 161].

В то же время, согласно официальным заявлениям властей, в китайских автономиях проводится такая религиозная политика, которая обеспечивает не только защиту свободы вероисповедания, но и активное развитие традиционной тибетской религиозной деятельности.

Таким образом, в последнее десятилетие в КНР были сформированы новые факторы развития и реализации государственной национальной политики в отношении национальных меньшинств. Это означает, что курс национальной политики в Поднебесной постоянно изменяется и трансформируется, исходя из новых условий, в рамках которых стране приходится развиваться.

Как было отмечено выше, значительное влияние на корректировку китайской нацполитики оказали факторы терроризма, экстремизма и сепаратизма. Если говорить о влиянии данных факторов именно на Тибет и Синьцзян, то можно выделить ряд особенностей.

Так, Тибетский и Синьцзян-Уйгурский автономные районы, как заявляют не только исследователи, но и власти страны, являются двумя китайскими регионами-лидерами, где такие явления как терроризм, экстремизм и сепаратизм достаточно распространены.

Вследствие такого положения дел в этих двух автономиях проводится в какой-то мере обособленная нацполитика, направленная на минимизацию данных явлений. Ее характерной чертой является системность – терроризм, экстремизм и сепаратизм рассматриваются как взаимосвязанные проблемы, решить которые невозможно точечно.

Еще одной общей особенностью ТАР и СУАР в этом аспекте можно назвать религиозную основу рассматриваемых факторов. Так, в Синьцзяне, где этническое меньшинство составляют уйгуры, которые исповедуют ислам суннитского толка, существует проблема религиозного экстремизма. Тибетцы, этническое меньшинство Тибета, исповедуют буддизм. Этот факт, исходя из заявления китайского правительства, является причиной религиозного сепаратизма. Однако в данном случае стоит уточнить, что власти связывают волнения, которые были в Тибете, с деятельностью Далай-ламы – духовного лидера последователей тибетского буддизма. Например, в Белой книге «Исторический выбор пути развития Тибета» напрямую заявляется, что Далай-лама XIV и его сподвижники разжигают ненависть между нацменьшинствами. Более того, именно их обвинили в событиях 2008 года – крупных волнений в Лхасе, в результате которых, по официальным данным, погибли 18 мирных жителей, 382 человека получили ранения, из них 58 человек были тяжело ранены [14].

При этом у деструктивных явлений, которые есть в Тибете и Синьцзяне, абсолютно разные цели. Что касается Тибетского автономного района, как верно отмечает Л. Е. Васильев, «на самом деле Далай-лама и его сторонники из тибетского правительства в изгнании вовсе не говорят об отделении и образовании независимого государства. Это Тибету невыгодно экономически» [7, с. 101]. Согласно концепции «среднего пути», которую выдвинули Далай-лама и его сторонники, тибетскую автономию необходимо расши-

рять по типу Гонконга, что означает, в том числе, создание в регионе своего правительства, валюты и полиции. Однако китайское правительство категорически осуждает и отрицает такой подход. Оно «согласно на возобновление переговоров с Далай-ламой по статусу Тибета только после признания им Тибета частью Китая и отказа от сепаратистской деятельности, а правительства КНР – единственной законной властью» [7, с. 102].

«Исламская партия Туркестана», которая ранее была известна как «Исламское движение Восточного Туркестана является сепаратистской организацией в СУАР, ее члены – уйгуры. Цели данного деструктивного сообщества носят более негативный характер, по сравнению с проблемами Тибета. Как минимум, они распространяют идеи террористической активности против противников ислама, максимум – агитируют за создание теократического исламского государства, живущего по законам шариата [7, с. 98]. Таким образом, речь идет о планах вывести СУАР из состава КНР. Такие намерения говорят сами за себя – являются крайне опасными для национальной безопасности страны, ее целостности.

Вместе с тем факторы терроризма, экстремизма и сепаратизма во многом тормозят социально-экономическое развитие Тибета и Синьцзяна. Это проявляется, в том числе, в различных ограничениях, начиная от религиозных и заканчивая некоторыми установками в образовании. Отдельно можно выделить ограничение доступа в Интернет. Как отмечает американский исследователь Ребекка Маккиннон, в Китае, в том числе в автономиях, блокируют не только веб-сайты и IP-адреса, но и используют специальные фильтры, которые обязаны устанавливать интернет-провайдеры [15, с. 28]. При этом, по данным Джеймса Лейболда из австралийского университета Ла Троба, для борьбы с этими проблемами в автономиях развернут процесс секьюритизации.

«Новшества», которые привнесли в национальную политику КНР факторы терроризма, экстремизма и сепаратизма, на первый взгляд, имеют негативный характер. На наш взгляд, это не совсем так. Правовая и практическая части обновленной национальной политики с учетом возникших проблем удачно вписались в существующую в Китае концепцию «китайской мечты». Так, Председатель КНР Си Цзиньпин говорил, что одним из условий ее осуществления является объединение силы нации, «которая рождается великой сплоченностью 56 национальностей и населения, насчитывающего более 1,3 млрд человек» [16]. Именно поэтому акцент в современной нацполитике Поднебесной делается на «великом возрождении китайской нации», где каждый будет себя ощущать представителем не какой-либо конкретной национальности, а единого Китая. Следование этому курсу прослеживается практически во всех сферах жизнедеятельности нацменьшинств, в том числе в борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом, которые имеют место быть в национальных территориях.

Кроме того, анализ официальных государственных данных, которые были представлены в данной статье, показывает, что направление национальной политики Китая, связанное с вопросами терроризма, экстремизма и сепаратизма, так или иначе показывает и другие положительные результаты. Прежде всего это касается поддержания внутренней и внешней государственной безопасности. Также, на наш взгляд, данное направление, как это ни парадоксально, будет способствовать дальнейшему развитию национальных территорий в социальной и экономической сферах с точки зрения поддержки от центра. Ведь официальная позиция властей состоит и в том, что для борьбы с «тремя силами зла» необходимо пресекать негативные идеи до того, как они могут возникнуть у граждан. Для этого, в частности, центром может быть усилена поддержка образования в национальных территориях, которое, как известно, имеет и идеологический характер, а также экономическая поддержка, призванная сократить уровень бедности в автономиях и, как следствие, повысить уровень жизни национальных меньшинств. В то же время, мы

считаем, что жесткость мер и стратегий против терроризма, экстремизма и сепаратизма в национальных территориях не уменьшится, а, возможно, только вырастет. Это связано, с одной стороны, что государство изначально заявило об однозначном отношении к «трем силам зла» как недопустимым в принципе и закрепило такое отношение законодательно. С другой – данные факторы явно противоречат не только проводимой национальной политике, призванной развивать автономии, но и, как отмечалось ранее, всеобщему государственному курсу.

Список литературы

1. Белая книга «О развитии и прогрессе прав человека в Синьцзяне» (на китайском языке) [Электронный ресурс] / State Council Information Office of China. – URL: <http://www.scio.gov.cn/zfbps/ndhf/36088/Document/1554103/1554103.htm>. (дата обращения 17.11.2018).
2. Трошинский П.В. Современное законодательство КНР: проблемы и перспективы развития / П.В. Трошинский // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2016. – № 3. – С. 24 – 31.
3. Парламент Китая принял противоречивый антитеррористический закон [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2015/12/27/622727-parlament>. (дата обращения: 10.10.2018).
4. Манцуров А. Ю. Правовые основы борьбы с терроризмом в Китайской Народной Республике как составляющая обеспечения национальной безопасности // Вопросы современной юриспруденции: сб. ст. по матер. LXI междунар. науч.-практ. конф. – № 5(56). – Новосибирск: СибАК, 2016. – С. 11-15.
5. Моисеев С. В. Исламское движение Восточного Туркестана: история происхождения и деятельность / С. В. Моисеев // Востоковедные исследования на Алтае. – 2014. – № 8. – С. 170-171.
6. И Чжэн. Политика противодействия терроризму в Синьцзян-Уйгурском автономном районе КНР [Электронный ресурс] / Чжэн И // Мировая политика. – 2016. – № 4.
7. В Синьцзяне вступили в силу местные нормативные акты по борьбе с терроризмом [Электронный ресурс]. – URL: <http://russian.cctv.com/2016/08/07/VIDECrmjW59b8FWitQxSk8dP160807.shtml>. (дата обращения: 02.03.2019).
8. Васильев Л. Е. О некоторых аспектах борьбы Китая с силами «трёх зол» / Л. Е. Васильев // Китай в мировой и региональной политике. История и современность. – 2018. – Т. 23. – № 23. – С. 96-106.
9. Интервью главы правительства Синьцзяна о борьбе с терроризмом, профессионально-техническом образовании и подготовке в Синьцзяне [Электронный ресурс]. – URL: <http://russian.people.com.cn/n3/2018/1019/c31521-9509873.html> (дата обращения: 15.09.2019).
10. Посол Китая в Казахстане: «СУАР добился высоких результатов в борьбе с терроризмом» [Электронный ресурс]. – URL: <https://365info.kz/2018/10/posol-kitaya-v-kazhastane-suar-dobilsya-vysokih-rezultatov-v-borbe-s-terrorizmom>. (дата обращения: 12.03.2019).
11. Стратегия «пояса и пути» открывает перед Синьцзяном большие возможности развития [Электронный ресурс]. – URL: <http://russian.people.com.cn/n/2015/0312/c31521-8861686.html> (дата обращения: 20.09.2019).
12. Тибет постоянно подвержен опасности сепаратистских выступлений – ТАР [Электронный ресурс]. – URL: <https://ria.ru/20080319/101661582.html> (дата обращения: 20.11.2018).
13. Акты самосожжения тибетских монахов получили похвалу от Далай-ламы – Чжао Цичжэн [Электронный ресурс]. – URL: <http://russian.people.com.cn/31521/7746868.html>. (дата обращения: 03.12.2018).
14. Гарри И. Р. «Тибетский вопрос» и тибетский буддизм в Китае: реформы и конфликты / И. Р. Гарри // Государство, религия, церковь в России и за рубежом. – 2016. – №4. – С. 161.
15. Белая книга: клика Далай-ламы XIV никогда не отказывалась от насилия [Электронный ресурс]. – URL: http://russian.news.cn/china/2015-04/15/c_134154179.htm. (дата обращения: 20.03.2019).
16. MacKinnon, R. Networked Authoritarianism in China and Beyond: Implications for global Internet freedom / Rebecca MacKinnon // Liberation Technology in Authoritarian Regimes. – 2010. – P. 28.

Т.П. Шикер, С. В. Бирюков

Кемерово мемлекеттік университеті, Кемерово, Ресей Федерациясы

Терроризм, экстремизм және сепаратизм факторларының Қытай Халық Республикасының ұлттық саясатына әсері

Аңдатпа. Бұл мақалада Шыңжаң-Ұйғыр және Тибет автономиялық аймақтарындағы терроризм, экстремизм және сепаратизм факторларының көрінісі қарастырылады. Автор олардың пайда болу себептерін, олардың осы ұлттық аумақтардағы көріністерінің салдарын, сондай-ақ ҚХР билігі қабылдаған шараларды талдайды. Бұл факторлар Қытайдың ұлттық саясатына әсер етті, оны ішінара өзгертті, соның ішінде дін саласында орны қарастырылған. Сонымен бірге, бұл өзгерістер «қытай арманы» бағытына әсер еткен жоқ, керісінше, ұлттық саясатты жүзеге асырудың алдыңғы нұсқасының органикалық жалғасы болды.

Түйін сөздер: Қытай, ұлттық саясат, Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы, Тибет, терроризм, экстремизм, сепаратизм.

T.P. Shiker, S.B. Biryukov

Kemerovo State University, Kemerovo, Russian Federation

The influence of the factors of terrorism, extremism and separatism on the national policy of the People's Republic of China

Abstract. This article discusses the existence of the factors of terrorism, extremism and separatism in the Xinjiang Uygur and Tibet Autonomous Regions. The author analyzes the causes of their occurrence, its consequences in these national territories, as well as measures taken by the PRC authorities. The author concluded that these factors influenced the national policy of China, partially changing it, including in the sphere of religion, economy and social. At the same time, these transformations did not affect the course towards the «Chinese dream», but, on the contrary, became an organic continuation of the previous version of the implementation of national policy.

Keywords: China, national politics, Xinjiang Uygur Autonomous Region, Tibet, terrorism, extremism, separatism.

References

1. Belaja kniga «O razvitiu i progresse prav cheloveka v Sin'czjane» [White paper «The development and progress of human rights in Xinjiang» (in Chinese)] [Electronic resource], State Council Information Office of China. Available at: <http://www.scio.gov.cn/zfbps/ndhf/36088/Document/1554103/1554103.htm> (Accessed: 17.11. 2018).
2. Troshchinsky P.V. Sovremennoe zakonodatel'stvo KNR: problemy i perspektivy razvitiya [Contemporary legislation of the PRC: problems and development prospects], Zhurnal zarubezhnogo zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniya [Journal of Foreign Legislation and Comparative Law], 3, 24-31 (2016).
3. Parlament Kitaja prinjal protivorechivyy antiterroristicheskij zakon [The Chinese Parliament has adopted a controversial anti-terrorism law] [Electronic resource]. Available at: <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2015/12/27/622727-parlament> (Accessed: 10.10. 2018).
4. Mantsurov A.Y. Pravovye osnovy bor'by s terrorizmom v Kitajskoj Narodnoj Respublike kak sostavljajushhaja obespecheniya nacional'noj bezopasnosti [Legal foundations of the fight against terrorism in the People's Republic of China as a component of ensuring national security], Voprosy sovremennoj jurisprudencii: sb. st. po mater. LXI mezhdunar. nauch.-prakt. konf. [Issues of modern jurisprudence: collection of articles by mater. LXI Int. scientific-practical conf.], 5 (56) (SibAK, Novosibirsk 2016, p. 11-15).
5. Moiseev S.V. Islamskoe dvizhenie Vostochnogo Turkestana: istoriya proishozhdeniya i dejatel'nost' [Islamic Movement of East Turkestan: history of Origin and Activity], Vostokovednye issledovaniya na Altae [Oriental Studies in Altai], 8, 170-171, 2014.
6. Zheng I. Politika protivodejstvija terrorizmu v Sin'czjan-Ujgurskom avtonomnom rajone KNR [Counterterrorism policy in the Xinjiang Uygur Autonomous Region of the PRC] [Electronic resource], Mirovaja politika [World Politics], 4 (2016).
7. V Sin'czjane vstupili v silu mestnye normativnye akty po bor'be s terrorizmom [In Xinjiang, local anti-terrorism regulations have entered into force] [Electronic resource].— Available at: <http://russian.cctv.com/2016/08/07/VIDECrmjW59b8FWitQxSk8dP160807.shtml> (Accessed: 2.03. 2019).
8. Vasiliev L.E. O nekotoryh aspektah bor'by Kitaja s silami «trjoh zol» [About some aspects of the struggle of China with the forces of the «three evils», Kitaj v mirovoj i regional'noj politike. Istorija i sovremennost' [China in world and regional politics. History and modernity], 23 (23), 96-106 (2018).

9. Interv'ju glavy pravitel'stva Sin'czjana o bor'be s terrorizmom, professional'no-tehnicheskom obrazovanii i podgotovke v Sin'czjane [Interview with the Head of Government of Xinjiang on the fight against terrorism, vocational education and training in Xinjiang] [Electronic resource]. Available at: <http://russian.people.com.cn/n3/2018/1019/c31521-9509873.html> (Accessed: 15.09. 2019).
10. Posol Kitaja v Kazahstane: «SUAR dobilsja vysokih rezul'tatov v bor'be s terrorizmom» [Chinese Ambassador to Kazakhstan: «XUAR has achieved high results in the fight against terrorism»] [Electronic resource]. Available at: <https://365info.kz/2018/10/posol-kitaya-v-kazahstane-suar-dobilsya-vysokih-rezultatov-v-borbe-s-terrorizmom> (Accessed: 12.03. 2019).
11. Strategija «pojasa i puti» otkryvaet pered Sin'czjanom bol'shie vozmozhnosti razvitija [The «belt and path» strategy opens up great development opportunities for Xinjiang] [Electronic resource]. Available at: <http://russian.people.com.cn/n/2015/0312/c31521-8861686.html> (Accessed: 20.09. 2019).
12. Tibet postojanno podverzhen opasnosti separatistskih vystuplenij [Tibet is constantly exposed to the danger of separatist protests] – TAP [Electronic resource]. Available at: <https://ria.ru/20080319/101661582.html> (Accessed: 20.11. 2018).
13. Akty samosozhzheniya tibetskih monahov poluchili pohvalu ot Dalaj-lamy – Zhao Qicheng [The acts of self-immolation of Tibetan monks received praise from the Dalai Lama – Zhao Qicheng] [Electronic resource]. Available at: <http://russian.people.com.cn/31521/7746868.html> (Accessed: 3.12. 2018).
14. Harry I. R. «Tibetskij vopros» i tibetskij buddizm v Kitae: reformy i konflikty «The Tibetan Question» and Tibetan Buddhism in China: reforms and conflicts, Gosudarstvo, religija, cerkov' v Rossii i za rubezhom [State, religion, church in Russia and abroad], 4, 161 (2016).
15. Belaja kniga: klika Dalaj-lamy XIV nikogda ne otkazyvalas' ot nasilija [White paper: the clique of the Dalai Lama XIV never refused violence] [Electronic resource]. Available at: http://russian.news.cn/china/2015-04/15/c_134154179.htm (Accessed: 20.13. 2019).
16. MacKinnon, R. Networked Authoritarianism in China and Beyond: Implications for global Internet freedom, Rebecca MacKinnon, Liberation Technology in Authoritarian Regimes, 2010, p 28.

Сведения об авторах:

Шикер Т.П. – аспирант Кемеровского государственного университета, Кемерово, Российская Федерация.

Бирюков С.В. – доктор политических наук, профессор, Кемеровский государственный университет, Кемерово, Российская Федерация.

Shiker T. P. – graduate student of Kemerovo State University, Kemerovo, Russian Federation.

Biryukov S. V. – doctor of Political Sciences, Professor, Kemerovo State University, Kemerovo, Russian Federation.

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы»
журналында мақала жариялау ережесі**

1. Журнал мақсаты. Саяси ғылымдар, аймақтану, шығыстану, түркітану салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.

2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 402 кабинет) және vest_polit@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

Мақалалар *қазақ, орыс, ағылшын, араб, түрік* тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді. Сонымен қатар мақала мәтінін плагиат жүйесінде тексеруге келісімін білдіреді.

4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап).

Мақаланың құрылымы

5. XFTAP <http://grnti.ru/> - *бірінші жолдың сол жақтауында;*

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспе, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі). Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-ізвестіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – *жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.*

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр **таблица, сурет** қасында оның аталуы болуы қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі. Мәтінде әдібиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіліде: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттері де көрсетілуі керек (мысалы, [1, б. 45]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін,

---

әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгілерін журнал bulpolit.enu.kz сайтындағы **мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз**).

6. Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса), орыс және ағылшын тілінде (егер мақала түрік немесе араб тілінде жазылса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) өңдеп қайта, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі қажет. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

Пікірі мақұлданған мақалаларды редколлегия алқасына талқылап, басуға келіседі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі: 4500 тенге – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Provision on Articles submitted to the Journal
“Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional studies. Oriental studies. Turkology Series”

1. Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works and book reviews in the fields of political science, regional studies, oriental studies, turkology.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 402) and by e-mail vest_polit@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained.

Language of publications: *Kazakh, Russian, English, Turkish, Arabic.*

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations and also he/she agrees to check the uniqueness of the article text.

4. The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

IRSTI <http://grnti.ru/> - *first line, left*

Initials and Surname of the author (s) - *center alignment, italics*

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - *center alignment, italics*

Author's e-mail (s)- *in brackets, italics*

Article title - *center alignment, bold*

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Keywords (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - *line spacing - 1, indent of the “red line” -1.25 cm, alignment in width.*

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

All **abbreviations**, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on **the financial support** of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, p. 45]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see on the journal web-site bulpolit.enu.kz).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language), in Russian and English (if the article is in Turkish or Arabic language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be **carefully verified**. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Политические науки. Регионоведение. Востоковедение. Тюркология»

1. **Цель журнала.** Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ и обзоров книг по направлениям политические науки, международные отношения, востоковедение, регионоведение, тюркология.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 402) и по e-mail vest_polit@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией.

Язык публикаций: *казахский, русский, английский, турецкий, арабский.*

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций, а также дает согласие на проверку уникальности текста статьи.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. **Схема построения статьи** (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: *тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14*):

МРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – *межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.*

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными.

Все **аббревиатуры и сокращения**, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы. В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, с. 45]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. на сайте журнала bulpolit.enu.kz в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке), на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке), на русском и английском (если статья оформлена на турецком или арабском языках).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ им. Л.Н. Гумилева – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Редактор: Р.А. Нуртазина
Шығарушы редактор: Ә.С. Жұматаева
Дизайн: Ә.С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Хабаршысы. Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы.
-2019. - 4(129). - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ. 134 б.
Шартты б.т. -18 Таралымы - 25 дана

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Нұр-Сұлтан қ.,
Сатпаев көшесі, 2
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды